

**LEONARD TRELAWNY HOBHOUSE'UN
LİBERALİZMİ**

Öznur SİNOPLU

**2022
YÜKSEK LİSANS
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK**

LEONARD TRELAWNY HOBHOUSE'UN LİBERALİZMİ

Öznur SİNOPLU

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK**

**KARABÜK
Ocak 2022**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	11
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	11
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	11
1. KLASİK LİBERALİZM.....	13
1.1. LİBERALİZM.....	13
1.2. Liberalizmin Tarihsel Gelişimi	17
1.3. Klasik Liberalizmin Unsurları.....	25
1.3.1. Bireycilik	27
1.3.2. Negatif Özgürlük	29
1.3.3. Serbest Piyasa Kendiliğinden Düzen	31
1.3.4. Sınırlı Devlet.....	34
1.3.5. Doğal Haklar	37
1.3.6. Mülkiyet.....	40
1.4.KLASİK LİBERALİZMİN SİYASET ANLAYIŞI	43
2. SOSYAL LİBERALİZM	47
2.1. SOSYAL LİBERALİZM KAVRAMI.....	47
2.1.1. Sosyal Liberalizmin Ortaya Çıktığı Koşullar ve Gelişimi.....	52
2.1.2. Klasik Liberalizmden Sosyal Liberalizme Geçiş	56
2.2. SOSYAL LİBERALİZME KATKIDA BULUNAN SİYASET TEORİSYENLERİ	59
2.2.1. Sosyal Liberalizme Giden Yolda John Stuart Mill	59
2.2.2. Sosyal Liberal Thomas H. Green ve Pozitif Özgürlük.....	61

2.2.3. Çağımızda Sosyal Liberalizm: John Rawls.....	64
3.LEONARD TRELAWNY HOBHOUSE'UN LİBERALİZMİ	67
3.1. Leonard Trelawny Hobhouse.....	67
3.2. Hobhouse'a Göre Birey ve Devlet.....	70
3.3. Hobhouse'un Toplum, Modern Devlet ve Liberal Ahlak Anlayışı.....	77
3.4. Hobhouse'un Özgürlük Anlayışı	79
3.5. Hobhouse'a Göre Hakların Kullanımı.....	86
3.6. Hobhouse'a Göre Demokrasinin Sınırları.....	88
3.7. Hobhouse'da Faydacı Yaklaşımın Eleştirisi.....	94
SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	108
ÖZGEÇMİŞ	114

TEZ ONAY SAYFASI

Öznur SİNOPLU tarafından hazırlanan “LEONARD TRELAWNY HOBHOUSE’UN LİBERALİZMİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK .....

Tez Danışmanı, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 19/01/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Unvan Adı SOYADI (Kurum kısaltması) .....

Üye : Unvan Adı SOYADI (Kurum kısaltması) .....

Üye : Unvan Adı SOYADI (Kurum kısaltması) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Öznur SİNOPLU

İmza :

ÖNSÖZ

Bu tezin konusu Leonard Trelawny Honhouse'un liberalizm anlayışıdır. Hobhouse sosyal liberalizmin önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hobhouse'un 19. Yüzyıl siyasi gelişmeleri karşısında geliştirdiği fikirlerinin klasik liberalizmden farklarını, döneminin liberalleri ile ortak veya farklı yönlerini ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Hobhouse'un fikirlerini derinlemesine analiz edebilmek için önce çalışmaya konu olan liberalizm anlayışının ne olduğu, hangi şartlar altında gelişim gösterdiği ve temel ilkeleri ayrıntılı bir biçimde birinci bölümde ele alınmaktadır.

İkinci bölümde ise; 19. yüzyıl dünyasındaki gelişmeler ve bu gelişmelere tepki niteliği taşıyan, klasik liberalizm çizgisinden ayrılarak oluşmaya başlayan sosyal liberalizmin ne olduğu ve dönemin sosyal liberallerinin görüşleri incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Leonard Trelawny Hobhouse'un görüşlerine yer verilmiştir. Hobhouse'un klasik liberalizme mi yoksa sosyal liberalizme mi yakın bir çizgide olduğu, liberalizmin temel unsurlarını kendi bakış açısıyla nasıl değerlendirdiği ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Bu çerçevede Hobhouse'un akademik kişiliği, birey ve devlet anlayışı, toplumu nasıl ele aldığı, özgürlük anlayışının niteliği, özgürlük anlayışının klasik liberaller mi sosyal liberallere daha mı yakın bir çizgide olduğu, demokrasiyi hangi bakış açısıyla ele aldığı gibi konular işlenmiştir. Bu bölüm literatürde Hobhouse'un çeviri eserlerinden bir tanesinin varlığı sebebiyle genellikle makaleler ve Hobhouse'un İngilizce basılmış eserlerinden yola çıkarak şekillenmiştir. Bu çalışmadaki kusur ve eksiklikler bana aittir.

Hobhouse'un liberalizmi konusunda beni çalışmaya sevk eden, değerli vaktini bana ayıran ve destek ve önerileri ile tezin şekillenmesinde rol oynayan hocam Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK'a, benden destek ve güvenini eksik etmeyen, çalışmalarım boyunca sabır ve anlayış gösteren eşime, başından beri güvenlerini esirgemeyen ve destekleyen aileme, bu çalışmada kaynaklarını kullandığım ve akademik birikimime katkıda bulunan tüm bilim insanlarına, yararlandığım tüm

kütüphanelere, çalışmalarım sırasında az ya da çok desteğini esirgememiş herkese teşekkür ederim.

ÖZ

Liberalizm, 17. yüzyılda ortaya çıkmış ve ideoloji olarak anılması 19. yüzyılı bulmuş bir anlayıştır. 17. yüzyılı çıkış noktası olarak belirlememizdeki kıstas Locke'un çalışmaları ile liberalizmin belirli hatlar kazanmış olmasıdır. Liberalizm birey anlayışından yola çıkan ve bireyi devlet müdahalesinden korumak isteyen bir ideolojidir. Klasik liberalizm adını alan bu liberalizme 19. yüzyıl dünyasında Sanayi Devrimi gibi bireyin olumsuz şartlar altında yaşamını sürdürmesine neden olan olaylara karşı verilen tepkilerin sonucunda ortaya çıkan ve sosyal liberalizm olarak da anılan ikinci bir liberalizm anlayışı eklenmiştir.

Çalışmada Leonard T. Hobhouse'un Liberalizmi incelenmiştir. Bir sosyal liberal olarak anılan Hobhouse'un liberalizmin birey, devlet, özgürlük gibi temel unsurlarına bakış açısı ele alınmaktadır. Klasik ve sosyal liberalizmi inceledikten sonra görülüyor ki; Hobhouse'un sosyal liberal olarak ün kazanmasında haklı sebepler yatmaktadır. Çünkü onun birey, devlet ve özgürlüğe yüklediği anlam sosyal liberallerin bu unsurlara yükledikleri anlamla benzer noktalar taşımaktadır. Çalışmada Hobhouse ve döneminin liberallerinin görüşleri bir karşılaştırma yapılarak benzer ve farklı görüşleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm; Klasik Liberalizm; Sosyal Liberalizm; Hobhouse' un Liberalizmi; Leonard T. Hobhouse

ABSTRACT

Liberalism is an understanding that emerged in the 17th century and was referred to as an ideology in the 19th century. The criterion for determining the 17th century as the starting point is that liberalism gained certain lines with Locke's studies. Liberalism is an ideology that starts from the understanding of the individual and wants to protect the individual from the oppression of the state. To this liberalism, which took the name of classical liberalism, a second understanding of liberalism also known as social liberalism, was added as a result of the reactions to events that caused the individual to live under adverse conditions such as the Industrial Revolution in the 19th century.

In this study, Leonard T. Hobhouse's Liberalism has been examined. The perspective of Hobhouse, who was known as a social liberal, on the basic elements of liberalism such as the individual, the state and freedom is discussed. After examining classical and social liberalism, it seems that there are good reasons for Hobhouse's reputation as a social liberal. Because the meaning that he attributes to the individual, the state and freedom has similar points with the meaning that social liberals ascribe to these elements. In the study, the views of Hobhouse and the liberals of his period were formed by examining similar and different views by making a comparison.

Keywords: Liberalism, Classical Liberalism, Social Liberalism, Hobhouse's Liberalism, Leonard T. Hobhouse

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	LEONARD TRELAWNY HOBHOUSE'UN LİBERALİZMİ
Tezin Yazarı	Öznur SİNOPLU
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	19/01/2022
Tezin Alanı	Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Tezin Yeri	Karabük Üniversitesi
Tezin Sayfa Sayısı	114
Anahtar Kelimeler	Liberalizm, klasik liberalizm, sosyal liberalizm, Hobhouse' un Liberalizmi, Leonard T. Hobhouse

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Leonard Trelawny Hobhouse's Liberalism
Author of the Thesis	Öznur SİNOPLU
Advisor of the Thesis	Dr.Öğr. Üyesi Sanem Yamak
Status of the Thesis	Master's Thesis
Date of the Thesis	19/01/2022
Field of the Thesis	Depertmant of Public Administration
Place of the Thesis	Univercity of Karabük
Total Page Number	114
Keywords	Liberalism, classical liberalism, social liberalism, Hobhouse's Liberalism, Leonard T. Hobhouse

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Leonard Trelawny Hobhouse'un Liberalizmi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkçe literatürde hakkında pek fazla çalışma bulunmayan, bir eseri hariç eserlerinin Türkçe çevirisi de bulunmayan Leonard Trelawny Hobhouse'un fikirlerini anlamak, dönemin liberalleri ile ortak veya farklı görüşlerini araştırmak, liberalizm hakkındaki görüşlerini ortaya koymak açısından çalışma önem taşımaktadır. Tez bu eksikliği gidermesi yönünden özgün bir nitelik taşımaktadır. Türkçe literatürde Hobhouse hakkındaki bilgilere sadece bir eseri aracılığıyla ve bazı siyasi içerikli kitapların ara cümlelerinde rastlanabilmektedir. Hobhouse'un farklı eserlerinde ortaya attığı görüşleri de tek başlıklar halinde sunması bakımından çalışma önem taşımaktadır. Hobhouse hakkında yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu söylenebilir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada makale, kitap, dergi vb. kaynaklardan yararlanılarak literatür taraması yapılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Hobhouse'un liberalizm anlayışının hangi liberalizm türüne yakınlık gösterdiği bir soru işaretidir. Hobhouse 19. yüzyıl sosyal liberalleri içerisinde anılan önemli bir isimdir bu üne sebep olan fikir ve görüşleri de incelemeye tabi tutulacaktır. Çalışmada Hobhouse'un liberalizm anlayışının ne olduğu, görüşlerinin liberalizmin hangi türüne yakınlık gösterdiği araştırılacaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışma bir liberal olan Hobhouse'un liberalizm anlayışını incelemek üzerinedir. Hobhouse'un dilimize çevrilmiş olan eseri Liberalizm'dir. Dilimize çevrilmiş başka eserinin olmaması ve çalışmaların yabancı dillerde yapılmış olması

Çalışma alanını daraltmış ve çalışmanın suresini uzatmıştır. Hobhouse'un biyografisine de makalelerdeki cümle aralarından rastlanabilmektedir.

1. KLASİK LİBERALİZM

1.1. LİBERALİZM

19. yüzyılın ilk zamanlarında İspanyolcadan İngilizceye geçip siyasi terimler arasında kendisine yer bulan liberalizm kelimesi epeyce yeni bir kelimedir (Yayla, 1992, s. 16). Fransızca'da “*liber*” kelimesi “boş, serbest” anlamlarını karşılarken; İngilizce'de ki “*liberty*” kelimesi “özgürlük” ve “serbestlik” anlamlarına gelmektedir (Aktan, 1994, s. 13). Liberalizm kelimesi başlangıç terim olarak olumlu ve olumsuz anlamları bir arada barındıracak bir çağrışım yapmaktaydı. Genelde bireycilik, ilerleme, özgürlük gibi kavramları içine alan liberalizm anlayışı olumlu olarak bir iltifat niteliğinde hoşgörü, geniş düşünme anlamlarına gelebiliyorken, olumsuz olarak kişinin dine uzaklığı, tuhaf bir serbestlik ve ahlaki yönlerden eksik olmak olarak kullanılmaktaydı (Yılmaz, 2003, s. 33). Avrupa'ya yayılma kaynağını, İspanyolların 1810-1820 yıllarında gelenekçi anlayışı sürdüren krallara karşı çıkanları tanımlamasından almaktadır (Yılmaz, 2003, s. 33). Wincent'e göre liberal terimi üç dönemde farklı anlamlar ifade etmektedir: 1800 yılları krala karşı olmayı ifade ederken, 1830 yıllarında anayasacılık anlayışı liberalizm anlayışı ile iç içe geçmektedir ve son olarak 1870'lerde liberalizm anlayışı kolektivizm tabanında bir gelişme göstermektedir (Wincent'ten aktaran Yılmaz, 2003, s. 33).

Liberalizmin belirli hatlar kazanması, sistemize edilmesiyle 17. Yüzyılda John Locke ve daha sonraları David Hume ve Adam Smith'in yazılarıyla başlamaktadır (Yayla, 1992, s. 77). “Ulusların Zenginliği” kitabında “liberal ithalat ve ihracat sistemi” ifadesinin yer alması ile Adam Smith liberalizm kelimesini kullanan ilk yazar olmuştur (Yayla, 1992, s. 16). Tarihsel gelişim ve dönüşümleri göz önüne alındığında liberalizm anlayışı klasik liberalizm ve sosyal, modern, çağdaş gibi isimlerle de anılan iki anlayış geliştirerek farklı liberalizm türleri ile devamlılığını sağlamaktadır.

Liberalizmin temelleri özellikle Locke'un eserlerinde teorik bir biçimde sunulması ile atılmakla birlikte 19. yüzyıla gelindiğinde ideoloji biçimini almıştır. 19. yüzyılın içerisinde liberalizm kavramı “*laissez faire laissez passer*” ifadesinin yerini alarak; düşünce ve basın özgürlüğünü, üretim araçlarının özel mülkiyetini ve serbest ticaret anlayışını savunanları ifade etmekte kullanılmaya başlanmaktadır (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 109). Liberalizm kavramı durağanlık göstermemiş dinamik yapısıyla başlangıcından beri yoğun bir evrime maruz kalmış, büyük bir canlılık ve

kozmpolitlik göstermiştir. Bu bağlamda; yapabileceğimiz çıkarım şudur ki, birbirine bağlı olan ama tamamen aynı anlayışı paylaşmayan liberalizm anlayışları mevcuttur.

Liberalizmin hem siyasi hem iktisadi bir yön taşıdığını söylemek mümkündür. Liberalizm ortak faydanın, birey özgürlüğünün devamlı genişletilmesi gerektiğini, devletin fonksiyonlarının ise dar bir çerçeveye sıkıştırılmasını isteyen bir doktrindir.

Tarihsel gelişim ve dönüşümü göz önüne alındığında liberalizm anlayışının bireye atfettiği değerle şekillendiği görülmektedir. Liberalizmin temelinde yatan ilke bireydir. Liberalizmin bireye yüklediği anlam derin ve önemlidir ki; birey tüm toplumsal olguların üzerinde bir noktaya konulmuştur. Bireyi merkeze almayan her türlü toplumsal yapı, kurum büyük bir tehdidi ifade etmektedir. Devletin zor kullanmadığı, bireye müdahalede bulunmadığı toplumsal düzen liberalizm anlayışını ifade etmektedir. (Göze, 1987: 245).

Bireyi esas alan liberalizm anlayışı toplumu ikinci plana atar. Birey toplum uğrunda kullanılacak bir araç değildir. Bireyin çıkarlarının gerçekleştirilmesi esastır. Bireyin her türlü bütünden üstün olduğu liberalizmde birey herhangi bir iktidarın, otoritenin zorlamalarından uzak, kendi amaçlarını gerçekleştirebilen, sınırlamalardan arınmış, özgürlüğe sahip bir özne olarak kavranır. Başkalarına karşı güç gösterisinde bulunmadığı sürece her birey özgürce bir yaşam hakkına sahiptir ve sahip olduğu bu haklar doğuştan ona atfedilmiş vazgeçilmez haklar bütünüdür (Erdoğan, 1998: 46).

Liberalizm sınırlı bir devlet anlayışına sahiptir. Bireyin mutluluğu esastır. Bireyler toplumu ve devleti şekillendirirler, birey olgusu toplumdan ve devletten öncedir. Liberalizm devletin bireylere yaptığı müdahalelere karşı çıkmaktadır. Devlet bireylere müdahalede bulunmamalıdır çünkü, bireyin sahip olduğu haklar devletten dolayı sahip olduğu haklar değildir. Bireyler bu haklara doğuştan sahiptir. Bu yüzden devlet bireye müdahalede bulunmamalı, kişileri araç olarak görmemelidir. Liberalizm için devlet düzenin sağlanması için zorunludur ama bu zorunlu devlet bireylere müdahalede bulunmamalı, kişileri özgürlüklerinden alıkoymayan bir işleyişi bünyesinde barındırmalıdır. Devletin görevi bireylerin güvenliğini ve adaleti sağlamaktır.

Bireyin güvenlik ihtiyacı liberalizmde devletin bireyler tarafından kurulmasının temelidir. Liberalizmin devlet ile el sıkıştığı nokta devletin korumayı sağlaması noktasındadır. Devlet ona verilen görevleri aşıyorsa, bireyin “doğal hakları”na

müdahale ediyorsa onu yerinden etmek doğal olacaktır. Liberalizmin kurucularından sayılan John Locke ve Thomas Hobbes'un tasvirlerinde rastladığımız doğa durumu, devletin olmadığı, düzenin olmadığı ve kaosa açık bir durumu işaret etmektedir. İnsanlar doğduğu andan itibaren devlete muhtaç olmuşlardır. İnsanlar bir zamanlar doğa yasalarını referans alarak "özgür ve eşit" olarak yaşayabiliyorlardı. Ancak bahsedilen bu yasaların uygulanacağı zeminin yokluğu ve yasaya karşı gelindiği anda cezalandırma konusundaki eksiklikler ve yanlışlıklar kaos oluşturabiliyordu. Bu durumun düzeltilmesi için atılan adımlar devletin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Hobbes ve Locke için devlet farklı taleplerin karşılığıdır. Hobbes'da doğal hayat insanların kendi varlıklarını sürdürmesi üzerine temellenmektedir. Locke' ta ise insanların doğuştan kendisine bahşedilen hakların koruma altına alınmasının zorluğu nedeniyle devlete bel bağlanmıştır. Bu korumayı bir kişi yapamayacaktır. Ona karşı birleşen diğer kişiler onu alt edebilirler. Ancak tüm insanların üzerinde bir güç herkesi koruyabilecektir. İngiliz İç Savaşı sırasında yaşayan Hobbes çatışma halinden çıkış ve güvenliğin sağlanmasının yolunu mutlak bir iktidarda görmüştü. Locke ise burjuvazinin gücünü giderek arttırdığı bir dönemde onun mülkiyetinin korunması için iktidarın sınırlandırılması yönündeki talebini teorileştirdiğinden sınırlı bir iktidara götürecek bir kuramsal çaba içine girmiştir. Bu noktada "doğal haklar" teorisini devreye sokan Locke, devletin bu haklara müdahale edemeyeceğini ederse bireylerin direnme hakkının doğacağını ileri sürmüştür. Bu "doğal haklar"ın korunması gereği liberalizmin temel noktasıdır (Ağaoğulları, 2013: s. 150).

Liberalizmin geliştiği iki çizgiyi inceleyecek olursak ilk çizgi liberalizmin devleti anayasa ile sınırlamaya çalışan, serbest piyasa anlayışına önem atfeden, negatif özgürlüğü esas alan, bireyci bir yaklaşımı benimseyen klasik liberalizm anlayışı iken, ikinci çizgi bazı özgürlük anlayışlarının devlet eliyle anlamlı olabileceğini savunan, serbest piyasanın yol açtığı dengesiz durumu alınan sosyal önlemlerle engellemeye çalışan, devletin olumlu müdahalesine karşı savunma yapan, özgürlük anlayışı olarak pozitif özgürlük anlayışını benimsemiş, devlete önem atfetmiş sosyal liberalizm anlayışıdır. Bu ikinci çizginin yol açtığı durum devletin genişlemesi olmuştur (Yılmaz, 2003, s. 33).

Liberalizm için birey ve özgürlüğü biriciktir. Liberal anlayış merkezine rasyonel bir varlık olarak insanı oturtmaktadır. Birey her türlü bütünü üzerinde bir değerle karşılanmaktadır. Bireyin sahip olduğu hakların toplumdan önce de varlık

gösterdiğine inanılmaktadır. İnsanı birey, insan yapan özelliği diğer canlılardan farklı olarak bedeninin yanında taşıdığı zihin unsurudur. Bireyciliği esas almak, bireyin sahip olduğu hakları toplumun sahip olduğu haklardan üst bir değer olarak görmek, var olan değerlerin bireylerden dolayı türediğine inanan, bireyi toplumsal hayatın içerisinde her şeyin üzerine çıkararak siyaseti ve toplum görüşünü benimsemek anlamına gelmektedir (Çetin, 2001, s. 231).

Kişinin davranışları başkaları tarafından müdahale altında değilse özgürlükten söz etmek mümkündür. Özgürlüğün genişliği, dışardan gelen müdahalelere maruz kalmadığımız alanla paraleldir. Hukuk devletinin varlığı özgürlüğü beraberinde getirecektir. Sosyal liberal Hobhouse'un ifade ettiği üzere, bir hükümeti demokratik hükümet olarak adlandırılabilmenin şartı, yöneticilerin de hukuka tabi olmasıdır (Hobhouse, 2019, s. 17). Liberalizm için hukuk devletinin yokluğu insanların saldırılara ve yöneticilerin keyfi yönetimine açık hale gelebileceğinin işaretidir (Türe, İ. ve Türe, F., 2014, s. 359).

Liberalizm kısa bir anlatımla; Orta Çağ düzeninin bozulmasından türeyen bir ideolojidir. Ulus devletlerin oluşumu da liberal fikirlere etki eden bir başka unsurdur. Evrensellik taşıyan Hıristiyan dünyasının yerini daha yerellik arz eden ulusal devletler almıştır. Tanrı yerine yavaşça geçen şey akıldır, papanın yerini alan özne rasyonel bireydir, feodal ilişkilerin yerini kişinin devletine yurttaşlık bağlarıyla bağlanması almıştır. 18. yy. da gerçekleşen Amerikan devrimi, Fransız Devrimi ile bunların yayınladıkları İnsan Hakları Bildirgeleri sürece ivme katmış, tüm bu olanlar Avrupa'ya yayılma gösterirken; liberalizm kendisini bu olayların içerisinde çıkarıp bir siyasal ideoloji niteliği kazanmıştır. (Çetin, 2002, s. 79-82).

Liberalizmi anlamak için liberal olan düşünürlerin fikirlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. David Hume faydacılığı ve özgürlüğü savunan bir liberaldir. Bu olguların bireyin doğasından kaynaklandığını ileri sürmekte ve usun bireysel faydanın izinden gittiğini, en adaletli düzenin kendiliğinden düzen olduğunu, devletin bu konularda müdahalede bulunmaması gerektiğini savunmuştur (Çetin, 2001, s. 220). Herbert Spencer ve günümüz neoliberaleri de müdahaleyi kendi haline bırakıldığında işleyecek ve olumlu sonuçlar doğuracağını iddia ettikleri piyasadaki rekabeti bozucu bir unsur olarak görerek karşı çıkarlar. Bu çerçevede devletleşmiş toplumsal yapıya, bürokrasiye tepkiyi ifade etmektedirler (Yılmaz, 2003, s. 33).

Adam Smith'e göre insanın çıkarını gerçekleştirmek için yaptığı uğraşlar toplumsal çıkarın artışıını sağlamaktadır ve en özgür düzen doğal düzendir, devlet güvenliği sağlamaktan başka bir sorumluluk üstlenmemelidir (Çetin, 2001, s. 220). Jeremy Bentham ise bireysel çıkarı arttırmayı devletin görev edinmesi gerektiğini, özgürlüğün, faydanın, ekonomik özgürlüğün, mülkiyetin ve mutluluğun birbiriyle ilişkili olduğunu ifade ederken; J. Stuart Mill, devlet ve ahlakın belirlenmesinde hazzın rolü olduğunu, özgürlüğün en büyük haz olduğunu, bu hazzın en yüksek şekilde sağlanabilmesinin devletin amacı olduğunu ifade ederek liberal düşüncelerin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Çetin, 2001, s. 220). Benjamin Constant'ın her alanda özgürlüğü savunarak liberalizm ve doğrudan katılım konusunu birleştirme yoluna başvurduğu görülmektedir.

1.2. Liberalizmin Tarihsel Gelişimi

Liberalizmin savunmasını yaptığı belli değerlerin ve düşünsel arka planındaki kaynakların, Antik Yunan ve Helen düşünce geleneğine kadar giden sürece dayandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra; liberalizm asıl modern dünyada gelişimini sürdürmüş bir ideolojidir (Heywood, 2015, s. 157).

Başlangıçta feodalizmin çöküşünün ve kapitalizmin oluşturduğu bir olgu olarak görülen liberalizm anlayışının, ilk zamanlarında mutlakiyetçi düşünce ve feodal ayrıcalıklı yapıya eleştireci bir tavır sergilediği görülmektedir (Torun, 2011, s. 255). Liberalizm en başlarda bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır ki bu eleştiri devrimci olmakla beraber yıkıcı bir nitelik taşımaktadır (Hobhouse, 2019, s. 13).

Liberalizm durağan olmayan, değişen şart ve koşullara göre kendini güncelleyen bir ideolojidir. Liberalizm alanını hukuku, insan haklarını ve birçok olguyu içine alarak genişlemeye zorlamıştır. Liberalizmin geçmişten günümüze gelmesinde feodalite, kilise, şehirlerin ortaya çıkışı ve devrimler önemli bir rol oynamaktadır (Çetin, 2002, s. 79-89).

Liberalizmin tarih içerisinde maruz kaldığı gelişmeler sosyal, siyasal, ekonomik temellidir. Feodalizm anlayışı, ticaretin kazandığı canlılık, şehirlerin meydana çıkışı, Sanayi Devrimi gibi daha sayılabilecek birçok ekonomik unsur sosyal

ve siyasal tabana yansıma yapmışken; kilise, Rönesans dönemi gibi birçok unsur da ekonomik zemine etki etmiştir. Tüm bu sayılanların yanı sıra kentlerin meydana çıkışı, merkezi krallıkların güçlenmesi, reform ve devrimler oluşan sosyal ve ekonomik olaylara bir zemin hazırlamıştır. (Çetin, 2002, S. 79-89). Rönesans dünyasında özgürlükçü ortamın yayılması hoşgörü ortamını da beraberinde getirmektedir.

Bir çatışma ortamında şekillenen liberalizme düşen görev; iktidara sınır getirilmesi ve bundan kaynaklanarak özgürlüklerin ön plana çıkarılmasıdır. Birey anlayışının ön plana çıkarılmasında Rönesans'ın etkisi olduğu yadsınamaz. Rönesans, insanı ruhu ve zihniyle beraber bedeniyle de bir bütün olarak ele almayı başarmış, insanı özerk, etkin şekilde Tanrının merkezine konulduğu kainat merkezine insanı oturtabilmiştir (Yılmaz, 2003, s. 28). Bu dönemde ortaya çıkan özgürlükler arasında düşünce özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve daha sayılabilecek bir sürü ilkeler gün yüzüne çıkmaktadır. Sabine'in ifadesine göre ortaya çıkan bir başka durum yeni sınai ticari orta sınıfın ortaya çıkmasıdır ki; bu sınıf liberal özgürlük ve liberal gelişmelerin öncüsü konumundadır (Yılmaz, 2003, s. 28).

Liberalizmin kökenleri Orta Çağ'ın yapısını değiştiren unsurlarda gizlidir. Orta Çağ yapısının çözülmesi ile türeyen ulus devletlerin arayış içinde olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik yapı eskiden var olan düzenin yerine yenisini kurma çabaları liberalizmin doğuşu ve gelişimine katkıda bulunmuştur (Çetin, 2002, s. 79).

Liberalizm kapitalizmin ortaya çıkış ve gelişim sürecinde şekillenen bir ideolojidir. Kapitalizm ve özel mülkiyet ile liberalizm ilişkisi incelendiğinde liberalizmin tarihsel gelişimindeki ana hatlar daha belirgin hale gelecektir. Özel mülkiyetin sistematik bir şekilde savunusu ve meşrulaştırılması Locke'un çalışmalarında görülmektedir. Yükselen bir tarım kapitalizmini onun çalışmalarının şekillendiği bağlamdır. Locke için özel mülkiyet Tanrı vergisi bir haktır. Şahsiyet sahibi insanlar elleri ve bedenlerini kullanarak yaptıkları çalışma ile kendi mülklerinin sahibi de olurlar. Ona göre doğal bir mülkiyet hakkı kişinin emeği ile o mülkiyeti doğal halinden çıkarmasıyla ya da değiştirmesi ile oluşmaktadır. Locke argümanını ıslah ilkesine dayandırmaktadır. Locke toprağın doğasındaki değerinden çok emek ve ıslah ile değer kazandığı noktasında ısrarcıdır. Locke için ıslah edilmemiş toprak israftır. Bir toprağı ıslah etmek için onu ortak mülkiyetten koparan ve çitleyen kişi insanlığa bir şey kazandırmaktadır. Locke'un fikrine şöyle bir itirazda bulunulabilir;

bir kişi kendi emeğinden ziyade istihdam ettiği başkasının emeğiyle karıştırarak da ürün elde edebilir. Ancak Locke için emekten ziyade emeğin karlı kullanımı önemlidir. Aslında mesele kişinin emeğinden ziyade, mülkün üretkenliği, değişim değeri ve kara uygulaması durumudur. Wood'un da işaret ettiği gibi mülkiyetin değişim değerinin şekillenmesine yapılan vurgu, kapitalist mülkiyetin teorileşmesinde çok önemli bir durumdur. Locke'un fikirleri ülkede karlı olmayan toprakların yanında sömürgelerde de karlı kullanımda olmayan toprakların çitlenmesi için kullanılmıştır. Üretken olarak ifade edilebilecek el koyma türü aslında kapitalisttir. Zenginlik üretkenlikle doğru orantılıdır. Locke iktisat çalışmalarında emek sarf etmeyen ve rantları toprağı ıslah etmeden toplamakta olan toprak sahibi aristokralara eleştiri yöneltmektedir. Aynı eleştiriye ucuza alıp malını istifleyip başka piyasalarda daha yükseğe satmaya çalışan tüccara da yöneltmektedir. Zenginliğin temel kaynağı, ilk üretici olarak nitelendirdiği, ıslah ilkesini topraklarına uygulamış toprak sahibi yani tarım kapitalistidir. Locke'un mülkiyete ilişkin görüşü tarım kapitalizminin ilk günlerindeki İngiltere ile uyum göstermektedir. Yeni kapitalist mülkiyet tanımı kendini sadece teoride değil, pratikte de geleneksel forma karşı kabul ettirme sürecindeydi. Aynı toprak üzerinde görülen çakışan mülkiyet hakları İngiltere'de sınırlandırılmış mülkiyete yol açmaktaydı. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar ortak ve gelenekselleşmiş haklar konusunda anlaşmazlıklar patlak veriyordu. 17. yüzyılda hukuki kararlarda Locke tarafından belirlenen ilkeleri anımsatan çözüm yollarının uygulanmaya çalışıldığı görölmektedir. Geleneksel ve ortak haklar konusunda özel mülkiyet lehine kararlar alınmaktaydı. İngiliz tarımında zikredilen farklı mülkiyet terimlerinin sınıf mücadelesine yol açtığı açıkça görölmektedir (Wood, 2013, s. 121-127).

Fransa ve İngiltere'deki gücü karakterize eden mülkiyet biçimleri ve sömürü tarzlarında görülen farklılıklar sınıf mücadelelerinin farklı konularına ve alanlarına yansımaktadır. Fransa ve İngiltere'deki atmosferi incelemek yerinde olacaktır. Fransa'da siyasal mülkiyet biçimi olarak oluşturulmuş bir devlet mevcuttu ve bu devlet köylülerin ürettiği artık için toprak sahibi sınıflarla mücadele içine giriyordu. Fransa'da artığa siyasal ekonomi dışı yollarla el koyulduğu söylenebilir. Böylece bazı aristokratlar, monarşinin özerk güçlerini bastırma ve merkezietçi bir devlete mal etme çabalarına karşı mücadele içine girişirken diğerlerinin aynı devlette mülk sahibi olduğu görölmektedir. Burjuvazi ise imtiyaz sahibi olmayanlar tarafından taşınan vergi yüküne ve imtiyazlı olan soylular ve kilisenin ayrıcalıklarına karşı çıkabiliyorken, bir

yandan da artık emeğe el koymanın bir biçimi olan devlet memurluğu peşinde koşuyordu. “Artık” a el koyan sınıfların, imtiyaz ya da devlet memurluğu şeklinde oluşturulan mülkiyetin korunması, ona erişilmesinden elde edecekleri maddi çıkarlarının olduğu açıktır. Üretici sınıfların ve köylülerin meselesi vergi yüküydü ve halkın direnişi de vergi adıyla şekillenen sömürüye karşı olacaktı. İngiltere’deki duruma baktığımızda ise; buradaki durumun Fransa’dan çok farklı olduğu görülmektedir. İngiltere’de artığa ekonomik araçlarla el konulduğu söylenebilir. Orada siyasal bir mülkiyetten söz edilebilirdi ve bu temel bir mesele değildi. Kraliyet vergisi İngiliz bir mülk sahibi için Fransız mülk sahibi olan sınıfla aynı kefedede değildir. İngiliz toprak sahipleri sınıf çıkarlarını korumak için devlete dayanırken, mülkiyetlerine ya da mülk sahipleri olarak da görülebilecek bir komite olan Parlamento güçlerine monarşi tarafından meydan okunduğunda onlarla çatışmaya girerken maddi çıkarları devletin bir bölümünü ele geçirmek değildir, topraklar üzerindeki kontrol ve toprağın üretken kullanımı daha önemliydi. Fransız aristokrati yüksek memuriyete erişimi, vergi muafiyetlerini, çeşitli soylu imtiyazlarını korumakla meşgulken, İngiliz toprak sahiplerinin gündeminde çitleme ön plana çıkabilmekteydi. Fransız köylüleri vergilendirmeye karşı mücadele ederken 16. yüzyılda gerçekleşen İngiliz köylü isyanları, örneğin piyasa normlarını kabul ettirmeye çalışan ceza ve rantları tahsil eden toprak sahiplerine yönelmiştir. Sınıf ilişkileri basit bir zemine indirgenemese de toprak sahibi ve köylüler arasındaki sınıf mücadelesinin kapitalizmi “özgürleştirme”sini özetlemek gerekirse; köylülerin geleneksel haklarına ilişkin talepleri karşısında toprak sahiplerinin kendilerini savunmasıyla ortaya çıkan sürecin ilerlettiği söylenebilmektedir. İngiliz Devrimi’ndeki durum Fransa’nın aksine burjuvazi ve aristokrasi arasındaki bir çatışma değildir, Parlamentodaki mülk sahibi olan sınıfların gücünü artırması, büyük toprak sahiplerinin küçük toprak sahiplerine göre kayırılması, bağımlı sınıfların geleneksel haklarına karşı ıslah ilkesini ilerletmesi nedeniyle kapitalizmin teşvik edilmesi kapitalist mülkiyet teorisiyle Fransa’daki Devrim’den çok daha fazla ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Liberalizmin burjuvazinin öncülünde gelişen sistemli bir düşünce tarzı olduğunu söyleyebiliriz (Wood, 2013: s. 127- 133). Bu açıdan özel mülkiyetin bir doğal hak olarak yerleştirilmesinin ve müdahaleden korunmasının önemi, bireyin dilediği biçimde piyasada sözleşmeler yapabilmesi bunun için de bedeni üzerinde hak sahibi olma anlamında “özgür insan” haline dönüşmesi, siyasi iktidarın sınırlandırılması gibi liberalizm temel ilkeleri

gelişmekte olan kapitalizmin gereklilikleri ile ilişkilidir. Bu açıdan gelişen yeni kapitalist sınıfın temel çıkarlarının, bu çıkarlarla uyumlu bir düzen tasarımının ortaya konulmasını ifade etmektedir. İngiltere ve Fransa'daki atmosferi incelediğimizde farklılıkların olduğu açıktır. Fransa'da artığa siyasal ekonomi dışı yollarla el konulurken İngiltere'de ise ekonomik araçlarla artığa el konulduğunu yineleyebiliriz ki bu yüzden İngiltere'de liberalizm düşüncesi devlete karşı toprak sahibi bireyin haklarını koruyacak biçimde gelişmiştir.

Liberalizmin oluşumunu Orta Çağ Avrupa'sında aramak yanlış olmayacaktır. Meşruiyet aramak artık bireyi esas alarak yapılmaya çalışılmıştır. Bireyi sınırlayan tüm olgularla girilen mücadele liberalizmin içeriği hakkında fikir vermektedir. Orta çağ yapısının zamanla kırılıp özgürlüğe önem vermeye başlaması ilk liberal anlayışların temelini oluşturmaktadır (Çetin, 2002, s. 79-89). İlk liberal anlayışların dini hoşgörülerin ürünü olduğu görülmektedir.

Orta Çağ Avrupası'nda toprak ve kilise etrafında şekillenen yapılar mevcuttur. Birbirine bağlı tabakaların varlığı; köylü, vassal, serf hiyerarşisi sosyal, ekonomik yapının temelidir. Orta Çağ'ın sosyal yapısı, hiyerarşik feodal sistem olarak her insanın efendisinin olduğu bir sistemdir ve sıralama büyükten küçüğe şu şekildedir; kral, büyük derebeyi, lord ve serf. Kralın efendisi sayılabilecek tamamlayıcı otorite Papa'dır (Hobhouse, 2019, s. 11). Kilise toplumu kendine bağımlı yapmayı başarmış ayrı bir tabakadır. Feodal yapıda toprağın varlığı iktidarın varlığına çok büyük bir etkendi. Bu yapıda bireyin özgürlüğünden bahsetmek anlamsızdır çünkü bireyin bağımsızlığını sağlayacak şartlar varlığını göstermemektedir (Çetin, 2002, s. 79-89).

Yönetilenler ve yönetilmek istemeyenler siyaset ile feodal yapıda da kendini göstermektedir. Kilisenin buyrukları insanlara Tanrı iktidarının yansıması olarak benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bu şartlarda iktidarın toplumdan rıza arayacağı bir durumdan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Sayılan tüm bu olumsuz koşullarda birey kendisine değer atfedip bu değerler çerçevesinde hareket edememektedir (Çetin, 2002, s. 79-89). Kilisenin Orta Çağ Avrupa'sına etkileri çok fazladır. Kilisenin güçleri tüm Hristiyanlık evrenine sıçramış, kilisenin hareket alanı geniş bir yer kaplamıştır. Kilisenin etki alanının geniş olabilmesinin nedenleri arasında eski ve sürekli olması, güçlü ve evrensel nitelik taşıması etkilidir (Çetin, 2002, s. 79-89). Tüm bu güç

gösterisinin altında kralın gücünün Tanrısal güçten üstün olabileceği düşünülememektedir.

Kral ve kilisenin yaşadığı çatışma ortamında taraflar; kral, burjuvazi ve din ile sömürülen halk, papa bloklarıdır. Papaya verilen tepkiler dünyevi yaşama çok karışması yönündedir. Bu durum reform hareketlerinin başlamasına zemin hazırlamış ve özgürlük hareketleri için adımlar atılmıştır. Oluşan bu dönüşümler kapitalizm üzerinde de etkilidir ve liberalizmin ekonomik, siyasi temellerinin atıldığı söylenebilir.

Burjuvazi ve krallığın ilişkisini de incelemek liberalizmi anlamak için gereklidir. Güçlü krallığın olması güçlü burjuvaziye bağlıdır. Beaud'un yaptığı analize baktığımızda onun Wood'dan farklı bir yaklaşıma sahip olduğu açıktır. Kral için gerekli maddi yardım burjuva desteğinde saklıdır. Karşılıklı çıkarları için el sıkışan kral ve burjuvazi sınıfı şu temelde anlaşmaktaydı; burjuvazi krala maddi yardım sağlayacak kral da özgür tüccarlar, özgür ticaret ortamı için olanaklar sağlayacaktır. Hükümdar ve İngiliz burjuvazisi, sömürgeci genişleme ve merkantilizm temelinde müttefik olmuşlar ve İngiliz burjuvazisi halkın mutlakiyetçiliğe karşı hoşnutsuzluğunu kullanarak kendi gücüne güç katmıştır (Beaud, 2018, s. 38). Ticareti ve sanayiye canlandıran burjuvazi, korunmaya ve bazı teşviklere ihtiyaç duyuyordu (Beaud, 2018, s. 39). Devletin ve tüccarların kazandığı zenginlikte ve dünya üzerinde hüküm sürebilmesinde hükümdar ve burjuvazi arasında bir anlaşma bulunmaktadır (Beaud, 2018, s. 40). Burjuva kralların izlediği merkantilist politikadan yarar sağlamıştır ancak bir noktadan sonra gelişimi açısından bu politikaları kısıtlayıcı bularak serbest ticareti savunmaya başlamıştır (Beaud, 2018, s. 60).

Kapitalizmin kendisini oluşturmasında ulus devletin önemli bir payı vardır. Burjuva olmadan kapitalizmin kendisini gerçekleştirebildiğini söylemek mümkün değildir ama burjuvanın da kendisini güçlendirdiği ortam ulus devlettir (Beaud, 2018, s. 61). Ülkelerin kapitalizm atmosferine baktığımızda; güçlü, fetihçi olarak nitelendirebileceğimiz Hollanda kapitalizmi küresel olmakla beraber serbest ticarete dayanmaktayken, İngiliz kapitalizmi ise, ilk başlarda korumacı yapıda ve milliyetçiydi (Beaud, 2018, s. 60).

Liberalizmi şekillendiren tarihsel evreler arasında ticaretin canlılık kazanması, kent yaşamının yükselişi, kentlere uygulanacak yönetim, ülkelerin oluşumu vb. unsurlar bulunmaktadır (Çetin, 2002, s. 79-89). Ticaretin canlanması feodal yapının temellerini sarsmaktadır çünkü feodal düzen topraktan beslenir. Oluşan kentler özerk ve çıkarları uyuşan kişiler arasında oluşan örgütlenmeyi ifade etmekteydi. Tüm bu oluşumlar içerisinde özgürlüğün yavaş yavaş hissedilmeye başladığından bahsedilebilir. Feodal yapının uğradığı çözülme, kişileri feodal ilişkilere bağımlı yapmaktan kurtarmaya başlamıştır. Oluşan yeni tabakalar prensin isteklerinden soyutlanmış siyasal birimlerdir (Çetin, 2002, s. 79-89). Feodal sistemin etkisini kaybetmesi sanayi ve ticaretin hacim kazanması ile yeni özgürlük merkezlerinin gündeme gelmesidir, şehirler artık kendi kendini yönetmekle beraber, şehir devleti anlayışı yeniden doğmuştur ve edebiyatta, sanatta canlılık, öğrenmenin yeniden keşfi, felsefenin ve bilimin yeniden doğuşu patlak vermektedir (Hobhouse, 2019, s. 12).

Toprağı terk eden İngiliz köylüsü için gelecek zamanların sosyal sorununun temeli atılmaktadır. Bu bağlamda modern devlet, otoriter bir zeminde başlar ve Hobhouse'a göre bu düzene karşı yapılan protesto ki bu protesto dini, siyasi, ekonomik unsurları barındıran bir tabandadır ve liberalizmin ortaya çıkışının tarihi bir başlangıcıdır (Hobhouse, 2019, s. 13).

Paranın ulaştığı geniş sınırlar, ekili toprakların büyümesi, nüfustaki artış toplumun dünyevi yönlerini harekete geçiren olaylara örnektir. Üniversite gibi kurumların açılması kilisenin etkisini azaltıcı bir başka unsurdur. Liberalizmi şekillendiren ortam burada yatmaktadır. Birey düşünmesine engel olan zincirleri bu dönemde yavaş yavaş kırmaktadır.

Rönesans ile başlayan Aydınlanma Çağı ile gelen bireycilik anlayışının ve özgürlüğün temelleri atılmaktadır. Eski çağlardaki durağan insan modeli yerine dinamik insan modeli hakimdir. İnsan bu dönemde toplumdan bağımsız olarak ele alınmaya başlanmıştır (Çetin, 2002, s. 79-89). Fransız Devrimi'nin ortaya attığı özgürlük, eşitlik, kardeşlik anlayışı da liberalizmin anlayışına bir kaynaktır.

Liberal hareketler kendisini ticari-sınai orta sınıfın olduğu bölgelerde daha güçlü hissettirmektedir (Yılmaz, 2003, s. 30). Bunun sebebi bu ortamın talep ettiği sosyal hareketlilik ve özgürlüğün artmasıdır. Şehirlerin ortaya çıkışı, sanayinin

etkisiyle eski tarımsal yapıdan kopuşlar sosyal hareketlerin canlılığına katkıda bulunmuş ve özgür ortamların gelişimine katkı sağlamıştır. İnsanın ön plana gelmesiyle dini alanda da hoşgörüler artarken, ekonomik alanda “*laissez faire*” anlayışı ve otoriteye daha az bağımlı olma durumu da kendisini hissettirmektedir (Yılmaz, 2003, s. 30).

Liberalizm ve demokrasi orantılı olarak ilerleme göstermesine karşılık, zaman zaman aralarında çatışmalar da meydana gelmektedir. Yönetimin sınırlandırılması gerçekleştirilmek istenirken, yönetimin halk rızasına dayanmasının taleplerinin artış göstermesi liberal ve demokratik unsurların birbirine karıştığını göstermektedir (Yılmaz, 2003, s. 30). Yöneticilerin seçimle işbaşına gelmesi ve halka karşı sorumluluk duyması anlayışı mevcuttur. Pratiğe bakıldığında bu durumun kendi kendini yönetmek olmadığı, diğer kişilerin yönetimi altında olduğunu göstermektedir. (Mill’ den aktaran Yılmaz, 2003, s. 32). Liberaller için asıl mesele halkın yönetimi anlamında demokrasi değil, iktidarın sınırlandırılması idi. Bu yüzden sadece mülk sahiplerinin siyasal haklara sahip olduğu temsili bir yönetimden yana oldular. Belli bir süre zarfında liberaller için mülksüzlere oy hakkı tanınması demek mülkiyet hakkına yöneltilen bir tehditten farksızdı. Belli bir eğitime sahip olmak, mülk sahibi olmak liberal kaygıları anlamak açısından bir ayrıcalıktır. Oy hakkının kullanımı, siyasi yurttaşlık uzunca bir dönem mülkiyet hakkıyla sınırlı kaldı. Bireyi temel ilkelerinden biri haline getiren liberalizm için birey önceleri özel mülk sahibi olan erkekleri ifade ediyordu. Demokrasiyi “çoğunluk despotizmi” olarak görmeleri bireyi bu şekilde tanımlamalarına yol açıyordu. Temsili bir yönetimden yana sergilenen bu tutumla demokrasi liberal temsili demokrasi olarak şekillendi (Wood, 2016: s. 262).

Mill ise oy hakkının genişletilmesini savunmuştur ancak o da bu hakkın eşit olmasından yana değildir. Ancak, Mill’in fikirleri, devleti sınırlandırmayı amaçlayan minimalist devlet anlayışından sosyal reformcu bir yeni liberal devlet anlayışına geçişi göstermektedir (Yılmaz, 2003, s. 32). Bu dinamikte sanayinin toplum üzerinde yarattığı dengesiz durum, sanayinin düzenlemeye tabii tutulmaması, ekonominin yaratmış olduğu kaba koşullara karşı verilen insani tepkiler de kilit rol oynamaktadır (Yılmaz, 2003, s. 32). Bu bağlamda başlangıçta devletten bireysel hakların korunması talep edilirken, işsizlik, ekonomik faktörler vb. sebeplerin etkisiyle tehditle karşılaşan

bireylerin korunma altına alınması için devlete doğru yönü çevirme, devletin koruyucu ve düzenleyici faktörler oynayarak yeni bir liberal hareketin varlığı ön plana çıkmaktadır (Yılmaz, 2003, s. 32).

Özgürlük yolunda yaşanan gelişmeler için denebilir ki; sadece düşünsel gayretlerin etkisiyle değil ekonomik, sosyal, dini ve siyasi birtakım etkilerin de sonucuyla oluşumunu tamamlamıştır (Yılmaz, 2003, s. 29). Liberalizm ülkelere göre de farklı şekillerde hayat bulmuştur. İngiltere’de ilk liberal gelişmeler kendisini göstermekle beraber devrimci bir değişimin aksine araştırmalar, yasama ve yargı faaliyetleri ile kendisine zemin bulmuştur (Yılmaz, 2003, s. 29). Fransa tablosundaki devrim ise kanlı bir devrimdir. Almanya’da görülen liberal canlanma ise akademik bir özellik göstermek olup, halka indiği söylenememektedir (Yılmaz, 2003, s. 29). Almanya’nın yaşadığı liberalizm için denebilir ki siyasi bir nitelik taşımaktan ziyade hukuksal bir zemin etrafında şekillenmektedir (Yılmaz, 2003, s. 30). Liberal değerler kendisini Almanya’da yargı düzeninde gerçekleştirdiği için Alman liberal kuramı hukuksal bir zeminde oluşumunu göstermektedir (Sabine, 2000, s. 74).

1.3. Klasik Liberalizmin Unsurları

Klasik liberalizm John Locke’un anlayışını yansıtmaktadır. Bireysel insandan yola çıkan bir anlayışa sahiptir. Toplum bireyin üzerinde değildir. Klasik liberalizmin temel aldığı unsurları belirlerken, liberal olan düşünürlerin önemseydiği ve önceliklerini adadığı kavramlar göz önüne alınmaktadır (Yayla, 1992, s. 139). Her liberalin farklı bir sınıflandırma ve sıralamaya yöneldiği gözlenmektedir ancak en genel sınıflandırmanın içinde olan temel kavramlar şu şekildedir: bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen, doğal haklar, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet (Yayla, 1992, s. 139).

Klasik liberalizmden anlaşılan şudur; amaçları belli konular üzerinde yoğunlaşan, metafizik niteliğini ileriye taşımayı hedef bilmiş, siyasi bir yönelimden ibaret olmasıdır. (Uslu, 2013, s. 89). 17. yüzyılda anılan liberalizm anlayışı klasik liberalizm anlayışını karşılamaktadır. Bireylerden koparılamayacak temel haklar vardır ve devletin en önemli görevi, bu hakların korunmasını sağlamaktır. Yayla (1992, s. 38)’ya göre bu hakların bir tarafa iletilmesi mümkün değildir ve insanların devlete verdiği yetki sadece bu hakların korunması ile sınırlıdır. Locke’un devlet

anlayışının kaynağını anlamak için bireyi temel alan bir düzenin gerekliliğini kabullenmek şarttır (Torun, 2011, s. 256).

Klasik liberalizmin ortaya çıkmaya başladığı yüzyıl 17. yüzyıldır. Klasik liberalizm siyasi ağırlığının yanında iktisadi bir yönü de taşımaktadır. Siyasi boyutu; insan hakları, anayasacılık, sözleşme teorilerine dayanırken, klasik liberalizmin taşıdığı iktisadi boyut; piyasa ekonomisi olarak kendisini göstermektedir. 1900'lü yıllara kadar liberalizm adıyla anılan klasik liberalizm; özel mülkiyet anlayışını ve müdahalelere maruz kalmayan bir piyasa ekonomisini, hukukun egemenliğini, özgürlüğünün anayasal güvencelerini ve serbest ticareti baz alan uluslararası huzuru savunan ideolojiyi tanımlamak için kullanılan kavramdır (Yayla, 2000, s. 125).

Klasik liberalizm anlayışının dayandığı unsurlar bireycilik, özgürlük anlayışı, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisidir. Klasik liberalizm, tabii haklar, yararcılık, ekonomik liberalizm, sosyal Darwinizm ile öne çıkarken; sosyal liberalizm, pozitif özgürlüğe vurgu yapmakta ve devletin piyasaya müdahalesini, sosyal politikalar izlemesini gerekli görmektedir (Yılmaz, 2003, s. 39).

Klasik liberalizm anlayışı bireycilik ve negatif özgürlüğünü temel alan, amacını devleti sınırlandırmak olarak belirleyen, sınırlı bir devleti ve serbest piyasa ekonomisi fikrini savunan, devletin ekonomiye müdahalesinde bulunmaması gerektiğini isteyen bir anlayıştır. Genel hatlarıyla klasik liberalizm denince duyacağımız kavramların başında negatif özgürlük, negatif adalet, bireycilik, liberal rasyonalizm gelmektedir.

Klasik liberalizm siyasi ve ekonomik olmak üzere iki zemin üzerinde incelenmektedir. Klasik liberalizm başlarda 17. yüzyıl içerisinde John Locke'un eserleriyle siyasi bir içerik ekseninde gelişen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır ve Adam Smith ve onu takip eden liberal düşünceye katkı yapmış kişiler sayesinde 19. yüzyıl içerisinde ekonomik liberalizm içeriğini elde etmiştir (Erdoğan, 1998, s. 4). Klasik liberalizmin taşıdığı siyasal içeriği; doğal hukuk ve insan hakları teorisiyle, toplumsal sözleşme, hükümet otoritesinin anayasa ile sınırlandırılması gerektiği teorilerini temel almakta; sınırlı devlet anlayışını yasa hâkimiyetini ve

güçler ayrılığını, dinsel tolerans gibi sayabileceğimiz birtakım unsurları savunmaktadır (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 110).

1.3.1. Bireycilik

Liberalizm anlayışı insanı rasyonel varlık olarak ele almaktadır. İnsanı rasyonel olarak nitelendirmek, insanın hayat tarzını seçebilmesine ve hayattaki gayelerini seçebilmesine karışmamak, kendisini gerçekleştirme açısından özgürce hareket edebilmesini sağlamaktadır (Erdoğan, 1998: s. 49). Liberal anlayış merkezine rasyonel bir varlık olarak insanı oturtmaktadır. Birey her türlü toplumun üzerinde bir değere karşılık gelmektedir. Bireyin sahip olduğu hakların toplumdan önce de varlık gösterdiğine inanılmaktadır. İnsanı birey insan yapan özelliği diğer canlılardan farklı olarak bedeninin yanında taşıdığı zihin unsurudur (Yılmaz, 2003: s. 36). İnsanın özerk ve özgür olarak tanımlanması rasyonel varlık olmasından kaynaklanmaktadır (Erdoğan, 1998: s. 49).

Liberaler insanların akılcı bir şekilde hareket ettiklerini varsaymaktadır, bunun anlamı insanın belli bir sonuca ulaşmak için gerekli araçlara başvuracak yeteneğe sahip olduklarını ve akıl dışı sayılabilecek etkenlerin onları bu yetenekten alıkoyamayacağını farz etmektedir (Erdoğan, 1998: s. 49).

Klasik liberalizmi savunan düşünürler insanı, kendi kaderini belirleyip ayakları üzerinde durabilme kapasitesi yüksek rasyonel bir varlık olarak görmektedir. Bu bağlamda; genel çoğunluğu ayakları üzerinde durabilen bireylerin oluşturduğu atomistik toplum anlayışı hakimdir. Klasik liberalizmin benimsediği birey anlayışı için denilebilir ki bu birey bencildir (Heywood, 2015, s. 62). Klasik liberalizm ideolojisinin benimsediği anlayışa göre; bireylerin ve bireylerin çıkarlarının üzerinde herhangi bir ortak çıkarın varlığından söz etmek mümkün değildir (Torun, 2011, s. 260).

Klasik liberalizm kolektif bütünlere atfedilen toplum çıkarı, kamu çıkarı, ortak iyi vb. kavramların ne anlama geldiğinin belirsizlik taşıdığını ifade ederken; benimsediği iyi anlayışının bireylerin iyiliğini yansıtmakla birlikte, bireylerin çıkarlarının dışında ve üzerinde ortak çıkarların olabileceğine ihtimal vermemesidir (Yayla, 1992, s. 144).

Klasik liberalizm anlayışının odak noktası canlı, somut bireysel insandır. Liberalizm ideolojisine göre, beşeri ilişkilerin temeli bireyi esas almaktadır. Bireyin varlığı, sınıf, halk, millet vb. gibi sosyal bütünlerden daha somut ve daha gerçektir. Birey, toplum, halk veya benzeri herhangi bir kolektif bütüne nazaran daha yüksek bir değere sahiptir (Torun, 2011, s. 260). Bireycilik anlayışını temel alan; pozitif değil negatif özgürlük anlayışını benimseyen klasik liberalizm anlayışı yaygın, müdahaleci ve baskıcı olmaktan çok uzakta, sınırlılığını ve sorumluluğunu bilen devleti arzulayan, adaletin piyasa ekonomisi içinde kendini gerçekleştireceğine inanan liberalizm türüdür (Yayla, 1992, s. 26).

Liberalizm anlayışı bireyci bir doktrin olmasını bireyi sosyal, iktisadi ve siyasi düzenin ana taşı olarak görmesiyle ispat ediyor denilebilir. Bireyi kutsal olarak gören anlayış; bireyin us sahibi ve rasyonel olduğunu kabullenmiş, bireyin savunduğu yaşam tarzını, hedeflerini kendi eliyle düzenlemesinde özgür kalmasını, herhangi bir baskı unsuruyla müdahalelere maruz kalmamasını ifade etmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 112). Liberalizm, metodolojik ve ontolojik olarak bireyci yaklaşımı benimsemektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 112). Metodolojik bireycilik anlayışı, bireylerin toplumu meydana getirdiğini, bu bağlamda toplumsal yapıların açıklanmasında ancak insan davranışlarından yola çıkılarak hareket edilebileceğini ifade etmekten; ontolojik temelde bireycilik anlayışı ise; bireyin mevcudiyeti, sınıflar, toplum, halk gibi kolektif bütünlerden üstün bir gerçeklik olduğunu ifade etmektedir ve bireyin sahip olduğu hak ve özgürlüklerin kolektif bütünlerin hedefleri doğrultusunda feda edilemeyeceğini dile getirmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 112). Klasik liberalizme göre gelir dağılımı adaletsizliğini gidermek amacıyla toplumsal zenginliği bölüştürme düşüncesi ütopyik bir iddia olduğu gibi bireylerin haklarının gasp edilmesine dayanır (Torun, 2011, s. 262).

İnsanın var oluşu, amaçlarının oluşu, toplumsal ve siyasi düzenlemenin başlangıç noktası olarak görülmektedir. Rasyonel varlık olan insanlar kendi hedefleri doğrultusunda hareket edebilmeli, kendileri için iyi olanı gerçekleştirmeye çalışırken engellemelere maruz kalmamalıdır. Bu durum kişilere özgürlük ve haklar yüklemektedir ve devlet ve cemaatler, toplumlar bireylerin amaçlarını gerçekleştirmede araçtır. Toplumun kişilerden ayrı olarak kendi hedeflerinin olması

söz konusu değildir. Kişilere bir hayat tarzını aşlamaya çalışmak liberalizm anlayışına aykırıdır (Erdoğan, 1998, s. 2-3).

1.3.2. Negatif Özgürlük

Liberalizmin özgürlük anlayışının iktisadi özgürlüğe dayandığı, sivil ve siyasi içerikli hürriyetlerin ekonomik özgürlüğe sadık olarak geliştiği öne sürülmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 112). Liberalizmin özgürlük anlayışı birçok tartışmayı bünyesinde barındıran bir konudur; bunun sebebi liberal iktisadi düşüncede negatif özgürlük anlayışının temel kabul edilirken, bireylerin ana hak ve hürriyetlerinin daha iyi korunması ve teminat altına alınması için devletin nispi karışmasını zorunlu gören pozitif özgürlük anlayışının da liberal düşüncede yer almasından kaynaklanmaktadır (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 112). Sosyal liberalizm anlayışı pozitif özgürlüğü baz alırken, klasik ve neoliberalizm anlayışları ise negatif özgürlük anlayışı temeline dayanmaktadır. Negatif özgürlüğün doğurduğu sonuçlardan birisi devletin tarafsız davranması gerektiğidir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 112).

Liberalizmin klasik liberaller kanadı, sivil ve siyasi özgürlüklere önem atfetmiş, diğer bir deyimle bireyin devlet baskısına karşı korunması gerektiğini öne sürmüşlerdir (Canikoğlu, 1998, s.13). Bu bağlamda anlaşılan şudur; devletin gücünün ve yetkilerinin kanunlar aracılığıyla sınırlandırılması gerektiği görüşü klasik liberallerce savunulmaktadır.

Negatif özgürlük anlayışı, bireyin başkasının müdahalesine maruz kalmadan istediğini yapabilme hakkının sınırlarıyla ilgilenirken, pozitif özgürlük anlayışı, herhangi bir eylemin gerçekleştirilmesinin kaynağında yatan yapı taşının ne olduğu sorunuyla uğraşır (Torun, 2011, s. 260). Liberal düşünce geleneğinde çoğunlukla her düşünürün titizlikle incelediği negatif özgürlüğün esası, bireyin dışarıdan gelen zorlamaya tabi olmaksızın davranabilmesi ve serbestçe hareket edebilmesidir (Yayla, 1992, s. 152).

Bir kişinin davranışlarına müdahale gerçekleşmediği ölçüde o kişinin özgür olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Kişinin serbest davranabilmesi, müdahaleye maruz kalmadığı sınırlar ne kadar geniş çizilmişse o kişinin özgürlük oranı yüksektir. Burada esas olan özgürlük anlayışı “bir şeyden özgürlük” olup, “bir şeye özgürlük” anlamına gelmemektedir. Özgürlüğün esasında bireye kaynakların

sağlanması değil, bireyin dış müdahale ve baskıdan uzak tutulması kastedilmektedir (Çetin, 2001, s. 223).

Negatif özgürlük anlayışı “çeşitler arasında tercih yapabilme” durumudur ki; negatif özgürlüğün siyasi alanla alakalı yapacağı tercih bireylerin meydana getirdiği eylem ya da belli hedeflerinin, devletin baskılarına kapalı olduğunu savunan bir anlayıştır ve bu anlayış klasik liberalizmin özgürlük öğretisine denk gelmektedir (Torun, 2011, s. 261).

Klasik liberaller ayırımın negatif kutbunda yer almışlardır ve bireyin başkası veya başkalarının baskısı, zorlaması veya müdahalesine maruz bırakılmadığı sürece özgür olduğunu ifade eden özgürlük, bu bağlamda; birey üzerine dışarıdan herhangi bir sınırın çizilmediği özgürlüktür. (Heywood, 2015, s. 62).

Sadece insansal faaliyetler konusunda özgür olmamız veya olmamız esastır. (Friedman’dan aktaran Yayla, 2000, s. 174) Yayla’nın Liberal Bakışlar kitabının dipnotunda söz ettiği ilginç bir örnek vardır. Robinson Crusoe adasına Cuma gelene kadar özgürlük tartışması yaşanmamıştır. Çünkü Cuma gelene kadar sosyal ilişkilerin varlığı söz konusu değildi. Bu ilginç örnekten sonra diyebiliriz ki özgürlüğü beşeriyetle ilişkilendirenler mevcuttur. Negatif özgürlük; bir şeyden özgür olmaktır ve özgürlük ile esas kabul edilen kişiye bir aracın sağlanması değil, bireye dış baskı ve zorlama yapılmamasıdır (Yayla, 2000, s. 175)

Negatif özgürlüğün tarafı devlettir, bunun sebebi klasik liberallere göre devletin hak ihlal edici yapısından kaynaklanmaktadır. (Erdoğan, 1998: s. 47). Özgürlük konusunda zarar görmemek için bireyin özgürlüğünün kanunlarla koruma altına alınması gerekmektedir.

Antik Yunan’da elde edilen özgürlük kent devletlerinde görülen, nüfusun çok az bölümünden pay alabilen, vatandaşlık vasfını taşıyan insanların sahip olduğu değer olarak kalan o dönemin özgürlük anlayışı negatif nitelikli bir özgürlük anlayışıdır (Yayla, 2000, s. 177) O dönemde özgürlüğüne kavuşan bir kişinin kazandığı haklar şu şekilde sıralanabilir: “Toplumun korunan bir üyesi olarak hukuki statü”, “keyfi tutuklanmaktan masumiyet”, “istenilen işte çalışma hakkı”, “kendi seçimlerine göre davranış sergileme hakkı” (Hayek’ten aktaran Yayla, 2000, s. 177) Günümüz özgürlük anlayışının temellerinin atıldığı yer Antik Yunan’dır. İngiliz ve Amerikan liberal

geleneklerinde özgür olmak demek vatandaş olmaktan geçiyorken; Avrupa geleneğinde özgürlük kavramı akılla bağlantılıdır (Yayla, 2000, s.179) Ancak liberal özgürlük anlayışı ile Antiklerin özgürlük anlayışı arasındaki farktan bahsetmek gerekir. Antikler için özgürlük kamusal alanda siyasal eylemde bulunmakla ilişkili iken liberaller için özgürlük daha çok özel alanla ilişkilidir. Antikler için özel alan zorunluluk alanıdır, eşitsizlik alanıdır oysa kamusal alan yurttaşın kendi eşiti olan diğer yurttaşlarla birlikte siyasal eylemde bulunarak özgürlüğü deneyimleyeceği alandır. Liberaller için birey devletin müdahalede bulunmadığı özel alanda özgürlüğü deneyimler. Antikler için ise özgürlük alanı kamusal alandır (Berktaş, 2007: s. 84).

Bireyin üzerinde zor kullanmak o kişinin aklını, tercihlerini kullanmasının önünde bir engeldir, birey amaçlarının, inançlarının izinden gidemez. Zor altında olan bir bireyin davranışlarının özgür olmadığını söylemek yerinde olacaktır. Kişi kendi eylemlerini başkasının baskısı altında kalmadan kendi bilgisinden yola çıkarak, kendi hedefleri doğrultusunda, kendi bakış açısına göre belirleyip uygulayabiliyorsa o bireyin özgürlüğünden söz etmek mümkündür. Liberalizmin özgürlüğe yüklediği anlam çok yüksektir. Liberalizmin amaçladığı, bireyin özerk ve bağımsız olmasıdır (Yılmaz, 2003, s. 37). Toplumun temeli olan bireyin korunması şart olarak görülmektedir.

1.3.3. Serbest Piyasa Kendiliğinden Düzen

Klasik liberalizmin iktisadi içeriği ise; “*Laissez Faire, Laissez Passer*” düşüncesini temel almaktadır (Tayyar, 2013, s. 110). “*Laissez Faire, Laissez Passer*” anlayışı ile kastedilmek istenen; serbest piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğünü benimseyip, devletin ekonomiye karışmaması gerektiği, üretime sınır koyan engellerin yok edilmesi, mal ve hizmetlerin serbestçe el değiştirebilmesi anlayışıdır (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 110). En genel haliyle amaç; bireyin ekonomik özgürlüğüdür. Ekonomik özgürlük ile bahsedilmek istenen, serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmek, ekonomik girişimcilik hakkını elinde bulundurabilmektir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 110).

Klasik liberalizmde temel olan kavramlardan biri de ekonomik özgürlüktür. Ekonomik faaliyetlerde bulunabilen kişiler ekonomik özgürlükten faydalanan bireylerdir. Ekonomik özgürlük varsa piyasa ekonomisi vardır. Bu bağlamda denebilir

ki; piyasanın hükmünün geçmediği yerlerde özgürlükten söz edilemez. Piyasanın insan özgürlüğünü sağlamanın yolu Mises'in cevabıyla rekabet yoluyla mümkündür (Yayla, 2000, s. 185). Rekabet varsa kimse kimseye bağımlı hale gelmez. Piyasanın varlığı seçim çeşitliliğinin varlığını bizlere sunmaktadır.

Denilebilir ki; rekabetçi kapitalizmin varlığı, iktisadi gücün siyasi güçten ayrılıp, iki başat gücün tek elde toplanmasının önünde bir engel oluşturulmasıdır (Yayla, 2000, s. 186) Siyasal güç ekonomik gücü yönetemeyeceği için; siyasal otoritenin zor kullanımına başvurması engellenecektir ve siyasal gücün denetlenmesi mümkün kılınacaktır (Yayla, 2000, s. 187). Piyasa sisteminde rekabet unsurunun varlığı yadsınamaz. Rekabetin olmaması bir nevi piyasanın çöküşü anlamına gelir. Her bireyin iyi olduğu işi yapması, her üretim elementinin sadece en iyi yerde kullanılmasını, eldeki kaynakların en etkin biçimde kullanılmasının yolunu açan bir sistemdir (Yayla, 2000, s. 203).

Liberalizmin içerisinde barındırdığı ekonomik sistem piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisi modeli rekabeti esas alan, kârı önemseyen, özel sahiplik ve miras, sözleşme yapmak, girişimcilik ve seçim yapabilme özgürlüğünün teminat altına alındığı, devletin fiyat sisteminin işleyişine asgari seviyede karıştığı bir iktisadi sistemi esas almaktadır. Serbest piyasa ekonomisi modelinin zemininde çıkarlarını koruyan özgür, rasyonel bir birey anlayışı bulunmaktadır. Piyasa ekonomisi modelinde fiyat sistemi vasıtasıyla üreticiler herhangi malı, ne kadar üreteceklerine; tüketiciler ise, herhangi malı ne kadar tüketeceklerine bizzat karar verebilmektedir. Bu bağlamda çıkarlarını en yüksek tutma hedefini güden üretici ve tüketici sınıf, farkına varmadan sosyal refah düzeyinin artmasına hizmette bulunmuş olmaktadır. Bahsedilen durumun gerçekleşmesi için devletin piyasa ve ekonomiye müdahalesinden vazgeçmesi gerekmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 112-113).

Kendiliğinden doğan düzen anlayışı ekonomik ilişkilere olduğu kadar, sosyal ilişkiler düzenine de vurgu yapar ve serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden doğan düzen fikrinin yönü olduğu söylenebilmektedir (Torun, 2011, s. 261). Klasik liberaller için, kendiliğinden doğan düzene atfedilen değer çok büyüktür.

Smith'in ifade ettiği "görünmez el"; kendiliğinden doğan düzen ve beraberinde getirdiği sonuçları açıklamaktadır. Herbert Spencer kendiliğinden doğan düzeni

“Sosyal Darwinizm” denilen görüşleriyle keskin bir biçimde ifade etmektedir (Yayla, 2000, s. 189). İşlerin doğal akışında seyretmesini engellemek, kişilerin bireysel tercihlerini dışlamak, özgürlüklerini kısıtlayıcı yönlendirmelerde bulunmaktan kaçınılmasını istemiş ve bu tür davranışların amaçlanan sonuçlara ulaşamayacağını, zararlı gelişmeleri beraberinde getireceğini ifade etmektedir (Yayla, 2000, s.189).

Hayek’in çağdaşı olan Bastiat, bireylerin kendi hallerine bırakıldıkları, özgürlüklerinin kısıtlanmadığı zamanlarda “doğal ahenk düzeni”nin verimli bir işleyişe sahip olacağını, herkes adına yararlı sonuçlar meydana getireceğini ifade etmektedir (Bastiat’ tan aktaran Yayla, 2000, s. 189). Hayek, kendiliğinden oluşan düzenin iki özelliği üzerinde durmaktadır. Anlatacağımız iki özellikten birincisi kendiliğinden doğan düzenin taşıdığı sonuçlarıyla ilgilidir. Kendiliğinden doğan düzende ayrıntılarla uğraşmaktan kaçınılabılır, düzenin somut yanı ve sonuçlarından çok, soyut kuralları üzerinde güç sahibi olmak mümkündür (Yayla, 2000, s. 193). Kendiliğinden doğan düzeni kurmak için amaç ve anlaşma birliğine ihtiyaç duyulmaması ikinci özeldir (Yayla, 2000, s.193). Kendiliğinden doğan düzen herhangi bir özel amaç barındırmaz. Bu sistem öyle ki; çatışan amaçları dahi bünyesinde barındırmaktadır (Yayla, 2000, s. 193). Hayek özgür olarak nitelendirilen toplumda ortak refahın, kamunun iyiliğinin belli somut hedefleri olmayan, bu hedeflere doğru yönlendirilmeyen, herhangi bir birey ve herkes adına insanların kendi hedefleri için kendi bilgilerini kullanmalarının en iyi yolunun soyut bir düzenle kurulabileceğini ifade etmektedir (Yayla, 2000, s. 193) Hayek için kendiliğinden düzenin taşıdığı önem şurada yatmaktadır: üyeleri ortak çıkarlara sahip grupların ötesinde, karşılıklı yarar için birlikte barış içinde olabilmelerine olanak sağlayan büyük ve açık toplumun belirmesini olanaklı kılar (Hayek’ten aktaran Yayla, 2000, s. 194).

Klasik liberalizm için kendiliğinden doğan düzen sosyal ilişkilerden meydana gelen bir düzendir (Yayla, 2000, s.194) Piyasa ekonomisi kendiliğinden doğan düzenin bir örneğidir ve neyi ifade ettiği sorulmuş bir sorudur. Piyasa ekonomisinde kişiler kendi adlarına davranır, kişiler kendi ihtiyaçlarını karşılamak için uğraştıklarında diğer insanların ihtiyaçlarının giderilmesine de hizmet etmektedir. İnsanlar hizmetlerden karşılıklı olarak yararlanmaktadır (Yayla, 2000, s. 197). Bu bağlamda denebilir ki; her birey bir amaçtır ve başkalarının amaçlarına ulaşmalarının yolundaki bir araçtır (Yayla, 2000, s. 197). Piyasa bireylerin rıza birliğiyle meydana gelen, baskı altında olmadan

ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilebildiği mekanizmadır (Yılmaz, 2003, s. 38). Sosyal bir varlık olan piyasa bir yer, cisim, kolektif varlık değildir (Yayla, 2000, s. 198).

İş bölümü yaparak çalışan bireylerin eylemlerinin birbiriyle karışması ile ortaya çıkan bir süreçtir. Piyasa ekonomisinin insan odaklı bir eylem olduğunu söylemek mümkündür. Bir evrimin ürünü olan piyasa ekonomisi kölelikten uygarlığa geçişi sağlayan stratejidir (Mises'den aktaran Yayla, 2000, s. 199). Çağdaş liberal Mises için, özgürlüğü en etkin biçimde korumanın yolu kanun ve anayasadan ziyade; piyasadır. Mises piyasanın rekabeti bünyesinde barındırarak özgürlüğü sağladığını ileri sürmekte ve piyasanın insanlara sınırsız imkanlar sunarak bireylerin özgürleşmesine imkan sağladığından söz etmektedir (Yılmaz, 2003, s. 38).

Piyasa sisteminde rekabet unsurunun varlığı yadsınamaz. Rekabetin olmaması bir nevi piyasanın çöküşü olabilmektedir. Verimli çalışanı rakibine karşı koruyan bir sistemdir. Her bireyin iyi olduğu işi yapması, her üretim elementinin sadece en iyi yerde kullanılmasını, eldeki kaynakların en etkin biçimde kullanılmasının yolunu açan bir sistemdir (Yayla, 2000: s. 203).

1.3.4. Sınırlı Devlet

Liberalizmin temel unsurlarından olan sınırlı devlet anlayışının özgürlükten kaynaklandığını söylemek mümkündür. İnsan özgürlüğüne en büyük tehditlerden biri olarak nitelendirilen devleti sınırlamak için anayasal tedbirlere başvurulmuştur (Preston'dan aktaran Yayla, 2000, s. 179).

Liberalizmin önemli düşünürlerinden olan John Locke' un sözleşme teorisinden bahsetmek yerinde olacaktır. Locke sınırlı devlet anlayışını sözleşme teorisi ile temellendirmektedir. İnsanların doğal hakları vardır ve bu haklar Locke için özgürlük, yaşam ve mülkiyet hakkıdır. İnsanlar bir doğa durumunun içinde bu haklarını korumak için mücadele ederler. Locke' un iyimser bir tasvirle bahsettiği doğa durumu insanların eşit ve özgür biçimde yaşadıkları bir alandır. Herkesin her şeyi yapabildiği bu özgür ortam aslında bireylerin her türlü tehde de açık oldukları bir alan anlamına gelmemekte midir? Kişiler emeklerini katıp edindikleri mülklerini korumak amacıyla, sahip oldukları doğal haklarını korumak amacıyla bir araya gelmişler ve sözleşme yoluna gitmişlerdir. Bu sözleşme sonucunda ortaya çıkan devlet, gücünü aşmadan

bireyleri ve haklarını koruyacaktır. İnsanların bir araya getirdiği bu devlet sınırını aştığı durumda Locke'a göre insanlar direnme hakkıyla bu duruma karşılık verme hakkına sahiptir (Değirmencioğlu Yıldız, 2016: s. 375).

Liberal görüşlü düşünürler zor kullanımının gerekli olmadığını savunmakta, insan ilişkilerinde gönüllülük esasına dayanmakta ve genelde otoriteye, devlete karşı giderilmesi güç şüpheler taşımaktadırlar (Çetin, 2002, s. 82). Klasik liberalizmin savunduğu sınırlı devlet anlayışı, devletin ekonomiye müdahalede bulunmaması gerektiği iddiasıyla serbest piyasa ekonomisi modelini savunmaktadır (Torun, 2011, s. 262). Çoğu kaynakta “gece bekçisi” benzetmesiyle tanımlanan sınırlı devlet anlayışı sadece güvenliği sağlamalı ve bireyin alanına müdahaleden uzak durmalıdır. Klasik liberallerin savunduğu devlet modeli budur. Klasik liberalizmin benimsediği anlayışta sosyal adaleti sağlamak gibi bir yükümlülük bulunmamaktadır (Torun, 2011, s. 262). Devletin meydana gelişi hakkında fikirler birbirlerinden ne kadar farklılık gösterirse gösterebilir, anarko-kapitalistler haricindeki klasik liberaller devlete belli sorumlulukları yüklerler, bu sorumluluklar insan ilişkilerinde zor kullanmasının önlenmesiyle ilgili olarak; adaletin sağlanması, iç güvenliğin sağlanması ve ulusal savunmadır (Yayla, 1992, s. 193).

Devletin sınırlandırılması ilkesi, devletin görevlerinin hakkaniyet, savunma, güvenlik ve hukuk sisteminin oluşturulması gibi başlıklarla sınırlandırılmış olmasını, görev yaptığı alanlarda azalmaya gidilmesini ve kısıtlanmasını ifade etmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 113). Liberalizm anlayışı bireyin özgürlüğü karşısındaki en büyük ve en etkili tehlikenin devlet olduğunu ileri sürmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 113). Leviathan olarak resmedilen devlet, bireyin iktisadi, sivil ve siyasi özgürlüklerine karşı müdahalede bulunmaması için yetki ve görevlerini kısıtlamalıdır. Bu bağlamda bireycilik anlayışı ve özgürlük ilkesinden yola çıkılarak devletin sınırlandırılması gerektiği anlayışına ulaşılmaktadır (Tayyar ve Çetin, 2013, s.113). Bireyi, özgürlüğü ve devletin sınırlı olmasını ele alan anlayışın gereği piyasa ekonomisi ile alakalıdır (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 113).

Anayasalcılık anlayışı siyasi liberalizmin bir unsurudur. Anayasalcılık, anayasa aracılığıyla sınırlı yönetim uygulamasını ifade etmektedir (Heywood, 2015, s. 58). Yönetimsel kurumların ve siyasi sürecin anayasal kurallar vasıtasıyla

sınırlandırıldığında anayasalcılığın verimli şekilde işlediğini göstermektedir (Heywood, 2015, s. 58).

Klasik liberaller devlete kendilerine karşı bir zararda bulunabileceği şüpheli bir tavırla yaklaşmaktadır. Bu şüphelerinin giderilmesinin yolunu devleti sadece gece bekçisi gibi güvenliklerini sağlamak ve başka bir faaliyette bulunmayacak şekilde sınırlandırmakta bulmuşlardır. İnsan haklarını yok etmek için iki aday varsa biri bireyken diğeri devlettir (Rand'dan aktaran Yayla, 2000, s. 204). Liberaller insan ilişkilerinin temelini; zorun kullanımından değil gönüllü bir anlayıştan beslenmesi gerektiğini öne sürmektedir. Liberalizm için devletin görevleri; dışardaki tehdide karşı kişilerin güvenliğini sağlamak ve iç düzeni sağlamak gibi kısa cümlelerle ifade edilebilmektedir. Devlet tarafsız bir hakem konumunda olmalıdır.

Klasik iktisadi düşünceyi benimseyen devlet anlayışının özellikleri; girişimciliği özendirmek, özel mülkiyeti koruma altına almak, kişilerin gücünün yetersiz kaldığı kamu hizmetlerini gerçekleştirmek ve var olan sistemin koruyuculuğu üstlenmektir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 115). Bir yandan devletin ekonomiye müdahalesi söz konusu olmamalıdır. Bu benimsenen anlayışa göre; devletin ekonomiye yaptığı müdahale hamleleri yüzünden “görünmez el” in her şeyi düzene sokan işlevi aksamaya uğrayacaktır (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 115). Klasik liberalizmde öngörülen devletin görevleri şu işlemlerle sınırlandırılmalıdır; piyasada üretilmeyecek olan, bölünemeyen ve pazarlanamayan, fiyatlandırılmayan tüm kamusal mal ve hizmetler halka sunabilmelidir. En açık ifadeyle; devlet piyasada üretilebilecek ürünlerin üretimi konusuna girmemeli, sadece piyasanın üretmediği mal ve hizmetleri üretme konusunda sorumluluk almalıdır.

Liberalizmin benimsediği görüşte devletin fonksiyonu; devlet bir hayat felsefesini ve beşeri amaçları gerçekleştirmeye yönelmemelidir. Liberal devletin kendisini gerçekleştirmesi, pozitif bir amacı uygulanmasında değil, bundan kaçmasındadır (Erdoğan, 1998: s. 53). Liberal devlet yurttaşlarının benimsedikleri hayat tarzlarına karşı tarafsız bir anlayış göstermektedir. Bunun aksini yapan devlet liberalizmin özgürlük ve eşitlik anlayışını çiğnemiş bulunmaktadır (Erdoğan, 1998: s. 53). Tarafsız devlet anlayışını savunan düşünürler arasında John Rawls, Dworkin gelmektedir. Dworkin'e göre tarafsız devletin eşitliği gerçekleştirmesi kişilere eşit bir

ilgi saygı gösterilmesi ya da ikinci bir görüş olarak kaynakların dağılımında eşit pay verilmesi olarak açıklamaktadır (Erdoğan, 1998: s. 54).

Liberalizmin önemli düşünürleri arasında yer alan John Locke devlet ve bireyi sözleşme üzerinde temellendirerek özgürlüklerin korunmasını amaçlamıştır. Montesquieu da Locke gibi kuvvetler ayrımını gözeterek liberal anlayışın oluşmasına katkıda bulunmuştur (Yılmaz, 2003, s. 34). Bu bağlamda Liberal demokrasinin araçlarından sayılan devlet sınırlandırılan anayasacılık anlayışı meydana gelmektedir (Yılmaz, 2003, s. 34). Katkı sağlayan düşünürlerin devamında Adam Smith, J.S. Mill gibi düşünürler de gelmektedir. Herbert Spencer'ın sahip olduğu anlayış evrimci bir anlayıştır ve “tabiatın kendi kendini ayarlama” özelliği üzerinde durmaktadır. Spencer da sınırlı devlet anlayışı üzerinde önemle durmaktadır ve devlet müdahalesinin tabii durumu bozmaması gerektiğini savunmaktadır (Yılmaz, 2003, 35). Sosyal Darwinci Yaklaşım adını alan teorisine göre devlet düzeni korumakla görevlidir ve mülkiyet, fakirlere yardım vb. konularda bir müdahalede bulunmaması gerekmektedir. Spencer İngiliz liberallerine sosyal reform, refah devletini destekleyen tutumlar takındıkları için saldırır. Spencer'e göre sosyal anlayışta halk günden güne devletin kendisine bakacağı düşüncesine kapılmaktadır (Yılmaz, 2003, s. 36). Kişiler bu durum karşısında girişimcilik ruhunu kaybedecektir, siyasi anlamda partiler halktan destek görebilmek adına sosyal refah umudunu kullanacaklardır. Devletin sınırlandırılması bu noktalarda önemlidir.

1.3.5. Doğal Haklar

Liberalizmin temel unsurlarından birisi de doğal haklardır. Siyaset felsefesinin sorduğu sorulardan biri şudur: Doğal olan bir hak var mıdır? Hangi haklar doğal haklar olarak sınıflandırılabilir? Gündelik hayatımızdaki sorunlar doğal hak konusunda bilgi sahip değilsek çözüme kavuşması beklemek yanlış olacaktır. Doğal hakkı ne kadar reddedersek o kadar yıkıcı sonuçlar bizleri beklemektedir (Strauss, 2011, s. 19). Her insanın anlaşmalardan bağımsız olarak sahip olduğu haklar vardır ve bu haklar doğal haklar olarak tanımlanmaktadır (Strauss, 2011, s. 198). Doğal hakkı kavramak onun siyasi temelinde değil, günlük yaşamda ona ihtiyaç duyduğumuzdaki işlevine bakmak gerekmektedir ve doğal hak otoriteden şüphe etmeyi beraberinde getiren bir haktır (Strauss, 2011, s. 107).

Doğal haklar; insan haklarının temelinde yatan, insanların insan olması sebebiyle sahip olduğu ve kesinlikle devredemeyeceği, vazgeçemeyeceği hak türüdür. Doğal hakların doğuşuna baktığımızda bunun birey kaynaklı olduğu görülmektedir. Hangi toplum olursa olsun o toplum doğal hakları belirlemede söz sahibi değildir. Bu bağlamda; doğal haklar bağımsız bir anlam taşımaktadır. Doğal haklar evrensel bir nitelik gösterir, bu da demektir ki; doğal haklar zaman ve mekanla sınırlandırılmaz. Doğal hakların engellenmesi söz konusu olamayacak niteliktedir (Torun, 2007, s. 418).

Günümüzde en çok duyduğumuz kavramlardan biri olan insan hakları terimi de kaynağını doğal hukuktan almaktadır. “Doğal hukuk” denince eskiden akla Tanrı kaynaklı, doğa kaynaklı haklar gelmekteydi. Locke’cu düşünceyle bu durum şu şekilde değiştirilmiştir: doğal hak adını alan haklar, tartışma konusu bile olamayacak haklardır, insanın doğuştan sahip olduğu haklardır. Locke’un düşünce sistemini incelediğimizde en önemli işlev; insanların doğal haklarını korumasıdır.

Doğal haklar doktrini eski zamanlara kadar dayanmaktadır. Doğal hakların kökenini Antik Yunan’da aramak doğru bir yol olacaktır (Uslu, 2007, s. 14). Doğal hukuk düşüncesinin temelleri Antik Yunanla birlikte kendisini göstermeye başlamıştır. Doğal hak düşüncesini anlamak için şu soruları sorabiliriz; doğal hak düşüncesi nereden türemiştir? Neden doğal hak düşüncesine ihtiyaç duyulmuştur? Doğal hak düşüncesine hangi koşullar sebebiyle başvurulmuştur? Bu soruları cevaplayabilmemizin yolu bazı kaynaklarda doğal hak kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığını gördüğümüz doğal hukuk düşüncesini kavramaktan geçmektedir. Doğal hukukun ilk karşımıza çıktığı yıllar için denebilir ki doğal hak doktrinin de temeli atılmış bulunmaktadır. Doğal hukuku tam olarak kavrayabilmek için Cicero’nun pasajına başvurabiliriz:

Hakiki hukuk, doğa ile uyum halindeki doğru akıldır; evrensel referanslıdır, değişmez ve süreklidir; buyruklarıyla ödeve çağrı yapar, yasaklarıyla yanlış yapmaktan alıkoyar. O kötüler üzerine buyruk ve yasaklarını boşu boşuna yüklemesin. Bu hukuku değiştirmeye çalışmak günahdır. Ne onun bir kısmını ilga etmeye kalkışmak mubahtır, ne de onu tümünden lağvetmek mümkündür. Senato ya da halk, bizleri onun yükümlülüklerinden azade kılamaz. Onun tefsircisi ya da yorumcusu olarak kendimiz dışında bir yere bakmamız gerekmez. Roma’da ya da Atina’da, şu anda ya da gelecekte farklı yasalar yoktur. Ebedi ve değişmez tek hukuk bütün milletler ve tüm zaman için geçerlidir. Bu hukukun müellifi, yürürlüğe koyanı ve tatbik eden yargıcı ve hepimizin üzerinde olan Tanrı tek efendi ve hükümdardır. (Akt. Uslu, 2007, s. 15).

Antik Yunanda doğal hukuk anlayışı “doğa” anlayışından türemiştir. Doğada türeyen hukuk, doğayla uyum içerisinde olan hukuk ve isimlendirebileceğimiz birçok isim. İlk çağlarda yer alan hukukçulara göre doğayla kastedilen insan doğası değil bildiğimiz fiziki ve biyolojik doğanın kendisidir. Bu çağdaki hukuk teorisyenleri toplumsal düzenin doğaya uygun olmasını savunmaktadır. Bu yüzden denilebilir ki; insan doğasını fiziki ve biyolojik doğaya tabii görmekteydiler (Gözler, 2008, s. 81).

İlk Çağ filozoflarına baktığımızda, Aristoteles doğal hak ve adaleti kabul etmektedir. Onun savunduğu nokta şudur: doğal hakların polisten önce varlığından söz edilmesi mümkün değildir. Doğal hak doğa tarafından belirlenmekte ve insanın kendini gerçekleştirebildiği tek yer olan sivil toplumda gün yüzüne çıkmaktadır. Doğal hakların varlığının devamı vatandaşın varlığının sürmesiyle ilgili bir durumu göstermektedir (Uslu, 2009, s. 101).

Orta Çağ’da doğal hukuk ne kadar doğanın parçası olarak görülmüşse de kaynağında Tanrısal bir çıkış kapısının varlığı söz konusudur. Tanrısal iradeden kaynaklanan hukuk Orta Çağ’daki tabii hukuka karşılık gelmektedir. İlk çağ hukukçularına göre hukuk doğanın ürünüyken Orta Çağ’da durum böyle gözükmemektedir. Bu çağda tabii hukuk Tanrı tarafından bahşedilmiş, Tanrısal bir temel üzerinde şekillenmiştir. Orta Çağ hukukçuları tabii hukuktan dini bir hayat tarzını yaşatmayı algılamaktaydı. Orta Çağ’daki bu tabii hukukun temel temsilcileri arasında Aziz Augustinus ve Thomas Aquinas sayılabilmektedir (Gözler, 2008, s. 81).

Modern dönemlerdeki doğal hukuka göz gezdirdiğimizde insanın başrole konulduğu görülmektedir. Bu dönemde hukukun kaynağı insandan yola çıkılarak anlatılmak istenmiştir. Doğal haklar doktrini 17. ve 18. yüzyılda Thomas Hobbes ve John Locke gibi filozofların fikirleriyle siyaset teorisinde kendisine yer bulmaktadır. Bu sağlam yer sonraki dönemlerde de siyasal hayatı etkilemeyi başarmıştır (Uslu, 2009, s. 14).

Doğal haklar teorisinin özüne baktığımızda; insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu haklardır. Her ne kadar korunma içgüdüleriyle insanlar bir araya gelip sözleşmelerde yapsa da insanın bazı devredilmez, dokunulmaz haklara sahip olduğu ileri sürülmektedir. Devlet, toplum gibi oluşumlar her zaman insanların eyleminin bir sonucu olarak varlık kazanmışlardır. İnsan toplumdan önce de varsa, devletten önce de

hep var olmuşsa onun bazı haklarının devletten önce de var olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla bu haklardan vazgeçmesi beklenemez (Kaya, 2017: 175).

Bir başka önemli husus ise, hangi hakların “doğal hak” kapsamına girdiğidir. Hobbes, sözleşme ile egemene devredilmeyen tek hakkı “yaşama hakkı” olarak görürken, Spinoza “insanın kendi aklı uyarınca düşünme hakkını” doğal hak olarak görmektedir (Kaya, 2017, s. 183). Locke’ un doğal haklar kategorisine soktuğu haklar ise yaşama hakkı, mülkiyet hakkı ve özgürlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyebiliriz ki doğal hakların varlığı konusunda hemfikir olan bu düşünürler, doğal hakların kategorilenmesinde birbirlerinden farklı düşünmüşlerdir.

1.3.6. Mülkiyet

Klasik liberalizmde özel mülkiyetin yeri önemlidir. Özel mülkiyet sadece ekonomi ile ilişkilendirilmemiş olup Locke’ ta gördüğümüz gibi mülkiyet derin anlamlara bürünmüştür; yaşama, özgürlük ve mülk edinme hakkı. Locke’un liberalizmin kurucusu sıfatını çoğu çevrelerin kabulünce taşıması sebebiyle, onun mülkiyet hakkındaki görüşlerini incelemek yerinde olacaktır. Onun görüşlerini incelemeden önce önemli siyasi düşünürlerin mülkiyet hakkındaki düşüncelerinden kısaca bahsedilebilir.

Örneğin Kant mülkiyeti kişiliğin, kişisel iradenin belirmesi yönünde zorunlu bir olgu olarak görmektedir (Yayla, 2000, s. 201). İnsan iradesi kendisinin dışında kalan nesnelere yönelerek onları kişiliğinin bir parçası yapmaya hak sahibidir (Yayla, 2000, s. 201). Kant’ta; mülkiyet ve kişi arasında bir bağlantı kurulmaktadır, mülkiyet hakkının yokluğu kişilik ve kişisel irade özgürlüğünün gerçekleşmesinin önünde bir engel olarak görülmektedir. Hayek’in mülkiyet hakkındaki görüşleri incelendiğinde görülmektedir ki; liberalizm ve mülkiyet iç içe geçmiş bir şekildedir. Mises için ise; özel mülkiyet araç olmaktan öte bir anlam taşımaz ve kutsal bir niteliği yoktur (Yayla, 2000, s. 201- 202).

Locke’un mülkiyet hakkındaki görüşlerini incelemeye başladığımızda, Locke dünyanın insanlara onu ortak bir biçimde kullanmaları için verildiğini söylerken, yaşamdan en üst yarar ve rahatlığı sağlayacak biçimde faydalanabilmeleri için aklın da verildiğini söylemiştir (Locke, 2012, s. 23) Yeryüzü ve üzerindeki her şey insanların varlıklarının desteği ve rahata kavuşmaları için verilmiştir. Yeryüzünün ve üzerindeki

ast yaratıkların insanlara ortaklaşa bir şekilde ait olduğunu söylemektedir. Bedeni kullanarak ve emeği kullanarak sahip olunan şeylerin insanın kendisine ait olduğunu söylemektedir (Locke, 2012, s. 24)

Locke mülkiyet konusunu şöyle bir örnekle açıklamaktadır; meşe ağacının altından toplanan meşe palamutları insanın emeğini verip onu topladığı anda o kişinin olmayacaksa başka hiçbir zaman onun olamayacağından bahsetmektedir (Locke, 2012, s. 24). İnsanların bu toplama eyleminin kendisine edindirdiği sahiplik için herkesten izin alınması gerektiği durumda insanların bolluk içinde açlıktan öleceğini söylemektedir. *“Atımızın ısırdığı otlar, hizmetlimin kestiği çimenler, herhangi bir yerde kazdığım maden cevheri, hiç kimsenin onayı ya da dağıtımı olmaksızın benim mülkiyetim haline gelir.”* (Locke, 2012, s. 25). Bir geyiğin sahibi onu vuran kişisindir, akıl yasası buna izin vermektedir. Locke insanın ektiği ve ondan yararlandığı ölçüde toprağın sahibi olduğunu söylemektedir. Başkasına da kullanabileceği kadar toprak bırakmak gerektiğini söylemektedir. Mülkiyetin ölçütü, emeğin miktarı ve rahat yaşamaktır. İnsan ne kadar emek verirse versin bu emek yeryüzünün tamamına denk olamaz.

Locke’a göre insanlar yiyecek toplayarak ya da hayvan öldürerek emeğini katarak bu şeylerin üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmaktadır ancak, kişi bu şeyleri kullanırken bu şeyler bozulmaya uğruyorsa kişi komşusunun hakkına tecavüz etmiş olur (Locke, 2012, s. 30). Locke’un düşüncelerinden anlayabileceğimiz noktalardan biri şudur ki; emeğimiz çoğu şeyi değerli kılmaktadır. İşlenmiş arazinin verdiği ürünler sayesinde boş kalan bir araziden daha değerli olduğunu söylemektedir. Bu değerın sebebini emek oluşturmaktadır ve Locke emek vermenin insana mülkiyet hakkı verdiğinden bahsetmektedir (Locke, 2012, s. 23-37). Locke’a göre mülkiyet sahibi olmak “emek” ile ölçülmektedir. Locke insanların ihtiyacı kadar mülkiyet edinmesi gerektiğini söylemektedir. Özel mülkiyete yönelik saldırılar ağır bir cezalandırmayı gerektirmektedir (Aybek, 2008, s. 60). İnsanlar doğadaki mülklerden ortaklaşa yararlanacaklardır ancak emek verdikleri üzerinde özel mülkiyete sahip olacaklardır. Doğanın varlık nedeni insanın ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. İnsan emeğinin karşılığı olarak doğada var olan nimetlere sahip olabilir. Mülk edinmede esas olan emek faktörüdür ancak, Locke’un burada kastettiği emek aslında o sırada İngiltere’de çitleme ile ya da yeni toprakları tarıma elverişli hale getirmek için yatırım yapan yani

toprağı “ıslah eden” kapitalistlerin emeğidir. Locke için ıslah edilmemiş toprak bir işe yaramamaktadır. Bir kişi toprağı ortak mülkiyetten koparıp onu çitliyorsa insanlık için bir şeyler almamış aksine ona bir şeyler vermiş olur. Locke’un asıl düşüncesi emekten ziyade emeğin karlı bir şekilde kullanımıyla ilgilidir. Asıl mesele emekten daha çok mülkün kullanımı, mülkten elde edilen üretim, ticari olarak kara uygulaması gibi işlevlerdir. Mülkiyetin değişim değerine yapılan vurgu kapitalist mülkiyetin teorileşmesinde kullanılmış önemli bir etkidir. Mülkiyet için ortaya teoriler atılmış olsa da Locke’un teorisini diğerlerinden ayıran emeğin değişimle ilişkilendirilmesi, mülkiyetin değişim değeri yaratımından türetilmesidir. Locke emek ve kar üretimi arasında bir bağ kurar. Kapitalist ilkelere benzer şekilde sistematik mülkiyet teorisi inşa eden ilk düşünürdür. Locke’ un mülkiyet anlayışı tarım kapitalizminin ilk günlerindeki İngiltere’nin koşullarıyla uygunluk taşır. Locke’ un düşüncelerinde şunu görmek mümkündür; onun teorisinde ortak topraklar sürekli kullanılmayan topraktır ve çitlenerek özel mülkiyete dönüştürülen toprak bir övgü sebebidir (Wood, 2003: s. 121-127).

Başlangıçta doğanın insana bahsettikleriyle yetinen insanoğlu zamanla topraklarına sınır koyup mülkiyetlerini düzenleme yoluna gitmiş bulunmaktadır. Paranın keşfi ile birlikte de insanlar sahipliklerini sürdürme olanağı bulmuşlardır (Locke, 2012, s. 35). Mülkiyet hakkı sözleşmeden önce de var olan bir haktır. Locke’a göre mülk edinmenin üç sınırı vardır, yeterlilik, bozulma ve emek. Kişinin emeğiyle kazandığı mülkiyet üzerinde herhangi bir insanın tasarrufta bulunması olanaksızdır. Bu çerçevede Locke’un amacı, insanların doğal olarak sahip oldukları haklar üzerinde tatbik edilecek baskıların bertaraf edilmesidir (Torun, 2011, s. 256).

Kişinin sarf ettiği emek ve işgücü, kişiye ortak mallar üzerinde mülkiyet hakkı sunmaktadır. İnsanlar ihtiyacından fazlasına yöneldiğinde fazla olan mallar bozulmaya uğrayacaktır. Ancak ticari gelişmelerin artışı insanların bozulmamış fazla mala sahip olmasını sağlamıştır. Locke’un kuramı böylesi bir durumda insanların ihtiyaç fazlası özel mülkiyete sahip olmaması yönündedir (Aybek, 2008, s. 61).

İnsanlar mülkiyetlerinin korunması için bir arada yaşamaya razıdır. Locke’ un amaçladığı durum, insanın mülkiyet haklarının en üst seviyede korunma altına girmesidir.

Locke insanların özgürlüğüne katkı sağladığı için özel mülkiyeti zorunlu görmektedir. Devlet mülkiyet haklarını yaratmamaktadır, aksine bu hakların korunması ihtiyacı devleti yaratmıştır. Bu bakış açısı sözleşme teorisiyle oluşturulan medeniyetin meydana getirilmesi demektir ki, ona göre mülkiyet uygulama fikrinin altyapısıdır (Evren, 2015, s. 37).

İnsanlık Locke için Tanrı tarafından oluşturulan yeryüzünün ortaklarından birisidir. Bu ortaklığı simgeleyen insanın emeğidir. İnsanın beden gücünü kullanarak emek ile yaptığı şeyler onun olacaktır. İnsanın emeğiyle harmanlayarak elde ettiği şeyler onun özel mülkiyeti olacaktır. Aklın geçerli olduğu doğa durumunda mülkiyet Locke için bir haktır. Locke mülkiyetin korunmasının huzurlu bir ortam oluşturacağını söylemektedir. Locke' un bizlere sunduğu toplum sözleşmesi modelinde; yöneten ve yönetilenler arasındaki gönüllü ilişki bağından kaynaklanan bir durum görülmektedir. Bu gönüllü olarak yapılan hak devri mülkiyet haklarının korunması inancına dayanmaktadır.

Mülkiyet hakkındaki görüşler onu savunmak ve yermek arasındadır. Kimi düşünürler kişilerin özel mülkiyet ile korunduğuna işaret ederken kimi düşünürler onu insanlığın başına gelmiş en büyük kötülüklerden biri olarak nitelendirmektedir (Beaud, 2018, s. 84). Mülkiyet hakkında fikirlerini beyan eden düşünürlerden biri Rousseau'dur. Mülkiyet ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi şu pasaj ile bizlere sunmaktadır:

Bir toprak parçasını çitle çevirip burası bana aittir diyen ve buna inacak sıradan insanlar bulan ilk kişi, uygar toplumun da ilk kurucusu olmuştur. Biri çıkıp da kazıkları söküp, sınırları ortadan kaldırıp, hemcinslerine, "Sakın ola ki bu yalancıyı dinlemeyin, eğer toprağın ve kazancın herkese ait olduğunu unutursanız, bu, sizin sorunuz olur," diyebilseydi, insanlığı bunca cinayet, savaş, sefalet ve iğrençlikten kurtarmış olurdu. Açıkça görüldüğü gibi, iş o hale gelmiş durumda ki, artık eskisi gibi devam etmesi mümkün değil (Akt. Beaud, 2018, s. 83).

1.4.KLASİK LİBERALİZMİN SİYASET ANLAYIŞI

Klasik liberalizm siyasi bir bakış açısı taşımaktadır ve bu bakış açısının sınırları; birey haklarının hukuk tabanında sınırlarının çizilmesi, devletin güç aygıtlarının ayrı ayrı işlevsel yönetimi, bağımsız yargının varlığı ile paralellik göstermektedir ve bununla birlikte; iktidar belli sınırların içine hapsedildiği oranda özgürlüklerin garantisinin sağlandığına duyulan inancın nedeni, bireye en büyük

tehlikeyi yaşatabilecek organın devlet olmasına duyulan inançtır (Erdoğan, 1998, s. 68). Buradan anlaşılmaktadır ki; devlete hukuk ile sınırlamaların getirilmesi ile bireyin özgürlüğü artacak aksi takdirde, geniş yetkileri elinde bulunduran devlet bireyin özgürlüğüne tehdit olarak görülecektir. Klasik liberalizmin siyasi boyutu bu şekilde özetlenebilmektedir.

Klasik düşünürler siyasete karşı şüpheli tavırlarından ödün vermemişlerdir. Klasik düşünürlerin istekleri siyasi alanın alelade düzenlemekten uzak olması, birey faaliyetlerinin türü ne olursa olsun bunun siyasi malzeme olmasından uzak durulması yönündedir. Siyasetin sınırlandırılması klasik liberalizm için bireyin haklarının tehdit altına girmemesi, bireyin biricikliğinin temel alınması, devletin güvenliği sağlamak gibi temel görevlerinin dışına göz kırpmaması ile eşdeğerdir. Bu anlayışı sağlamayan devlet anlayışının sınırlarının tartışılması klasik liberalizm için kaçınılmaz olacaktır.

Klasik liberalizm devletin sınırlandırılması, keyfi olan güçten sakınma, hukukun üstünlüğünün sağlanması, özel mülkiyetin kutsal sayılması, sözleşme yapmanın kutsallığı, kişilerin kendi kaderlerini konusundaki sorumluluğu gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır (Uslu, 2013, s. 90).

Liberalizm devletin işlevlerinde sınırlı bir çerçeve çizmesini ister. Devlet piyasalarla sınırlandırılmalıdır. İktidarı sınırlamanın en önemli araçları, kuvvetler ayrılığı ve yazılı anayasalardır. Bu araçların oluşturulmasındaki amaç yasaları koyanların özgül koşullara göre davranıp bazı yaptırımlarda bulunmasını önlemektir. Burada daha temel olarak modern demokrasinin liberalizm tarafından şekillendirilmesinden bahsedelim. Demokrasi Antik Yunan'da yurttaşların siyasal kararların alımına eşit katılımı anlamına geliyordu. Liberal bu tür bir eşit katılıma karşı çıkmışlar, mülk sahibi azınlığın temsilcilerinin söz sahibi olduğu bir ılımlı demokrasi talep etmişlerdir. Oy hakkının uzun süren mücadeleler sonucunda genişlemesi karşısında ise demokrasi, liberalizmin temel unsurları olan kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, iktidarın düzenli seçimlerle belirlenmesi vb. ile tanımlanmıştır. Liberal temsili demokrasi sınırlı çerçevesi ile yurttaşlara siyasal kararların alımına tam bir katılım imkanı vermemektedir (Wood, 2016: s. 262).

İnsanlar tarih boyunca gelişim adına çeşitli uğraşlar edinmişlerdir. Ticaretten, sanayiye ve özel yaşama dek korunması gereken bir sürü alan vardır. Bu alanların

korunması için devletin zorlayıcı tekel bir gücü elinde bulundurması gerekmektedir. Devletin bu tekel güce sahip olmasının bir yandan da bireysel hak ve özgürlüklere zarar vereceği kaygısı gündeme gelmiştir. Bu çelişkinin çözümü bazı liberal demokratlar için “temsili demokrasi”dir. Liberal demokratlar anayasal devletten yana bir tutum sergilemişlerdir. Onlar için anayasal devlet serbest piyasa ile birlikte, otorite ve özgürlüğün gerçekleştirilmesine bir çare olabilir. Hatta hesap vermek ve bireysel çıkarların korunmasının mümkünlüğü liberallerin demokrasiyi savunması için bir sebeptir. Bu yüzden iktidarın sınırlandırılması gereklidir. Demokratik yönetim bireyleri iktidarın keyfi uygulamalarına karşı güvence altına alacaktır. Devlet liberaller için hakem rolündedir. Mill gibi bazı liberaller için demokrasi geniş bir siyasal katılım sağlayan kitle oluşturacak bu da kişilerin kapasitelerinin gelişmesini sağlayacaktır. Siyasal katılım konusuna Mill kadar önem atfetmeyen liberaller de yok değildir. Bazı liberaller için devlet anayasanın çizdiği sınırlar içinde hareket etmelidir. Liberallerin çoğu demokratik kurumlara bazı görevler verir, bu görevlerin arasında vergilendirme, savaş alanı gibi konularda hükümetin hareketlerini denetleyici bir roldür. Yasama, yürütme, yargı erkleri farklı ellerde toplanarak kuvvetler ayrılığı sağlanır ve kendi çıkarlarına uygun yasa yapan bir yasamadan kaçınılmış olunur. Başka bir perspektifle bakıldığında demokrasinin her şeyin tartışılabildiği bir kamusal alan yarattığı açıktır. Basın, ifade ve nice özgürlük liberalizm ile aynı seyirde gelişim göstermektedir. Liberal demokrasinin klasik liberalizmle benzer yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür. İki anlayışta bireysel hak ve özgürlükler önemli bir yere sahiptir. Yönetimin anayasal bir çizgide bireysel hak ve özgürlükleri korumasını, hak ve özgürlüklere karşı bir tehdit durumunda önlemler alınmasını talep ederler. Demokrasiye karşı bir endişe vardır; o da çoğunluğun tiranlığıdır (Berkday, 2007, s. 70-73). Mill gibi bazı liberaller bu konudaki kaygılarını dile getirmiştir. Liberal demokraside çoğunluğun yararı gözetiliyor olsa bile devletin dokunamayacağı bazı haklar vardır. Liberallere göre bazı haklar çoğunluğun eliyle çiğnenme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Devletin elindeki gücü kötüye kullanmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu yüzden anayasaya ihtiyaç vardır ve anayasacılık düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Demokrasi çoğunluğun yönetimi olarak tanımlandığında çoğunluk liberal düşünceyi destekleyebilir, yönetimi sınırlandırabilir ve yasama, yürütme ve yargıyı ayrı ellerde toplayarak bireylerin haklarını koruyabilir. Burada olumlu bir durum söz konusudur ve bu yapı liberal demokrasidir. Çoğunluğun liberal düşünceyi

desteklemediği zamanların olması da muhtemeldir bu yüzden anayasadan faydalanarak sınırlı devlet ile kişilerin haklarının ön planda tutulması sağlanır (Yılmaz, 2003, s. 53-54). Liberal demokrasinin başarısı bazı ülkelerde sınırlı ve kırılabilir olmuştur ama yine de bu mücadeleler sayesinde yurttaşların haklarının hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın yetişkinlere uygulanması fikri güç kazanmıştır (Berktaş, 2007, s. 76).

2. SOSYAL LİBERALİZM

2.1. SOSYAL LİBERALİZM KAVRAMI

Liberalizm klasik liberalizm ve sosyal liberalizm olarak iki ana ekseninde incelenmektedir. Bu iki liberalizm aynı kavramlardan yola çıkarak farklı içeriklere bürünmüşlerdir. Temel aldıkları kavramlar; birey, özgürlük, devlet gibi liberalizmin temel ilkeleridir. Ayrıldıkları nokta bu kavramlara bakış açıları ve bu kavramlara yükledikleri anlam ve görevlerdedir. Sosyal liberalizm klasik liberalizme bir tepki niteliğinde onun eksik kalan yönlerini tamamlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Sosyal liberalizm negatif özgürlük anlayışının aksine pozitif özgürlük anlayışını benimseyen, topluma önem atfeden, sosyal adaletin sağlanması gerektiğini savunan, devletin toplum ve bireyin yararı için müdahalede bulunmasına karşı olumlu bir tutum sergileyen liberalizm türüdür. Sosyal liberaller klasik liberaller kadar devletin sınırlandırılması gerektiği görüşüne katılmazlar. Klasik liberalizme yöneltilen eleştiriler kaynağını nereden almıştır ve bu eleştirilere neden ihtiyaç duyulmaktadır? Bu sorulara verilecek cevaplar aslında sosyal liberalizmin ne olduğunu ve içeriğini, sosyal liberalizme neden ihtiyaç duyulduğunu, sosyal liberalizmin tarihi gelişimini de gözler önüne serecektir. Sosyal liberalizmi anlayabilmek için 19. yüzyıl dünyası siyasi ve ekonomik gelişmeleri incelemekte fayda vardır.

Liberalizmin özgürlük anlayışından yola çıkan bir ideoloji olduğu açıktır. Sanayi Devrimi'nin başlarında özgürlüğün kazanımları sanayi kentlerinin yoksul kesimleri için çok uzaktaydı. Liberaller özel mülkiyet hakkına verdikleri değeri yoksul insanların acıları karşısında göstermemekle suçlanıyorlar, yoksul kentlerin sorunlarına gözlerini yummakla, bireyi toplumdan olabildiğince bağımsız, toplumun karmaşık yapısından yalıtılmış bir şekilde ele almalarından dolayı eleştiriliyorlardı. 19. yüzyılda zaman ilerledikçe liberallere karşı yapılan eleştirilerin şiddeti de ilerlemekteydi. Bazı liberaller sanayinin getirdiği olumsuz koşullara karşı yoksul kesimin korunması gerektiğini ileri sürerek farklı bir görüşün peşinden gittiler. Modern dünyanın değişen koşulları liberallerin de fikirlerini çeşitlendirerek liberalizmin bölünmesine olanak hazırlamıştır. Liberalizmin bölünmesinin altında yatan asıl sebep için denilebilir ki; Sanayi Devrimi'nin toplumsal sonuçlarına verilen farklı tepkilerdir. Sanayi Devrimi'nin öncü ülkesi İngiltere'de işçi sınıfının koşulları son derece olumsuzdu.

Tasvir edilen bu kötü koşullar Dickens gibi ünlü romancıların romanlarında daha da göze çarpan bir tablo olarak kendisine yer buluyordu. Bahsedilen bu kötü koşullar reform koşullarının ve sosyalizm hareketinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yaşanan gelişmelerin ışığında liberaller insanların bu kötü koşullardan kurtarılması gerektiğini bunun da devlet eliyle mümkün olabileceğini söylüyorlardı. Halkın refahını önemseyip bunu görüşlerinde belirten liberallere “sosyal refah devleti liberalleri” denilmeye başlanmıştı. Bu görüşün karşısında kalan liberaller hala eski düşüncelerinden besleniyor ve devleti bir kötülük aracı olarak görüyorlardı (Berktaş, 2007, s. 74-76).

Sosyal liberalizmi tanımlayabilmek için üretim ilişkileri düzeyinde bir inceleme yapmak yerinde olacaktır. Mülkiyet ve miras kurumları, mücadele ortamında bazı kişilerin kazanmasını sağladığı için bireyler hayata karşı eşit koşullar altında yarışmamış, çünkü yasal eşitlik ilkesi şans ve fırsat eşitliği yaratmamıştı. Bununla beraber liberal ekonomi sistemi, küçük ekonomik birimlerden kurulu, karşılıklı etkileşim ilişkileriyle gelişen hareketi bol bir ekonomik ortamı öngörmüşse de bu ortam kısa zaman içerisinde yerini büyük birimlere dayanan kapitalist düzene bırakmış, üretim araçlarının mülkiyeti ve sermaye belirli ellerde toplanmıştır. Bu durum karşısında ekonomik hayatın belli merkezlerden yönetilmesi kaçınılmaz olmuştur ve bu durum beraberinde tekellerin oluşmasını getirmiştir. Tekeller yasaların kendi çıkarlarına işlemlerini sağlayarak ekonomik hayatın söz sahibi konumuna gelmiş, rekabet sistemi işleyemez bir duruma bürünmüştür. Tekeller siyasal iktidar karşısında da bir kuvvet olarak gözükmüşlerdir. Demokrasi ve bireysel özgürlükleri tehdit altında tutan yeni bir tehlike ortaya çıkmıştır (Göze, 2005: s. 30-32). Bu tehlike durumu ekonomik hayatın hâkimi olan kişilerin ve grupların siyasal alana da hâkim olmalarıdır.

Klasik liberalizmde devlet ekonomiye müdahalede bulunmaktan uzaktır. Yürütülen politikalar bireysel özgürlük ön planda olacak şekilde uygulanmış ve ardından sermaye birikimi hızlanmıştır. Bu dönemde kapitalist üretim etkisi sert olacak şekilde oluşmaya başlamıştır. Fabrikalardaki seri üretim ve beraberinde getirdiği çoğu olay romanlarda bile yer bulmuştur. Çalışma şartlarının özellikle kadın ve çocuklar için sert olduğu, bu sert koşulların insanlık dışı olaylara sebebiyet verdiği, çalışma yaşının çok küçük yaşlara kadar indiği, ücretlerin çok cüzi miktarlarda olduğu çarpık bir atmosfer vardı. Anlatılan bu kötü şartların düzeltilmesi gerektiği bazı siyaset

teorisyenleri tarafından dile getirilmiştir. Bu kötü atmosfer ve 1870 yılındaki kriz artık bir şeylerin sorgulanması gerektiği inancını doğurmuştur. Devletin piyasa koşullarına yön vermesi gerektiği, sosyal adalet ve güvenliğin devlet eliyle sağlanabileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Böylece sosyal liberalizm anlayışı da şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde atılması gereken ilk adım, çalışma koşullarının insan onuruna uygun bir duruma getirilmesidir. Dünya Savaşları'ndan sonra beliren ekonomik sorunlarda sosyal liberalizmin güçlenmesine katkı sağlamıştır (Yüksel, 2007: s. 285).

Sosyal liberalizmin gelişiminin Avrupa'da oy hakkının geniş sınırlara ulaşmasıyla kesiştiğini söylemek mümkündür. Oy hakkının mülk sahibi olmayan erkekleri de kapsamı ile işçi sınıfı politik olarak önem kazanmıştır. Kuvvetlenen işçi sınıfı sosyal refah liberalizminin 20. yüzyıla etkisini vurmasında rol oynamaktadır. Sosyal refah liberalleri için de özgürlük kavramı önemli bir yerdedir ama onlar yönetimi kötü bir güç olarak görmemektedir. Onlara göre yönetim fırsat eşitliğini sağlayabildiği ölçüde bireylerin özgürlüğünün artmasında çok önemli bir role sahip olacaktır. Sosyal liberalizmin klasik liberalizmin önüne geçmesini sağlayan bir durum 20. Yüzyıl başlarında kapitalist rekabetin geçmiş yüzyıla göre edindiği farklı görünümüdü. Bireysel iş yapan girişimciler yerlerini tröst gibi kavramlara bırakmasıyla artık çoğu liberal devletin piyasaya bir müdahalede bulunarak tekelleşme karşıtı önlemler almasını talep etmekteydi. (Berktay, 2007: s. 89-90). Hobsbawn'ın Sermaye Çağı adlı kitabında liberal zafer çağı; İngiliz sanayisinin uluslararası bir tekel oluşturduğu, karın garanti olduğu ve bazı küçük çaplı işletmelerin zararsız olduğu bir dönem olarak adlandırılır (Hobsbawn, 2017, s. 329). Sosyal liberaller için bireyin yararına olan bir devlet müdahalesi birey için kötülük değil onun kendini gerçekleştirme için bir yarardır.

19. yüzyıl liberalleri aksini iddia etseler de 19. yüzyıl aslında ekonomik krizlerle doludur. Devletin bahsedilen bu kriz dönemlerinde işletmeleri iflas gibi kötü sonuçlardan kurtarmak amacıyla ekonomik hayata müdahale etmek zorunda kalması ve krizin sebep olduğu olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçları hafifletecek önlemler alması kaçınılmaz olmuştur. İkinci olarak ise; serbest mübadele ilkesinin yerini himayecilik ve ekonomik milliyetçilik ilkesi almıştır (Göze, 2005: 19-20). Sosyal liberalizmin gelişmesinde krizlerin etkisinin olduğu bilinmektedir. Ekonomik krizler nedeniyle sorgulamalara tabi tutulan serbest piyasa düzeni karşısında çoğu liberal

devletin ekonomiye müdahalede bulunması gerektiğini savunur hale gelmiştir (Berkday, 2007: s. 90).

Liberal demokrasinin eleştiricilerinden olan Crawford Brough Macpherson'a göre kendine ait olanı gönlünce kullanmak esastır. Ona göre kapitalist piyasanın özündeki bireycilik anlayışı tam da budur ve bireyde limitsiz bir elde etme isteği hakimdir. Kendi üretim araçlarını ellerinde tutan üreticiler en karlı değiş tokuşu gerçekleştirmek için sürekli bir yarış hali içindedir. Bu üreticiler emek araçlarına zahmetsiz bir şekilde ulaşabildikleri için, istedikleri zaman bu mübadele durumundan ayrılabilirlerdi. Geçimlerini sağlayacak üretim sistemlerine dönmek arzularına bağlıydı. Oysaki kapitalist ekonomiye baktığımızda işçinin emeğini piyasaya sürmek için bir seçim şansının bulunmamaktadır (Weinstein, 1994: s. 252-253). Sosyal liberallerin isteği kapitalizm yok edilmesi değil düzenlemeye tabi tutulmasıdır. Onlara göre ekonomi özel sektörde ya da kamuda bir ayrıma tabi değildir. Sağladığı yarara bakılarak bir sonuca varmak önerilir (Berkday, 2007: 90).

Sanayide çalışan bireyleri korumak için yapılan sosyal içerikli politikalar, toplum adına yapılırken zamanla uğraş alanları değişime uğramış ve çeşitlenmiştir. Sosyal politikalar vergilerden yardımlara, çocuk ve huzurevlerine evrilmiştir. Toplumsal korunmaya muhtaç olan kesim için yapılan politikalar söz konusudur. Konuya tarihsel bir perspektifle bakıldığında klasik liberalizmden sosyal liberalizme bir evrilmenin olduğu görülecektir (Yüksel, 2007: s.285).

Sosyal liberalizmi anlayabilmek için klasik liberalizmden ayrıldığı noktalara da dikkat çekmekte yarar vardır. Liberallerin çoğu piyasaların işleyiş şeklinde değişiklik yapılmasını önermektedir ki bu durum da klasik liberalizm ve sosyal liberalizm arasındaki farkı gözler önüne sermektedir. Sosyal liberaller piyasada dezavantajlı olan kişilerin göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirerek, fırsat eşitliğinin uygulanabilir olarak sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. (Berkday, 2007: 90).

Klasik liberalizm devletin sınırlandırılması ile özgür toplumun kurulup toplumda eşit yurttaşların birliğinin oluşacağını düşünürken, sosyal liberalizm ise ekonomik iktidarın da siyasi iktidarın geçmişte yaptığı gibi bireylerin özgürlüğünü zedeleyeceğini görmüş ve bunu önlemeye çalışmıştır. Her insanın asgari maddi bir gelire ulaşabilmesi, yaşam standardının bilimsel bilgi ve ilerlemeyle temin edilebileceği, özel girişimin başarısızlığında devletin müdahale edebileceği anlayışı ile

bu yeni hareket eskisinden ayrılır. Fakat devletin sosyal bir amaç uğruna yaptığı müdahalesinin kabulü ve refah devleti uygulamaları, 1970'lerdeki ekonomik krizle son bulmuş, 1980'lerde neoliberal politikalarla serbest piyasa sistemi tekrar öne çıkmıştır. Refah devletine itirazlar ve piyasaların serbestleştirilmesi gereği daha öncesinde dile getirilmiş, 1940'larda Friedrich August von Hayek tarafından devletin ekonomiye müdahalesinin özgürlük kaybı olduğu bunun köleliğe yol açacağı vurgulanmıştır (Yılmaz, 2003: s. 42-43).

Sonuç olarak şu çıkarımlara varmak mümkündür: 1930'lara kadar dünya ekonomisini belirleyen, onu yönlendiren ekonomik kurallar piyasacıken, 1929 krizinden sonra krizden çıkış noktası olarak devletin ekonomiye müdahaleleri görülmüştür. İleriki dönemlerde klasik liberallere göre sosyal liberalizm anlayışında devlet aşırı büyüme fırsatı bulduğu için toplum önünde adeta bir engel olmuştur. 1970'lerde klasik liberalizme dönüş yaşanmıştır ki bu yeni liberalizm anlayışı neo-liberalizm olarak adlandırılır (Akçetin, 2013, s. 21).

Klasik liberalizm ve sosyal liberalizmin amaç ve sınır olarak birbirinden farklı olduğu görülmektedir. John A. Hobson, Thomas H. Green, L. T. Hobhouse gibi isimler sosyal liberal düşünürler arasındadır. Sosyal liberalizmin amaçları arasında bireyleri işsizlikten, açlık ve sefaletten kurtarmak, bireylerin yaşlılık dönemlerini kötü geçireceklerine dair umutsuz bakış açısını yok etmek gibi unsurlar yer almaktadır (Berktaş, 2007: s. 87).

Sosyal liberalizmi tanımak için ona yöneltilen eleştirilere de göz atmakta fayda vardır. Bazı liberaller sosyal liberalizmin klasik liberalizme karşı bir tehdit olduğunu düşünürler. İlk eleştiri, sosyal liberalizmin ideolojik, metafizik anlamda çok yüklü olduğu yönündedir. İkincisi ise sosyal liberalizm, insanlar için oluşturacağı iş, eğitim ve sosyal hizmetler için gerekli kaynakları sağlayabilmek adına diğer insanlar zor kazandıkları gelirlerinin bir kısmından vazgeçmeye zorlanacaktır ki; bu durum o kişide bir nefret yaratmaktadır. Bahsedilen bu durum kayırılan ve daha az bir kayırılmaya tabi tutulan iki grup ortaya çıkarıp bu gruplar arasında düşmanlığa sebep olacaktır ki; bu durum sosyal liberalizmin arzuladığı tabloya çok uzak bir durumdur (Uslu, 2013: 93).

Sosyal Liberalizmin Ortaya Çıktığı Koşullar ve Gelişimi

Sosyal liberalizmin kendini gerçekleştirdiği koşullara göz attığımızda kesinlikle en büyük etmenlerden biri Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi neredeyse yüz yıllık bir süreçte kendini tamamlayabilmiştir. Sanayi Devrimi'nin yarattığı süreç, yarattığı koşullar ve bu koşullara verilen tepkiler liberalizm üzerinde etkiler yaratmıştır. Hatta sosyal liberalizm için Sanayi Devrimi'nin yarattığı olumsuz koşullara karşı düşünülen çözüm yollarından biri olarak ortaya çıkan bir anlayıştır denilebilir. Sanayi Devrimi'nin gerçekleştiği ülke İngiltere'dir. Onu Fransa, Batı Avrupa ve Amerika izlemektedir (Çetin, 2002: s. 88). Sanayi Devrimi'ni hızlandıran etkenlere bakıldığında teknik yapıdaki icatların artması, nüfusun artması, tarımsal olarak fazla üretimin gerçekleşmesi, üretim araçlarından mülksüzleşen ve kentlere yönelen bir işgünün ortaya çıkması, uluslararası alanda artan ticaret ve daha sayılabilecek onlarca sebep vardır.

18. yüzyıla gelindiğinde göze çarpan husus ticaret kapitalizminin yerini sanayi kapitalizmine bırakmasıdır (Çetin, 2002, s.88). Bu aşama fabrika düzeyinde çok sayıda işçinin istihdamı ile yapılan büyük ölçekli üretim ile karakterize olur. Sanayi Devrimi'nin etkileri yalnızca ekonomik alanla sınırlı değildir, bu devrim toplumsal hayatta yarattığı etkilerle çok yönlü bir devrimdir. Toplum kapitalistler ve işçilerden oluşan iki ana sınıf etrafında kutuplaşmaya ve bu sınıflar arasında çatımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. (Küçükkalay, 1997, s. 60).

19. yüzyılda güvensizlik olgusu işçilerin yaşamına damga vurmuş bir etkindir. İşçiler ekonomik anlamda ne kazanacaklarını bile kestiremedikleri iş koşullarında çalışma hayatlarına devam ediyorlardı. Yaptıkları işin süresi ve ellerindeki işi kaybettiklerinde hayatlarına nasıl yön verebilecekleri konusunda fikirleri yoktu. Hasta olmaları durumunda ve yaşlandıklarında ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Güvensizlik liberalizm için özgürlük ve ilerleme adına ödenen bedeldi ve bu duruma katlanılmasını olanaklı kılan etken ekonomik büyümenin kendisiydi (Hobsbawn, 2017, s. 239-240).

Sanayi Devrimi çağının üretim alanlarının başında pamuk, tekstil ürünleri, demir-çelik gelmektedir. Sanayi Devrimi ile deniz seferi ile elde edilen hammaddeler yaygınlık kazanmış, ucuz ve bol emek ortaya çıkmıştır. Endüstri Devrimi, birçok buluşun, üretimi etkisi altına aldığı, demir-çelik, tekstilin lojistiğini etkilediği 18.

yüzyılın sonlarında İngiltere’de ortaya çıkan bir devrim olarak anılmaktadır (Küçükkalay, 1997, s. 54). Bu devrimin arkasındaki dünyaya bakıldığında işsiz bir sınıfın ya da işi olsa dahi çok kötü şartlar altında çalışan işçi sınıfının varlığını görürüz. Sanayi Devrimi’nin getirdiği makineleşme insanların işsiz kalmasına sebep olmuştur. İşsiz kalan halk için sefalette çok uzak değildir. Sanayi Devrimi öncüsü olduğu İngiltere’den başka ülkelerde de yayıldıkça rekabetin alanı büyümüş ve yeni sömürge arayışlarına girilmiş, savaşlar patlak vermiştir. Anlatılan bu ortam ve doğurduğu sonuçlar toplumun çeşitli taleplerine yol açmış, ekonomik ve sosyal alanda da gereksinimlerin gözden geçirilmesine sebep olmuştur. (Çetin, 2002, s. 89).

Kapitalizm ortaya çıkarken devlet müdahaleleri ve özel teşebbüs, dünya çapındaki pazarlar, ulusal çıkarlar ve buna benzer unsurlar hep gündemdeydi. Feodal düzenin yapısından arınan Avrupa’nın gördüğü en önemli değişimlerden biri “Sanayi Devrimi”dir. Bu devrim birçok teknik buluşu, makineleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu makineleşme işçi kitlesinin oluşumuna da ön ayak olmuştur (Küçükkalay, 1997, s. 51). Bu oluşumun içinde gerçek yükü taşıyan kesim işçilerdi. İşçileri sömüren bu sistemde, meta üretimi artıyor, zenginleşme artıyor, yüzümüzü diğer tarafa çevirdiğimizde sefalet hiç olmadığı kadar derinleşiyordu. 19. yüzyıldaki sanayileşme hareketiyle, bu durum gündün güne artıyordu. 19. yüzyıl başlarında İngiltere’de sanayi kapitalizmi gelişim gösterdi göstermesine ama henüz sanayi burjuvazisinin uyumlu sosyal bir katman olduğu söylenemezdi. İşçilerin çoğunluğu kadın ve çocuklardı. Eski toplum sınıfları, çiftçiler, soylu kesim ve toprak sahipleri yerlerini korumaya devam ediyordu. Bu kesimlerden yükselen eleştiriler kimisi değerler adına kimisi ise eşitlik ve akıl adınaydı. Bunların arasında W. Godwin’in eşitsizliğe karşı şunları dile getiriyordu:

“Bir yanda küçük bir azınlığın elinde gereksiz zenginlik ve şatafat birikirken, diğer yanda büyük çoğunluğun yaşam için gerekli olan sıradan şeylerden mahrum edilmesinden daha büyük aşağılama olabilir mi? Bir hesap yapılırsa, küçük bir monarşinin kralının bile, elde ettiği şahsi gelirin elli bin adamın ücretine eşit olduğu görülecektir! Bir de bunlara danışmanların, soyluların, soyluları taklit etmeye kalkan zengin burjuvaların, çocuklarının, aile çevresinin gelirini dahil etmek gerekir. Böyle bir ülkede toplumun alt sınıflarının sefalet altında ezilmesi, bitap ve harap olması bir mucize midir?” (Akt. Beaud: 2018: s. 119).

İngiltere’de sanayi devriminin çıkış noktasına bakılırsa yüzyıllar öncesinde koloni sömürüsü ve dünya ticaretini de incelemek gerekir. Bunlar da İngiltere’deki dönüşümün bir parçasıdır. Hindistan ticaretindeki ürünler İngiliz zenginliğinin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Sanayi Devrimi’nin tekstil sektöründe filizlendiği söylenebilir. Sanayi Devrimi’nin piyasa talebi doğrultusunda Hintli dokumalara karşı

artan talebe bağı olarak ipliğin eğirilmesinin geliştirilmesi gibi teknikler Sanayi Devrimi'nin başlamasında etkili olmuştur (Küçükcalay, 1997, s. 57). Ticari genişleme zamanla çok büyümüştü. Bir asırlık zaman diliminde ticari malların değeri gittikçe artmıştı. İngiliz ticareti dünyadaki ticaretin kalbi konumundaydı. Hindistan ve Amerika arasındaki yoğun ticareti Akdeniz ve Baltık Avrupası oluşturuyor ve bunlar dönemin İngiltere'sinin dönüşümünü de sağlıyordu. İngiltere'nin içine girdiği durum daha fazla satabilmek için daha fazla üretmektir. Bunun alanın da önemi yoktur tarım, madencilik, ulaşımda olsun bir altüst oluşa neden oluşturuyordu (Beaud, 2018: s. 96-100).

Çitleme faaliyetinin kazandığı ivme parlamento yasalarına dayanarak devam etti. Toprak işgalcileri topraklardan kovulurken yoksul köylüler çitleme masraflarını karşılayamaz hale geldi. Kimileri topraklarını büyük toprak sahibi olan komşularına satmak zorunda kaldı ve böylece zenginler daha da zenginleşirken fakir olanlar daha da fakirleşiyorlardı. Tarımsal mülkiyette ortaya çıkan bu değişiklikler, yaşamak için gerekli olan şartları ellerinde bulunduramayan emekçi bolluğuna sebep oldu. Bu emekçilerin sayesinde sanayi ve madencilikte üretimi artırmak mümkündü. Bu emekçilerin bir araya toplanarak üretim yaptıkları fabrika sistemi önce yavaş bir tempoyla daha sonra artan bir tempoyla oluşmuştur (Beaud, 2018: s. 100-101).

Sanayileşmede fabrikaların yeri kesinlikle yadsınamaz. Dönemin keşifleri de fabrika sisteminin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Sanayi Devrimi teknik icatlarla beraber üretimin el yapımından modern sanayi aşamasına geçildiği bir dönemi de simgelemektedir. Yapılan teknik buluşlarla el aletleri yavaş yavaş yerini makinelere bırakacaktır (Küçükcalay, 1997, s. 60). Bu makinelerin en önemlilerinden birisini Watt, 1760 yıllarında basit fonksiyonlara sahip buhar makinesini harekete geçirdi. Bahsi geçen motorlar 1775 yılında sanayide kendisine yer buldu. Artan bir demir üretimi söz konusuydu. 1776'da ilk demir rayın üretilmesiyle birlikte demir ray madencilikte kullanılmaya başlandı. Bu gelişimleri ilk demir köprünün inşası, ilk demir deminin yapımı izleyecekti. Watt, 1783'te çift etkili buhar makinesini de üretti ve 1785'te buharla çalışan ilk iplik fabrikası da hayata geçirilmiş oldu. Bahsedilen bu ortamdaki üretim biçimi fabrikaydı (Beaud, 2018: s. 103). Artan üretim beraberinde ücretli emeğinde artmasını sağlıyor işçiler örgütlenme yolunu seçerek kendilerini mücadelenin içinde buluyorlardı. Tüm bu olanlara karşılık devlet korumacı önlemler

almış hatta bilinçli bir şekilde makineleri ya da bu makinelerin bulunduğu binaları tahrip etmeyi ağır suçlardan biri saymıştır.

18. yüzyıl kendine has üretim tarzıyla kapitalizmin kendine yer bulduğu bir asır olmuştur. Pazarların geniş ağlara yayılması, ticaretin sınırlarının genişlemesi üretim artışını beraberinde getirdi. İmalatlarla gelişen evrim fabrikaların kurulmasıyla da tamamlanmıştır. İngiltere’de burjuva sınıfının önem atfettiği bir değer olarak özgürlük karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıf için özgürlük demek ekonomik bir özgürlüktür. Ticaret yapmada serbest olma, ücretleri düşük seviyede tutma özgürlüğü, işçilerin örgütlenip ayaklanmalarına karşı korunma özgürlüğü ve daha sayılabilecek özgürlükler. İngiltere’de devlet işlerine karışmış burjuvazinin aksine Fransa’daki burjuvada özgürlük demek daha çok siyasi bir özgürlük anlamına gelmektedir. Ayrıcalıkların son bulması, yasalar, anayasa vb. gibi kavramlar Fransa’daki özgürlüğün içeriğine uyuyordu. Fransız, Amerikan ve Sanayi Devrimi’nin meydana gelmesiyle, kapitalizmin durdurulamaz yükselişi göreceğimiz tarihsel bir dönem başlamış bulunuyordu (Beaud, 2018: s. 113-114). Kar mekanizmasını bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Zenginlik sadece bazı kesimlerin ellerinde kalmıştır. Halk fabrika ve madenlerden kazanılan zenginlikten yararlanamıyor, bu zenginliğin içinde gitgide yoksullaşmaya devam ediyordu. 20. yüzyıl liberalleri bu olumsuz tablonun değişip koşulların iyileştirilmesi için devletin olumlu bir müdahalesine karşı ılımlı bir tavır sergilemektedir (Berktaş, 2007, s. 88).

Fabrika sistemi buharlı makineye ve madencilğe dayalı bir makine sistemidir. Bu sistemin çarklarını kadınlar ve çocuk işçilerin emekleri döndürüyordu. Üretim yerleri olan fabrikalar çok katı kurallara sahipti. İşçilere verilen cezalar içerisinde ücretlerini kesme, ücretlerini ödememe hatta işten atmalar mevcuttu. İşçiler sağlık koşullarına uygun olmayan bu fabrikalarda çalışmaktaydılar. İşçilerin fabrikalarda geçirdikleri saatler uzundu, hastalık ve kazalara davetiye çıkaran bir atmosfer içerisinde çalışıyorlardı. İşçilere ödemeler parça başı üzerinden yapılmaktaydı ki bu yöntemle işçilerden elde edilen verimin artırılması amaçlanıyordu. Bu duruma karşı bazı liberaller kayıtsız kalamadılar ve sosyal içerikli politikalar üzerinde düşünmeye başlamışlardır.

19. yüzyıl kapitalizmi kudretini akla zarar bir işçi sefaletinden alıyordu. Uzun çalışma saatleri, aynı milletten olmayan işçilerin rekabetinden kaynaklanan düşük

ücretlerin varlığı bu kudreti körükleyen bir ateş gibiydi. Bu durum karşısında dayanışma ve örgütlenme kaçınılmaz olmuştu. 1860'lı yıllarda örgütlenmenin kat ettiği aşama hayli fazlaydı. Tüm bu anlatılanlar ışığında kapitalizm, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle daha önce görülmemiş bir dönüştürücülüğe bürünmüştür. Sanayi Devrimi İngiltere'nin kalkınmasının en önemli nedenlerinden biridir ve zenginliğin İngiltere'ye akmasını sağlamıştır. Tüm bu bilim, sanat, ticaret vb. alanlarda bu kadar gelişmenin aksine 19. Yüzyılda geçen yüzyıla kadar neredeyse dört kat artan bir yoksulluk ve sefalet vardı. Gelir dağılımında da eşitsizlik baş göstermiş işçiler bu durum için kapitalist sistemi dışarıda bırakarak bir çözüm arayışına başlamıştır (Berktaş, 2007, s. 77).

Sanayi Devrimi'nin neden olduğu sosyal ve ekonomik durumlar çalışmamızın boyutunu aşabilecek kadar çoktur. Sosyal liberalizmin hangi koşullara bir tepki olarak doğduğunu ya da hangi imdat çılgılığına karşı harekete geçtiğini anlamak için Sanayi Devrimi'ni incelemek gerekliydi. İşte sosyal liberalizm bu atmosfer içinde bazı liberallerin olan bitene gözlerini kapamayıp duruma karşı çözüm yolları aramasından doğmuştur.

2.1.2. Klasik Liberalizmden Sosyal Liberalizme Geçiş

Liberaller arasındaki bölünmeleri şekillendiren olayları incelemek istiyorsak şüphesiz ki Sanayi Devrimi'ne göz atmak gerekmektedir. Sanayi Devrimi'nin toplum üzerine yansıttığı sonuçlara verilen farklı tepkiler liberaller arasındaki bölünmeleri de beraberinde getirmektedir. Sanayi Devrimi'nde öncülüğü elde tutan İngiltere'de işçi sınıfının yaşadığı, olumsuz koşullar sosyalizmin ve reform düzenlemelerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan gelişmeler neticesinde kimi liberaller halkı cehalet, yoksulluk, hastalıklardan kurtarmak amacıyla bazı önlemlerin kaçınılmaz olduğuna vurgu yapmış ve liberalizmin eksik kalan yönünü sosyal içeriklerle tamamlama gayretine girmişlerdir. Sosyal liberalizm pozitif özgürlük anlayışı ile ilintili, sosyal içerikli ve devlet müdahalesine karşı çok sert tepkilerde bulunmayan bir liberalizm türüdür.

Sosyal liberalizm temellerini Mill'e kadar dayandıran, 20. Yüzyılda İngiliz idealistleri ile devamlılığını sürdürebilen, yakın zamanlara göz attığımızda ise John Rawls gibi isimlerle kendisinden söz edilebilirliğini sürdüren, insanın gelişimi ve

devlete verdiği rolle klasik liberalizmden ayrılan bir fraksiyondur (Ryan, 1993: s. 291-311). Bizim çalışmamızda sosyal liberalizm teorisyeni olarak L.T. Hobhouse incelenecektir.

Klasik liberalizmin öngördüğü minimal devlet anlayışı adaletsiz ve eşitsiz durumları giderme konusunda yetersiz olmuştur. Bireyi “ihtiyaç sahibi vatandaş” olarak ele alan bu dönemde devletin daha aktif bir role geçiş yaparak vatandaşların kendilerine tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlamak amacıyla müdahalede bulunması ve birtakım tedbirler alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Kapani, 1993: 52). Bu sebeptir ki, müdahaleci bir devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Sosyal liberalizm bireylere gelişimleri için piyasanın eşit fırsatlar sunmadığı durumlarda bu durumun yönetimin ortak bir eylemle müdahalede bulunarak giderilebileceğini kabul etmektedir (Heywood, 2007: 70-3).

Klasik liberalizm anlayışı devlet müdahalesinin sınırlı tutulması gerektiğini ileri sürerken, sosyal liberalizm anlayışı tersi bir tutumu benimsemektedir. Sosyal liberallere göre devlete sorunların çözümünde sorumluluk yüklenmelidir. Modern sanayi toplumunun ortaya çıkardığı olumsuz koşulların aşılmasında, bireyi koruyarak sosyal refahın artmasında devletin müdahalesine ılımlı bir bakış açısı sosyal liberalizmin bakış açısıdır. Devlet müdahalesinin zorunluluğunu savunan liberallere göre ayrıca, oy hakkı da genişletilmelidir. Refah kaygısındaki artış insancıl reform düzenlemelerini beraberinde getirmiştir ki bunlar arasında çocuk emeğine yasak konulması, kitleler için eğitim olanakları sağlanması, mahkumlar ve akıl hastası olan kişilerin daha insani şartlar altında bulundurulmaları, kadınlar adına hak eşitliği ve buna benzer istekler sayılabilir (Berktaş, 2007: s. 76).

Klasik liberalizmin devlet anlayışı, “minimal devlet”, “tarafsız devlet”, “jandarma devlet” gibi çeşitli isimlerle adlandırılır. Buna karşın sosyal liberalizm anlayışı, piyasanın durumunun başarısız, yetersiz olduğu durumlarda ve toplumsal refahın yükseltilmesi için devlet müdahalesinin zorunluluğunu kabul etmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 110).

Klasik liberalizm anlayışının temel ilkesi bireyciliktir. Her birey çıkarlarını koruyabileceği gibi kendisi için doğru ve iyiyi de belirleyebilir. Her birey amaçlarına ulaşmak için en mantıklı kararları alabilecek yeteneğe sahiptir. Klasik liberalizmin benimsediği özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür. Liberalizm anlayışının yola çıktığı

merkezi değer bireysel özgürlüktür (Heywood, 2006: s. 61). Klasik liberaller devlet müdahalesinin sınırlı tutulması gerektiğini savunmaktadır. Sosyal liberalizmin benimsediği özgürlük anlayışı pozitif özgürlüktür. Pozitif özgürlük esasında Sanayi Devrimi'nin olumsuz toplumsal sonuçlarına karışı, piyasa ekonomisinin yıkıcı etkilerine karşı bireyin korunmasını temel çıkış noktası olarak alan kendiliğinden oluşmuş bir durumdur (Yılmaz, 2001: s. 37-8). Sosyal liberalizm anlayışına göre, birey özgürlüğüne ve kendini gerçekleştirme çabası karşısında engel olan problemlerin çözümünde devletin hizmetini talep etme hakkına sahiptir. Bireye önem atfeden liberal düşünce, sanayi toplumunun bireye yansıttığı olumsuz etkiler yüzünden pozitif özgürlüğü benimsemek zorunda kalmıştır. Bu durum devletin karışma hakkını artırmaktadır. Bu karışma hakkı liberal düşüncelerin şekillenmesinde rol oynamıştır (Yılmaz, 2003: s. 50).

Devletin aldığı sorumluluğun artmasıyla, müdahale alanının genişlemesiyle sosyal liberalizmin sosyalizme yaklaştığı söylenebilir ama buradan hareketle liberal fikirlerin terkedildiği sonucu çıkarılmamalıdır. Sosyal liberalizmde toplumu bireyin önüne koymak gibi bir durum söz konusu değildir (Heywood, 2007: 74). Sosyal liberallerin devlet müdahalesine verdikleri izin başıboş değildir. Sosyal liberallerin kaygısı bireylerin buldukları durumun sorumluluklarını almaları, kendi ahlaki tercihlerini yapabilmeleri noktasına ulaşmaktır. Bu noktadan hareket edildiğinde Sosyal liberalizm, liberalizm ilkeleriyle refah ve yeniden dağıtım siyasetini uzlaştırma çabaları olarak da tarif edilebilir (Heywood, 2006: 65). Sosyal liberallerin bir diğer kaygısı ise; piyasanın sebep olduğu eşitsizliklerin giderilmesi, bu sağlanamıyorsa en aza indirilmesidir. Bu yüzden özgürlük, fırsat eşitliği gibi sosyal içeriklere sahip etkenlerin eşitlik göz önüne alınarak dağıtılması sosyal liberaller için önem teşkil etmektedir. Yeniden dağıtım uygulanırken toplumsal olarak alt tabakada olan bireyin refahında artırıcı bir etki yaratıyorsa burada sosyal adaletin sağlandığından bahsetmek mümkün olacaktır. Rawls ekonomik paylaşımın yanında sosyal dağıtımda da eşitlik ilkesinden yararlanılması gerektiğini öne sürmüştür (Yaşa, 2018: s. 156).

Toplumsal içerikli yasaların sayısının 19. yüzyılda ilerledikçe arttığı görülmektedir. Sanayicilerin bilinçli bir hale gelmesiyle birlikte işçi sınıfı da onlara karşı bir bilinç kazanıyordu. Artık seçmen grubu gücünü toplu sözleşmeler eliyle gösterebildiklerinin farkına varmaya başlamıştı. Yaşanan tüm bu gelişmelerin ışığında

işçiler sosyalist hareketlerin etkisi altına girecekler ve bir devrime yöneleceklerdi. Liberal kavramının kökten bir değişime uğrayarak zamanın taleplerine cevap vermesi kaçınılmaz olmuştur. Bu taleplerin karşılanması için devletin görevleri, özgürlüğün tanımı, yasallık çerçevesi altındaki özgürlüğün durumu ve buna benzer tüm kavramların yeniden incelenmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu taleplerin karşılanma çabası insan doğası ve içerisinde yaşadığı toplumsal çevrenin arasındaki ilişki sorununu gün yüzüne çıkarmıştır. Ahlaki ve toplumbilimi yönünden bireycilikten uzaklaşmaya başlanmıştır. Liberalizmin sadece belli bir grubun çıkarlarına hizmet eden bir anlayıştan daha yüksek bir felsefeye sahip olduğu söylenebilir. John Statuart Mill'in felsefeleri değişikliğin kapılarını aralamıştır (Sabine, 2000, s. 112-115). Çalışan yoksullar kentlerde ve sanayi bölgelerinde işçi sınıfının bir parçasını oluşturmuştur. 19. yüzyılda sendikalara verilen önem artmıştır. İşçi sınıfı umutsuz hissettikleri dönemlerde aynı kaderin paydaşları olarak kaynaşmışlardı (Hobsbawn, 2017, s. 244). Siyaset teorisyenlerinden biri olan Ryan işçilerin sendikalar kurarak örgütlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Toplumdaki güç dengelerinin sağlanmasının yolu buradan geçmektedir. Mill de sendikalaşma için olumlu bir tavır takınmaktadır. Tüm bunların yanı sıra Hobhouse kapitalizmin “moral tiranı” olduğunu, bu sistemde insanların sağlıklarını yitirdiklerini ve aynı zamanda kendilerine duydukları saygıyı da kaybettiklerini söylemektedir. Bu temayül ile ABD’de Demokrat Parti ortaya çıkan sosyal politikaları da bünyesine katarak yeni bir liberalizm anlayışı benimsemiştir. Wincent bu olanları liberalizmin yön değiştirmesi olarak değerlendirmiştir. Bireycilik anlayışı bir değişime maruz kalarak birey toplum içindeki yönleriyle de ele alınmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2003: s. 39-43).

2.2. SOSYAL LİBERALİZME KATKIDA BULUNAN SİYASET TEORİSYENLERİ

2.2.1. Sosyal Liberalizme Giden Yolda John Stuart Mill

19. yüzyıl düşünce dünyasında Mill'in önemli bir figürdür. Hobhouse'a göre Mill usunu taze fikirlerle besleme gibi üstün meziyetlere sahip bir düşünür olmuştur (Hobhouse, 2019, s. 69). Mill ilerleyen zamanlarda sosyal hayatın derin bir yorumlamasını yapmıştır. Eserlerinde akıldan daha çok karakterin etkisi üzerinde duran ve ömür boyu öğrenmeye programlı bir insan olan John Staurt Mill tek başına klasik liberalizm ile sosyal liberalizm arasında bir köprü kurmuştur (Hobhouse, 2019,

s. 69). Mill yönetimin gücünün sınırlandırılmasından yanadır. Otoriter bir devlette bireyler ahlaki ve zihinsel yönden kendilerini gerçekleştiremezler. Devleti bireyin özgürlüğü açısından tehdit olarak görürken diğer yandan bireyin kendini gerçekleştirmesi adına devletin müdahalesinin gerekliliğinden bahseder. Onun devletten beklediği talepler arasında çocukların eğitimi, çalışma saatlerinin düzene sokulması, halkın daha sağlıklı koşullar altında yaşatılması vardır ki; bunların gerçekleşebilmesi için devletin müdahalede bulunması gerekmektedir. Mill için müdahale içeren bu önlemler birey için yararlıdır. Mill çoğul oy sistemini savunmaktadır. Kadınların oy hakkına sahip olmasından yanadır. Onun görüşünde kadın ve erkek cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bütün bireylerin becerilerini ve zihinsel kapasitelerini geliştirmeye hakları vardır. Mill başkalarını köleleştiren insanların köleliğe mahkum olduğunu ifade ederek özgürlükçü geleneği temsil eden bir teorisyen olmuştur (Berktaş, 2007: s. 77-79). Mill'in de içinde bulunduğu bazı siyasi teorisyenler sınırlanmamış demokrasinin mülkiyetin yanında birey özgürlüğüne de zarar vereceği yönünde uyarılarda bulunmuşlardır. Mill için oy hakkının cahil ve eğitimsiz kimseler tarafından kullanılmaması gerekir (Yılmaz, 2003: s. 52). Kadın ve erkeğin oy kullanma konularını ele alan Mill bu durumu toplumla ilgili isteklerin aracı olmaktan ziyade, toplum eylemlerine yöneltilecek kişisel sorumluluğun uygulanmasının aracı olarak görmekteydi. İnsanlar kendi kurtuluşlarını sağlamada rol oynayacaklarsa, ortak yaşamın yönlendirilmesi konusunda da paylarına düşeni yapmaları gerekmektedir. Mill'in demokrasi konusunda taşıdığı endişe; “çoğunluğun tiranlığı”ndan kaynaklanıyordu. Ekonomik bakış açısından Mill'in kabul ettiği ilke; tarafların eşit konumda olmadığı sözleşmelerin denetlenmesidir. (Hobhouse, 2019: 67-74). Mill'in “çoğunluğun tiranlığı”na karşı azınlıkların korunması gerektiği fikri liberal demokrasinin de gündem konusudur (Berktaş, 2007, s. 73).

Mill özgürlük hakkında çalışmalar yapmıştır. “Özgürlük Üzerine” adlı yapıtı bireysel özgürlüğün bir savunusu niteliğindedir. Bir İngiliz filozof olan Mill için düşünce, ifade özgürlüğü, karşıt düşüncelere karşı gösterilen hoşgörü rasyonel ve ahlaki yurttaş olmanın esas özelliklerindedir ve devlet ya da çoğunluk başkasına zararı dokunmayan bireyin özgürlüğüne müdahalede bulunma hakkına sahip değildir. Mill için bir görüş susturulduğunda yanlışın doğru ile değiştirilme fırsatı da yitirilmiş olur, bahsi geçen görüş yanlışsa doğru ve yanlışın çatışmasının etkileri yitirilmiş olacaktır. Bu sebeple hükümetin bireylere bir fikri zorla aşılama çalışması hakkı

yoktur (Berktaş, 2007, s. 78). Mill özgürlüğün devlet, toplum ve çoğunluğun eliyle de tehdit edileceğini söylemektedir. Mill ortam ve toplumsal bağlama önem vermiş bir düşündürdür. Mill toplumsal yasaların olması gerektiğine inanmaktadır. Mill'e göre devlet yasa yapmıyor diye özgürlüğü sağlıyor olamaz. Sosyal liberaller özgürlüğün sağlanması için devlete aktif roller yüklemiştir (Yılmaz, 2003, s. 39-40). Mill için devletin uzun bir süre varlık göstermesi bireye verdiği değerle doğru orantılıdır (Berktaş, 2007, s. 51).

Mill serbest piyasa ekonomisinden uzaklaşarak liberalizme yeni bir boyut kazandırmıştır. Mill piyasanın insanın değeri üzerinde etkisinin olmasına karşı çıkmıştır. Mill için toplumsal olarak iyiye ulaşmanın yolu faydadan değil, insanın becerilerinin tam kapasite ile geliştirilmesinden geçmektedir (Berktaş, 2007, s. 71). Devletin ekonomik alanda müdahalede bulunmaması fikrinden uzaklaşmıştır ve bazı liberal teorisyenlerde onun izinden gitmiştir. Mill için emeğin ortaya koyduğu ürün emekle ters orantılı olacak şekilde paylaşılmaktadır. Tamda bu noktada devlet bu dağıtımın karışarak oluşan adaletsizliklerin önüne geçmelidir. Bu adaletsizliği yaptığı yasalarla engellemesi mümkündür. Devlet yasalarla bu dağıtım aşamasını düzenlemeli, kapitalist sistemin insanlar üzerinde yarattığı tahribatı engellemeye çalışmalı, kapitalist sistemin yarattığı özürlülerin sebep olduğu sınıf çatışmalarına mani olup, tehdit oluşturan proletarya devrimini engellemek için uğraşmalıdır (Şenel, 1998, s.24-25).

2.2.2. Sosyal Liberal Thomas H. Green ve Pozitif Özgürlük

Liberalizm özgürlüğün korunmasını bir amaç edinmiştir. Sosyal liberalizm klasik liberalizme tepki olarak onu geliştirmek ve içeriğine sosyal bir yön vermek gayesiyle Thomas H. Green'in çalışmaları ile ortaya çıkmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Sosyalizm ve sosyal liberalizmin bazı benzer yönleri taşıması sebebiyle bazen Green sosyalist gruba dahil edilerek anılmıştır.

Sosyal liberaller klasik liberalizm anlayışını bir kenara itip gerçeklere odaklanmışlardır. Onların gerçekliğinde yaygınlaşan yoksulluk liberalizmin biricik ilkesi olan özgürlük söylemini bile gölgede bırakmaktadır. Sosyal liberaller için özgürlük anlayışının yeni bir bakış açısıyla incelenmesi gereklidir (Hobhouse, 1911: s. 54).

Devletin ve yasaların varlık göstermediği bir ortamda klasik liberalizmin savunduğu en geniş özgürlüğün gerçekleşeceğine dair inancı artık kuşkuların beslendiği bir ortam hakim olmaya başlamıştı. Toplum ile özgürlük arasındaki ilişkinin incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bazı teorisyenler için devlet müdahalesi yoksa özgürlük tehlikeye düşmüş demektir. Green toplumsal ilişki ve özgürlük arasındaki ilişkiyi inceler. Green politikayı toplumsal koşulları oluşturmaya çalışan bir araç olarak görür. Özgürlüğün sadece devletle değil sosyal ortamlarla ilgili olduğunu savunmaktadır. Sanayileşmenin amaçlarını analiz eden Green için özgürlük sadece negatif özgürlük değildir. Green'e göre ahlak belki yasalar ile oluşturulamaz ama yasa ve ahlak arasında bir uyumluluk bulunmalıdır. Devletin müdahalede bulunup özgürlükleri koruması Green için gerekli bir durum teşkil eder. Green için liberal toplumdan anlaşılan baskıların en aza indirilmesi buna uygun bir toplumun oluşturulmasıdır. Saygı görmek ve kendi kaderini belirleyebilmek hakkını herkese tanımak asıl amaçtır. Green için insanların eşit bir yaşam sürmelerinde toplumdaki zorlamalardan uzak olmalarının payı vardır. Bu zorlamalardan kasıt sadece devletin yapmış olduğu zorlamalar değil bireyleri ahlaki birey olmalarından alıkoyan diğer etmenlerdir. Green, serbest piyasayı toplumsal bir kurum olarak görür ve onu korumak için devlet müdahalesinin gerekli olmasını savunur. Özel girişimin kötüye kullanılmasına karşı insancıl koşullara sahip bir toplumsal ortam için devletin de devreye girmesini haklı görmektedir. Böylece sosyal liberalizmde tüm bu beklentilere cevap olarak oluşmaya başlamıştır ve Green sosyal liberalizmin öncülerinden biri konumuna gelmiştir. 20. yüzyıl liberalizmi olarak da anılan sosyal liberalizm ekonomik iktidarın bireylerin özgürlüğünü engelleyebileceğini görmüştür ve önlemlerini bu yönde oluşturmuştur. Devlet müdahalesi insani gayeler barındırıyorsa varlık gösterebilir (Yılmaz, 2003: s. 39-42).

Piyasa ahlakına karşı bir tavır sergileyen Green için klasik liberalizmin devlet anlayışı bireyi yoksulluk, cahillik ve umutsuz bir bakış açısına yöneltmektedir. Devletin bireysel özgürlüğü korurken, nüfusun çoğunluğunun yararına reformlar yapması gerektiğini söyler. Green için liberalizmin yarattığı toplum anlayışı bireylerin ahlaki ve insani yönlerini gerçekleştirmelerine olanak sağlar. Sosyal liberaller için yönetim bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri için sorumluluk almalıdır. Sosyal liberaller için cehalet içindeki bir insandan, eğitimsiz ve yoksunluk içinde kalmış bireyden iyi bir yurttaş olması beklenemez. Green ve Hobhouse devlete sosyal bir

içerik yükleyip devletin sosyal reformlar yapmasını istemişlerdir ve bunun için liberalizmin temel ilkelerinden bireyi kullanarak yeni liberal anlayışının oluşmasına katkı sağlamışlardır. Onların ele aldığı birey anlayışına göre, birey çıkarlar peşinde koşmaktan ziyade kendini gerçekleştirme hedef haline getirmelidir. Sosyal liberaller fırsat eşitliğine olanak veren, kötü yaşam koşullarından uzak kalmış insanların oluşturduğu sistemin toplumun kötülüklerine karşı korunması için devlet müdahalesini zorunlu görmektedir. Green için özgürlük anlayışı pozitif özgürlük anlayışıdır. Green için bireyin kendini gerçekleştirme yönünde engeller vardı. Bu engeller geçmiş zamanlarda özgür bir yaşam ve serbest ekonomi için devletin sınırlandırılması iken, 19. yüzyıl için artık yeni engellerin varlığı söz konusuydu. Bu engellerin aşımı için devletin gücü gerekliydi. Green için özgürlük klasik liberallerin aksine sadece kısıtlanmamak değil bir yandan da bir şey yapabilme gücünü de elinde bulundurmadır. Bir kişi her ne kadar müdahalelerden uzak olursa olsun o kişinin özgür olduğundan bahsedilemez. Eğer Green'in bu yöndeki görüşü kabul ediliyorsa devletin müdahalesinin ihtiyacı da kabul edilmelidir. Green'e göre yoksul bir konumda olan kimsenin durumunu iyileştirmek amacıyla kapitalist düzene karşı yapılan programlar kişinin özgürlüğünü kısıtlamaktan ziyade o kişinin kendini geliştirmesi için gerekli bir unsurdu. Sosyal liberaller devletin çoğu konuda müdahalelerini desteklemişlerdir (Berktaş, 2007, s. 80-84).

Özgürlük sadece devlet tarafından değil toplum tarafından da tehdit edilen bir kavramdır. Green bu sebepten ötürü özgürlüğü toplumsal bağlam temelinde değerlendirmiş ve özgürlüğün sağlanmasında devlete aktif roller yüklemiştir. Green için serbest piyasa doğal bir unsur olmaktan ziyade toplumsal bir kurum olarak görülmüştür ki bu yüzden de devletin sahip olduğu otoriteyi olumlu yönde kullanmasını desteklemiştir. Ona göre bu durum özel girişimin kötüye kullanılmasına karşı içinde bulunulan durumun insanileştirilmesidir (Yılmaz, 2003: s. 40-41). Negatif özgürlüğün bireyin otonomluğunu sağlayabildiği konusunda şüpheler bulunmaktadır. Bireyin özerkliği için devletin pozitif hak ve özgürlükleri tanınmasının gerekliliği bazı liberaller tarafından savunulur. Bu liberallere göre eğitim ve sağlık başta olmak üzere bazı imkanlardan yoksun kimselerin özerkliğinden söz etmek mümkün değildir (Kocaoğlu ve Altundal, 2017: s.61).

Klasik liberallerin savunduğu negatif özgürlüğün gerçekleşmesi için birtakım müdahaleler gerekmez. Kişinin özgür olması için beden, zihnen her türlü

kısıtlayıcıdan uzak olması gerekmektedir. Pozitif özgürlükte ise; kısıtlamalardan uzak olmak değil, bir şeyi yapabilme gücünü elinde ise özgürlükten bahsedilir. Bir şeyi yapabilmek için de gerekli olan araçlara sahip olmak gerekir. Bu araçlar sadece bir kategoriye ait değildir; fiziksel, zihinsel, ekonomik, siyasi vb. her alanda olabilir. Pozitif özgürlüğe göre, bireyin yapmak istediği şeyi gerçekleştirmesi için gerekli olan araçları yoksa o bireyin özgür olduğu söylenemez. Pozitif özgürlük anlayışı toplumun bütününe ilgilendiren konularda karar alırken bir katılım gösterme özgürlüğü ile ilgilidir. Pozitif özgürlükte bireylerin yönetime katılması amaçlanır ve bunun için ihtiyaç duyulan araçların sağlanması hedeflenir. Negatif özgürlük anlayışı daha özel bir özgürlüğü ifade ediyorken pozitif özgürlük ise kamusal bir özgürlüğü ifade etmektedir (Berktaş, 2007, s. 83).

2.2.3. Çağımızda Sosyal Liberalizm: John Rawls

Sosyal liberal düşünceye katkı sağlamış çağdaş düşünürlerden birisi John Rawls'dur. Rawls, liberal gelenekle yetişmekle beraber liberalizmin sorun çözümünde yetersiz olduğu durumları düzeltmek ve adalet içerikli bir liberalizmin oluşmasını savunmaktadır (Yaşa, 2018, s. 155). 20. yüzyılda devletlerin çoğu sosyal refahı sağlamak amacıyla müdahalelerini artırmışlardır. Açlık, yoksulluk, kıtlık, cehalet gibi kavramları alt ederek yönetimin yurttaşlarına refah desteği oluşturma çalışmaları ortaya çıkmıştır (Heywood, 2015: s.74).

Rawls liberal bireyciliği ve sosyal adalet ilkelerini ilişkilendirip sözleşme teorisi oluşturarak liberal siyaset teorisine katkıda bulunmuştur. Adalet siyaset için önemli bir yapı taşıdır ki Rawls'un öncülüğünü yaptığı bu süreç sosyal liberalizmin kendini tekrar gün yüzüne çıkarmasıdır. Rawls'un adalet teorisi için denilebilir ki burada insan araç olmaktan ziyade bir amaçtır. Rawls'un da Kant'a benzer şekilde verimli bir ekonomi, kültürel yaşamda da öz benliğini ortaya çıkarabilme gibi kapitalizmin yarattığı gerilimi yok etmeye çalışmaktadır (Öztürk, 2007, s. 59-60).

Sosyal liberalizmin bahsi açıldığında Rawls'un doğa durumunu incelemek yerinde olacaktır. Rawls'un tasvir ettiği doğa durumunun genelinde adaletsizlik hakimdir. İnsanların yetenekleri diğer insanların yeteneklerinden daha fazla olabilir ki adaletsizlik burada başlamaktadır. Doğal yetenekleri daha az olanların yetenekleri artıp gelişemiyorsa toplum sözleşmeyi kabul etmeyecektir. Avantajlar hak edilerek kazanılmadığı için insanlar avantajlı ya da dezavantajlı konuma getirmek yanlıştır

olacaktır. Bu sebeple adalet ilkeleri ile ilgili düzenleme yapılırken keyfi muamelelerde bulunmamaları için bir aracın varlığı gereklidir. Rawls'un insanları bilgisizlik peçesi altında olarak tanımladığı bir başlangıç durumu vardır (Nozick, 2000, s. 87). Bilgisizlik peçesi altında kimin en kötü durumda olduğunu bilmek imkansızdır. İnsanlar bu cehalet ortamında kendileri adına en sağlıklı seçimi yapmak isterler ve bu durumda bende olabilirim düşüncesi ile karşısındaki insanın da çıkarlarını gözetirlerse başlangıç durumunda herkes için bir eşitlikten bahsedilebilir (Nozick, 2000, s. 90). Rawls'un izinden gittiği şey en çoğu değil azami ölçüyü her kesime yaymaktır (Öztürk, 2007, s. 61). Sosyal liberalizmin esasında insanlar arasındaki eşitsizliğin en aza indirgenerek gelir ve servet dağılımında eşit bir üleştirmenin kullanılması yatmaktadır. En iyi ve en kötü arasındaki makasın en aza indirgenerek sosyal refahın artırılması amaçlanmaktadır. Rawls'un adalet teorisinin özünde bu kuramın yattığını söyleyebiliriz. Rawls bilgisizlik peçesinden yararlanarak adalet teorisini bizlere aktarmıştır. Sosyal liberalizm 20. yüzyılda etkili olan ve dönemin atmosferine uygun bir teori olarak siyaset biliminde yer edinmiştir.

Sosyal adalet kuramının siyaset teorisinde yer bulması bireylerin kendilerini geliştirme ve gerçekleştirme adına haklarının olduğunu söyler. Rawls'un çizgisi Mill'in bireyin kendini gerçekleştirme hakkına yakın dururken, müdahalenin her türlüünü reddeden klasik liberallerin görüşüne uzaktır. Rawls toplumsal sözleşmeyi kullanıp modern toplumlarda bireylerin ilişkilerini düzenlemeye yardımcı iki adalet prensibine ulaşmıştır. Rawls için adil düzenlemenin yolu toplumsal koşulların her türlüünden soyutlanarak oluşmaktadır. Burada taşınan amaç sadece akla uygun olanın egemen konumda olmasıdır. Rawls'un bizden varsaymamızı istediği durum "ilksel pozisyon" dur. İlksel pozisyondaki birey için her türlü toplumsal koşulun üzerinde bir "bilmezlik perdesi" vardır. Bu perdenin arkasındaki birey ırkı, dini, toplumdaki yeri, sınıf ve statüsü, yeteneği, güçlü ve güçsüz yanlarını ve daha sayılabilecek bir sürü etkenin ne olduğunu bilemez ve bu durumda kendi menfaatinden ziyade toplumun iyiliği için bir tercihte bulunur. Birey toplumdaki yerini bilmediğinden herkes için adil olan bir sözleşmeyi gerçekleştirmeyi isteyecektir. Bireyler arasında ayırım gözetilmeden oluşturulan bu sistem adildir. Rawls'un ortaya attığı bu teoriden iki ilke elde edilir bunlardan ilki, devletin geniş yelpazede bireysel haklar ve özgürlükleri oluşturup bireylerin eşit şekilde bu hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağlamaktır. İkinci ilke, toplumda kişilerin renkleri, cinsiyetleri, hangi

ıktan olduklarına bakılmaksızın bir statü sahibi olabilmeleridir. Buna ulaşmanın yolu da fırsat eşitliğinin sağlanmasından geçmektedir. Aynı zamanda temel ihtiyaç maddelerinin dağıtımında adil olmak gerekir. Bu noktada her bireyin refahtan eşit bir şekilde yararlanması gerekir. Toplumdaki en yoksul olanın iyiliğine yapılacak hamle aslında toplumun bütünü adına bir yararadır. Bunun için vergi vb. gibi çeşitli olumlu önlemlerin varlığından bahsedilir. Son kertede Rawls' un diğer sosyal liberallere benzer bir şekilde liberal özgürlük, eşitlik değerleri ve sosyal adalet tasasını birleştirmeyi çabaladığı görünür (Berktay, 2007, s. 100-103). Siyasi teoride sosyal adalet anlayışı bireylerin kendilerini geliştirmeleri açısından savunulabilir. Hobhouse'un sosyal liberalizm yaklaşımı da bu duruma yakındır.

3. LEONARD TRELAWNY HOBHOUSE'UN LIBERALİZMİ

3.1. Leonard Trelawny Hobhouse

19. yüzyılda liberalizmin entelektüel ve politik ölçekte gerilemeye başlaması yüzünden Green ve Hobhouse gibi düşünürler liberalizmin temel unsur ve değerlerini yeniden tanımlayarak ona sosyal bir veche yüklemişlerdir. Bu yeni yönelim sosyal liberalizmin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal devlet anlayışının geniş bir platforma yayılması, devletin eğitim, sağlık, ekonomi ve toplum hayatını etkileyebilecek hemen her konuda dağıtım girmesi ve sorumluluklar yüklenmesi liberalizme yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Liberalizmin bu yeni vechesinde, 19. yüzyılda artan toplumsal taleplere bir cevap olarak şekillenen bir liberalizm oluşmuştur. Liberal düşünürler sınırlı devlet ve serbest piyasa sisteminin güvenilir olduğunu iddia etseler de Sanayi Devrimi sonrası bazı liberaller bunun aksini düşünmüşlerdir. 19. yüzyılın ortaları aşılmaya başlandıktan sonra sosyalizmin etkisiyle, liberal geleneğe pozitif ve sosyal içerik yükleyen bir liberalizm meydana gelmiştir. Sosyal liberalizm adını alan bu yönelimin öncülerinden biri Leonard T. Hobhouse'dur (Taner, 2013, s. 229). Hobhouse'un teorilerinin eleştirel bir değerlendirmesi, sosyal liberalizmde yer alan değişimin doğasını, kapsamını, teorinin eksiklerini ele almaktadır. Hobhouse'un çalışmaları büyük karışıklıklarla gölgelenmiş olsa da, savaş öncesi dönemde geleneksel liberal teorinin en kapsamlı ve radikal revizyonunu sağlamıştır (Weiler, 1972, s. 143).

Hobhouse, 1864 yılında İngiltere'de doğmuş İngiliz sosyolog ve filozoftur. Scoot Hobhouse'un amacını; "liberalizmi sosyal ilerlemeyle ilgili olarak bağdaştırmaya çalışmak" olarak ifade etmektedir. Hobhouse'un toplumsal değişim süreciyle ilgilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hobhouse bahsedilen değişimi toplumun ilerlemesi için sunduğu katkı ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Sosyal değişim üzerine yaptığı çalışmalara bilgi tarihi, ahlak ve dinler üzerindeki çalışmaları ile de katkı sağlamıştır (Scott, 2016, s. 350). Hobhouse Cornish toprak sahibi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının Anglikan bir din adamı olduğu bilinmektedir (Weiler, 1972, s. 142). Leonard Hobhouse'un, babasının dinini reddederek daha radikal eğilimlerin çizgisinden gittiği söylenebilir (Scott, 2016: s. 350). Hobhouse'un literatüre kattığı çalışmaları incelediğimizde onun demokrasi,

liberalizm, sosyal evrim ve daha birçok konu hakkında fikirler ileri sürdüğü görülmektedir. Hobhouse kendi sosyolojik yaklaşımını geliştirirken, felsefe, psikoloji, biyoloji, antropoloji, din tarihi, ahlak ve hukuk tarihi gibi çeşitli alanlardan edindiği bilgileri kullanmıştır. Oxford’da klasik bir lisans eğitimi almıştır. Bir lisans öğrencisi olduğu dönemde toplumsal reform sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir ve Green’in etik ve politik teorilerindeki reformcu unsurları çekici bulmuştur (Weiler, 1972, s. 143). Oxford’da on dört yıl geçirdikten sonra, siyasi çıkarları için daha destekleyici bir ortam aramış ve bu arada *Manchester Guardian* için makaleler yazmak için teklif almıştır. 1897’de Hobhouse *Guardian* için yazılar yazmaya başlamıştır. Hobhouse, *Guardian* için yazdığı esnada evrimsel sosyolojisini detaylandırmaya devam etmiştir (Weiler, 1972, s. 144). Orada Güney Afrika’daki İngiliz emperyalizm politikası üzerine birçok eleştirel makale yazmış, görüşleri ablası Emily’nin İngiliz halkının Boer popülasyonuna bastırılması ve toplama kamplarının kullanımı konusundaki ciddi eleştirilerinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. 1903 yılında Londra’da Sosyoloji Derneğinin kurulmasına yardım eden Hobhouse akademik hayatının yanı sıra siyasette de aktif bir rol almıştır. Hobhouse’un 1905 ve 1907 yılları arasında *Tribune*’in siyasal editörlüğünü yaptığı da bilinmektedir (Scott, 2016, s. 350). Hobhouse bu dönemlerde en önemli siyasi eserlerini yazmıştır. *Demokrasi ve Tepki, Liberalizm, İşçi Hareketi* Hobhouse’un siyasi çalışmalarından en bilinenleridir. Siyasi çalışmaları onu geçici siyasi sorunlarla karşılaştırmış ve kendisine küçük bir siyasi uzman ünü kazandırmıştır (Weiler, 1972, s. 145).

Hobhouse, Londra Ekonomi Okulu’nda siyaset alanında bazı yarı zamanlı dersler de almıştır ve burada “Karşılaştırmalı Etik” dersi vermiştir. Hobhouse’un kapsamlı bir ilerleme sağlamak için taşıdığı istek onun politika, felsefe ve sosyoloji alanında gelişimine katkıda bulunmuştur. Hobhouse’un ilk yayını “*The Labour Movement*” adlı eseridir. Bu eserinde Hobhouse’un Fabian’ın sendikalar, kooperatifler, belediye örgütleri hakkındaki görüşlerinden etkilendiği görülmektedir (Scott, 2016, s. 351). Fabian Topluluğu sosyalist eğilimli olan Harold Laski, Bernard Shaw ve Webb’ler tarafından kapitalizmin adil olmayan sonuçlarını düzeltmek amacıyla oluşturulmuş bir topluluktur. Fabianlar yoksulların koşullarını iyileştirmek için devletin müdahalede bulunmasını normal karşılıyorlardı, günde sekiz saat çalışma saati, yaşlı insanlar için aylık, fakir kimseler için iyi bir ev ve eğitim hakkı gibi

önerileri mevcuttu. Fabianların amaçları arasında kapitalizmin ezici sonuçlarından etkilenen kişileri bu durumdan kurtarmak vardı (Yılmaz, 2003, s. 62).

Hobhouse “*The Labour Movement*” adlı eserinden sonra “*The Theory Of Knowledge*” (1896) adlı eserini yayınlamıştır ve bu eserin içeriğinde Oxford çağdaşlarının idealist felsefelerine eleştirel bir bakış hakimdir (Scott, 2016: s. 351). İlk felsefi çalışması olan *Bilgi Kuramı*’nda Locke’un epistemolojisini yeniden gözden geçirmeye çalışmıştır (Weiler, 1972, s. 144). “*Laissez faire*” anlayışını reddeden Hobhouse, Fabian sosyalizmini de reddetmektedir çünkü, ona göre bu yaklaşım ilerlemeyi engelleyen bürokrasi anlayışına yol açabilecek bir iş birliğini teşvik etmektedir.

Hobhouse’un felsefi ilgilerine göz attığımızda onun felsefi ilgisinin akıl ve bilgi felsefesi üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Yakın arkadaşı Francis Bradley (1893) ve ortağı Bernard Bosanquet’in (1885) idealizmi eleştirisi ile Hobhouse, daha sonra Alfred Whitehead (1927, 1929) tarafından geliştirilen bir “gerçekçilik” biçimine öncülük etti. Gerçekten de, bilgi konusundaki bu yaklaşım, Talcott Parsons’un (1937) Whitehead’in çalışmasından ve ayrıca daha sonra Roy Bhaskar’ın (1975, 1979) daha eleştirel gerçekçiliği ile geliştirdiği “analitik gerçekçilik” ile benzerliklere dikkat çekmiştir. Hobhouse’un teorik ve ampirik çalışmalarını sosyolojiye dayandırabildiği temel, taşıdığı gerçek bilim görüşünden kaynaklanmaktadır (Scott, 2016: s. 351).

İdealist doktrini, tecrübe nesnelere zihin tarafından görünüş veya fikirlerle inşa edildiği anlayışını reddetmekle beraber, bunu maddi nesnelere doğrudan veya dolaysız bir şekilde zihinsel temsiline naif bir ampirist görüşü ile değiştirmedir. Deneyimin gerçekte kendisine verilene bağlı olmasını ileri sürmesine rağmen onun görüşü düşünceden sıyrılarak aklın, deneyimin yapısını inşa ettiğini ileri sürmektedir. Hobhouse’a göre bilgi, hem düşünceye hem de duyuma, fikirlere ve deneyime bağlı olarak görülmelidir: “*Herhangi bir sıradan yargı... deneyimlerden alındığı gibi ampiriktir, ancak ondan düşünce tarzımızın birinden veya başkalarından çekilir*” (Hobhouse, 1896: s. 592). Bu karşılıklı ilişki tasvirinden yola çıkılarak dış dünya hakkında nesnel bir bilgi edinmenin mümkün olduğu görülmektedir:

“*Anlama bilgiyi yapar, fakat doğayı yaratmaz. Hafıza, inşa, çıkarım, verilenin niteliğine değil, verilenin yapılmasına değil, yalnızca verilen veya onunla aynı şeyi düşündüğümüz gerçekler hakkında oluşturduğumuz yargılara katkıda bulunur.*” (Hobhouse, 1896: s. 594-595).

Hobhouse böylelikle, dış gerçekliği gözlemciden bağımsız olduğu için hiçbir zaman bilmenin mümkün olmadığını, çünkü bilginin gözlemcinin belirli duyuşal aparatının oluşumuyla sınırlı olduğunu kabul etmiştir. Dış dünyanın deneyimlenmesi yalnızca belirli bir bakış açısıyla ve insanın duyularının tepki verdiği şeyler aracılığıyla deneyimlenebilir. Hobhouse için dış gerçeklik gözlemciden bağımsızdır ve dolayısıyla hiçbir şekilde bilmek mümkün değildir. Dış dünyanın deneyimlenmesi yalnızca belirli bir bakış açısıyla ve insanın duyularının tepki verdiği şeyler aracılığıyla deneyimlenebilir. Gerçek sınırsız bir olgudur ve “genişletilmiş duyarlılık aralığı”, kapsamı, sınırları veya nihai karakteri hakkında hiçbir şey bilmeyen insan gözlemcilerce erişilemez. Gerçekliğin bu erişilemez yönleri, Spencer tarafından “bilinmeyen” olarak adlandırılır, tahmin edilebilir ya da hipotezlenebilir, ancak hiçbir zaman doğrudan deneyimsel bilginin kesinliği ile bilinmemektedir. Bununla birlikte, gerçeklik bilgisi, duyumsuz deneyimlerimizin menzilinı artırarak, örneğin bize duyulmamış duyular için bulunmayan deneyimler sunabilecek, geliştirilmiş gözlem araçları kullanarak geliştirilebilir. Bu gelişmiş gözlem araçları ile bile, bilinmeyen bir kalıntı kalacağı için gerçekliğe tam olarak erişebildiğimizden asla emin olamayız. (Hobhouse, 1896: s. 597).

Buraya kadar olan kısımda Hobhouse’un bilgi felsefesi kuramından bahsedildi. Hobhouse’un Bilgi Kuramı’nda Locke’un epistemolojisinden yola çıktığı ve onları yeniden ele almaya çalıştığı görülmektedir. Buradan hareket etmesiyle birlikte dünyayla ilgili daha idealist sonuçlar elde edebilirdi (Weiler, 1972, s. 144). Hobhouse ideal metafiziği reddetmektedir ama Hobhouse’un argümanları sadece bilgi kuramından ibaret değildir. Hobhouse birçok alanda görüşlere sahiptir. Çalışmanın amacı Hobhouse’un liberal yönünü vurgulamak üzerinedir. Hobhouse’un liberalizme karşı yaklaşımını anlamak için onun özgürlük, birey, devlet, toplum, demokrasi gibi liberalizmin temel ilkeleri hakkındaki görüşlerini incelemekte fayda vardır.

3.2. Hobhouse’a Göre Birey ve Devlet

Klasik liberalizmde, bireylerin bireysel çıkarları dışında ve onlardan üstün olan ortak çıkarlar olabileceği fikri kabul görmez. Klasik liberaller için iyilik, bireylerin iyiliğini içerirken, toplumun iyiliği kavramıyla anlatılmak istenen şey açık değildir. Bir bireyi toplumun iyiliği için kullanmak onu araç gibi görmek, bazen de onu

başkalarına kurban etmek anlamını taşır. Birey bir araç değil, amaç olarak görülmelidir (Yayla, 2000, s. 167).

Bir kavramın ne olduğunu anlayabilmek için ona yöneltilen eleştirilere de kulak vermek gerekir. Birey kavramını kutsallaştıranlar bir taraftayken onu yeren yorumlara da rastlamak mümkündür. Bireyciliğe farklı düşünce okullarından yöneltilen eleştirilere rastlamak mümkündür. Bu okullara göre, birey düşüncesi boş bir soyutlama ve bireycilik anlayışı ise bir hayalden öte değildir. Bir kavramı anlayabilmek için ortaya çıktığı yer ve mekanı da göz önünde bulundurmak gereklidir. Toplum bireyin değer ve özelliklerinin şekillenmesinde rol oynar. Toplumun olmadığı yerde bireyin varlığından bahsetmek mümkün değildir (Yayla, 2000, s. 168). Liberallerin oluşturmak istediği toplum, kişilerin potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirebilecekleri bir toplumdur (Heywood, 2015, s. 45). İlk bölümde detaylı bir şekilde incelenen klasik liberallerin birey anlayışı bu şekilde özetlenebilir. İkinci bölümde incelediğimiz sosyal liberalizmin birey anlayışını da şu şekilde özetleyerek bir hatırlatma yapabiliriz: Sosyal liberalizmde bireyin özgürlüğü toplum özgürlüğü ile ilişkilidir. Sosyal liberal düşünürlere göre bireyler sosyal gruplar yüzünden bir zarar görüyorlarsa, devletin bu zararları en aza indirmek için müdahale etmesi gerekmektedir. Sosyal liberalizm bireylerin refah seviyelerini yükseltmeyi amaçlar bunun sebebi kişilerin özgürlüğe ekonomik ve sosyal koşulların iyiliği sayesinde ulaşabileceklerine olan inançtır. Onlara göre bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri yaşadıkları toplumun koşulları ile de bağlantılıdır. Sosyal liberalizmde refahın yükseltilmesi, koşulların iyileştirilmesi gibi sosyal reformlar amaçlanırken bireyin hak ve özgürlüklerinin de ele alınması beklenir. Green ve Hobhouse gibi isimlerin öncüsü olduğu sosyal liberalizm anlayışında, bireysel özgürlüğe ve devlete yapılan vurgu yerini toplumsal özgürlük ve sosyal-ekonomik hayatta daha aktif olan bir devlet anlayışına bırakmıştır. Devletin görevleri kolektivist bir zemin üzerinde yeniden şekillenmiştir (Taner, 2013, s. 229). Hobhouse için birey nedir ve neyi ifade etmektedir? Birey ve toplum bağına Hobhouse'un yaklaşımı nasıldır? Bu soruların cevabı için rotamızı Hobhouse'un düşüncelerine çevirmemiz gerekecektir.

Devletin yönelttiği baskının fonksiyonu birey baskısını ve herhangi bir olgunun baskısını geçersiz hale getirmektir. Bu durum şunu gösterir ki, devlet ifade özgürlüğünün, kişi mal ve güvenliğinin, sözleşme özgürlüğünün korunmasından

sorumludur. Birey hele de modern sayılan koşulların altındaki birey devletin birey için yaptıklarını hafife almaya meyillidir. Devletin görevi bir bireyi yedirmek, içirmek, giydirmek **değildir**. Ekonomik şartların fiziksel, akılsal noktalarda eksikleri bulunmayan bireyler için, kendisini, ailesini yararlı işgücüyle besleyip, barındırıp, giydirip normal insan gibi yaşam sunmasına yardımcı olmak devletin görevidir. Bu şartlar için kişiye “çalışma hakkı”, “maaş hakkı” gibi haklar sağlanması kişilik hakkı kadar önemlidir. Sayılan tüm bu unsurlar iyi bir düzenin ayrılmaz koşullarını içermektedir. Bireyin devlete borcu kendisi ve ailesini göz önüne alarak çalışkan bir biçimde çalışma yükümlülüğüdür. Toplumun kişiye yükümlü olduğu nokta; medeni bir şekilde yaşama standartını sağlamaktır. Yeteri ölçüde geçinebilmesi için çalışmasının karşılığını aldığı zaman birey geçinmekte zorlanmayacaktır. Hobhouse’a göre, devlet ve birey bu şekilde birbirlerine karşı sorumludur. Hobhouse’un çalışmalarından şu sonuca varabiliriz; devletin görevi bireyin giyim, yiyecek vb. gibi temel ihtiyaçlarını bireye doğrudan sunması değildir. Kişilerin bu temel ihtiyaçlara erişim sağlayabilmesi için gerekli olan “çalışma ve maaş hakkını” bireylere sağlamasıdır (Hobhouse, 2019: s. 89- 107).

Liberal teori bakımından bireyin toplumla olan ilişkisi önem taşımaktadır. Hobhouse’a göre, bireysel hakkın ortak yarardan kopuk olması beklenemez. Bu noktada bireyin topluma bağımlı gibi görüldüğü nokta için şu cevap verilebilir ki; toplum tamamen insanlardan oluşur (Hobhouse, 2019: s. 75-89).

Hobhouse çalışmalarında devletin bireyi yapmaya zorladığı şeyleri inceleyerek devlet ve birey ilişkisini incelemeye çalışmıştır. Özgürlük ve ortak irade meselesi üzerinde durmuştur. Toplumsal özgürlüğün kısıtlama yoluyla gerçekleşebileceğini öne sürerken; bir bireyin kendi hayatını sadece başkalarının onun hayatına rahatsızlık vermediği ve başkalarını kendi hayatına karışmalarını önleyebildiği sürece yönetebileceğini ifade etmiştir. Bu söylemin bireyciliğin en katı ilkelerinden taviz verilmediğinden gerçekleştiğini de tekrar etmiştir. Onun için yasal kısıtlamanın yoksunluğu, gerçek özgürlük üzerinde zayıflatıcı bir etkiye sahip olabilir (Hobhouse, 2019: s. 89).

Hobhouse hangi koşullardaki politikaların özgürlüğü sağlayabileceği konusu üzerinde kafa yormaktadır. Hobhouse’un bu konuyu açmakla birlikte bu konu hakkındaki görüşlerine yer verdiğini söyleyemeyiz. Birey iradesi ve toplum iradesinin

ne zaman çatışacağı konusunda bir belirsizliğin hakim olduğunu ileri sürmektedir. Böyle bir çatışmanın varlığında Hobhouse iki durumdan birini kabul etmemiz gerektiğini ileri sürer: ya baskının meşruiyetini kabullenmeliyiz ki bunu özgürlüğün çıkarları doğrultusunda yapmamak bir yana, toplumun iyi olarak nitelendirdiği amaçlar için yapmalıyız ya da genel iradenin gelişimine engel olabilecek ve bütünsel ilerlemenin önünde engel yaratabilecek olası sınırları kabul etmeliyiz. Hobhouse bu çatışma durumunda ne yapmamız gerektiğini sorgularken önce şunu kabul etmemizi söyler; Mill'in daha önceleri ifade ettiği gibi, baskının olmadığı bir sürü kolektif eylem türü olduğunun farkına varmamız gerektiğini söylemektedir. Öncelikle devletin, vatandaşları veya ilgi alanı içerisinde bulunan herkesi kendisiyle birlikte hareket etmeye zorlayarak ve ayrışmanın mümkün olmadığı eylemlerle uğraşarak birtakım sonuçlara varabileceğini söylemektedir. Ortak fayda toplumun her üyesinin iyiliğini içermektedir ve kişinin kendisini uğrattığı zarar, diğerlerinin üzerindeki dış etkilerden uzak olarak bile, ortak bir endişeye yol açmaktadır. Hobhouse'un bakış açısıyla bir kişiyi kendi iyiliği için zorlamaktan kaçınmanın sebebi o kişiyi önemsememek değildir, bunun sebebi zorlama yoluyla bir ilerlemenin mümkün olmamasıdır. Zor yoluyla bir karakter inşa etmeye çalışmak daha yapım aşamasında onu yok etmek demektir. Dış işlevler kişiliği yaratmakla sorumlu değildir, onlar kişiliğin gelişmesi için en uygun şartların sağlanmasından sorumludur (Hobhouse, 2019: s. 89-92). Devletin görevlerinden birinin kişiliğin gelişimine katkıda bulunacak koşulları sağlamanın olduğunu söylemektedir.

Hobhouse kariyerine liberalizmin bir krizle karşı karşıya olduğu bir dönemde başlamıştır. Hobhouse bireyin gelişiminin bir iyilik olduğunu aksiyomatik olarak kabul etmektedir. Hobhouse birey için şöyle demiştir: “Yaşayan ve büyüyen, yok edebilen ama yapılamayan, parçalara ayrılamayan ve onarılamayan, ancak gelişeceği ve genişleyebileceği koşullar altında yetişen kişidir.” Hobhouse bireysel gelişimin zorlama ile değil gönüllülük ile çözülmesini istiyordu. Hobhouse, Mill gibi yalnızca bireyin kendi gelişimini yönüne karar verebileceğini açıkça belirtmiştir. Liberalizmi şöyle tanımlamıştır: “Liberalizm, toplum kişiliğinin bu kendi kendini yöneten gücü üzerine kurulabileceği, gerçek bir topluluğun ancak bu amaç üzerine kurulabileceği inancıdır.” Hobhouse toplumsal dayanışmayı, toplumda duyulan ihtiyaç anlayışıyla birleştirdiği için önemli bir yenilik yaptığını hissetmiştir. Hobhouse insanın sosyal doğasını anlamıştır ve bireyin hayatının toplumdan ayrı olmasının tamamen farklı

olacağından bahsetmektedir. Hobhouse'un 1870 ve 1880'li yıllarda benzer kavramları siyaset teorisine sokmaya çalışan T. H. Green'in çalışmalarını da bilinçli bir şekilde takip ettiği görülmektedir (Weiler, 1972, s. 147).

Hobhouse iş birliğinin rasyonel niteliğini vurgulayarak birey ve toplum arasındaki çatışmayı çözmeye çalışmıştır. Benliğin gelişiminin ancak tüm duygu ve kapasitelerin uyumu kadar mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bireyin gelişimi toplum içindeki diğer bireylerin gelişimi ile çelişiyorsa orada organik bütünün yok olduğundan bahsetmektedir. Şöyle yinelemektedir: *“Dolayısıyla rasyonel insan için, diğer deneyim ve duygu merkezleriyle uyum temeli olmadıkça, benlik içinde uyum yoktur.”* Bu nedenle, yalnızca başkalarının eylemlerine müdahale etmeyen eylemlerin bireyin kendini geliştirmesine katkıda bulunabileceğini söylemektedir (Hobhouse, 1911, s. 86). Toplumsal iyilikle çatışan eylemlerin mantıksız olduğunu ve bu nedenle kötü olduğunu söylemektedir. Bireysel amaçların bu uyumunun mümkün olması, Hobhouse'un toplumsal etiğin “temel önermesi” olarak kabul edilmektedir. Bütün argümanı bu kanıtlanmamış ve ütöpik varsayıma dayanmaktadır. Hobhouse için uyuma doğru ilerlemek rasyonel varlığın ısrarcı dürtüsünden ibarettir. Comte ve Spencer geleneğini takip eden Hobhouse'un sosyolojisi insani bir ilerleme çalışmasının ürünüdür ve bu ilerlemenin hem entelektüel hem de ahlaksal olduğu söylenebilmektedir (Weiler, 1972, s. 147).

Hobhouse toplum için şunu söylemektedir: İlk etapta kolektivizmin hem olumlu hem de olumsuz yanları mevcuttur. Karşılıklı yardımlaşma toplumsal yaşam için esastır. Toplumsal yaşam işbirliği ilkesinden yola çıkarak hareket etmektedir. Devletin işbirlikçi sosyal yaşam için hangi işlevleri yerine getirmesi gerektiğini belirlemek için kendimize, öncelikli bir toplum biçimi olarak görülen devletin özelliklerini ve özelliklerin işlevi nasıl etkilediğini sormamız gerekmektedir. Devlet yaşamı kurumlar aracılığıyla şekillenir, kurallar evrensel uygulama yasalarına dahil edilmeli, sorunlu insanlar ve kitlelerle başa çıkmak için uğraş verilmelidir (Hobhouse, 1911: s. 187).

Hobhouse toplumsal çatışmanın doğasıyla ve toplumsal değişimin kilit noktaları olarak kişiliksiz toplumsal güçlerin varlığıyla uğraşmaktan kaçınmıştır.

Toplumsal uyumsuzluğun üstesinden gelme gibi safça iyimser bir tavır takınmıştır. Hobhouse bu etik ideali T. H. Green'in üzerinde çalıştığı "ortak iyilik" fikri üzerinden ifade etmiştir. Bireyciliğin gelişimi, ortak iyinin temeli kabul edildiği için, hakları da kalkınmanın bir zemini olarak görmüştür. Hobhouse düzenlenmemiş kapitalist ekonomiye devlet müdahalesini gerekli görmektedir. Yoksul insanlara verilen ücret, düşük çalışma ücretlerine çözüm aramıştır. Hobhouse işsizliğin devlet tarafından takip edilmesini talep etmiştir (Weiler, 1972, s. 153). Bireylerin kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlamak zorunda olduklarını ifade etmektedir. Bireyler bunu başaramazlarsa kendisinin ve ailesinin ölüme terk edilmeyeceğinden bahseder. Hobhouse'a göre onun bu durumunda yardımcı olacak kanunların varlığı mevcuttu ama bu yoksul kişilerin dostlarının amacı onları bu kanuna muhtaç etmemek olmalıdır. Kişilerin çabalarının yerine başka unsurlar konulmaya çalışıldığında bireysel girişimin engellendiğini ve ücret sisteminin düşük oranlarda kalacağını söylemektedir. Ücret oranının işçilerin ihtiyaçlarına göre olması istenmiştir. İşçilerin ihtiyaçları başka kaynaklardan karşılanırsa eğer ücretlerde bir azalma görülecektir, bu durumda gözükten ferahlığın aldatıcı olduğu da anlaşılacaktır. Bu şartlar altında emeğin üretkenliği düşer, sanayi için yapılan teşvikler azalır ve toplum yoksullaşma yolunda ilerlerler (Hobhouse, 2019, s. 98).

Özetle Hobhouse'a göre, birey ve devletin birbirlerine karşı görevleri vardır. Bireyin devlete olan borcu, kendisi ve ailesi için çalışmaktır. Aynı şekilde devletin bireye karşı sorumluluğu; kişiye medeni hayat standartlarını sağlamaktır. Bir insana yeteri kadar ücret alabildiği çalışma fırsatı verildiğinde geçinebilecektir. Bu koşulları en iyi şekilde kullanmak onun için bir görevdir. Devlet ve birey konusunda üzerinde durduğu bir diğer mesele; devletin kısıtlamalarıdır. Hobhouse toplumsal özgürlüğe vurgu yapmaktadır. Bireysel hakkın ortak yarardan kopuk olamayacağını düşünür ve ortak yarar için birey özgürlüğü ile devletin otoritesi arasındaki ilişki üzerinde durur. Hobhouse eylemlerin toplumsal iyilikle çatıştığı durumda eylemlerin kötü olduğunu söylemektedir. Hobhouse böyle bir saptama yapmakla beraber bu eylemlerin ne olduğu ile ilgili bir açıklama yapmamıştır. Hobhouse bireyciliğin gelişimini ortak iyinin temeli olarak kabul etmektedir. Ortak iyi fikrinden yola çıkması bakımından sosyal liberal Green ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca klasik liberalizm ve sosyal liberalizm arasında bir köprü olarak gördüğü Mill ile de yalnızca bireyin kendi gelişimi yönünde karar verebileceği görüşünü paylaşmaktadır. Sosyal liberaller bireyin kendini

gerçekleştirmesinin toplumsal koşullara bağlı olduğunu söylemektedir. Hobhouse kişiliğin gelişimi için en uygun şartların yaratılması gerektiğini söylemektedir. Bu görüşleri sosyal liberalizm çerçevesine uygundur.

Bazen bireyin topluma bağımlı bir unsur olduğu yönünde eleştirilerin yöneltildiği görülmektedir, Hobhouse bu eleştirilere toplumun tamamen insanlardan oluştuğu yönünde cevaplar vermektedir. Devletin bireyi yapmaya zorladığı unsurların ne olduğu sorusunu sormaktadır. Devlet vatandaşlarını birlikte hareket etmeye zorlamaktadır. Eğer bir kişiyi zorlamaktan kaçınıyorsak o kişinin zorlama ile ilerlemesinin mümkün olmamasındandır. Kişinin özgürlük alanının başkalarının onun hayatına müdahalede bulunmadığı ölçüde olduğunu söylemektedir. Birey iradesi ve toplumsal iradenin çatışma yaşayacağı anların varlığından bahsetmektedir ve bu anların ne zaman oluşacağını belirsiz olduğunu da söylemektedir. Hobhouse baskının nerelerde uygulanabileceği sorusunu sormaktadır ve buna cevabı da herhangi bir kimsenin uygunsuz davranışının diğerlerinin amacını bozduğu anlarda olduğunu söylemektedir. Hobhouse baskı kullanmadan yapılabilecek bir sürü kolektif eylemin varlığından bahsetmektedir. Ortak faydada toplumun her bir üyesinin iyiliği mevcuttur eğer bir kişi kendisini zarara uğrattırsa ne kadar uzak gözükmüşse gözüksün toplumun diğer üyeleri için bir endişeye yol açacaktır.

Hobhouse'a göre devlet zorunlu bir örgütlenme biçimidir. Gönüllü örgütlenmede üye olan herkesin uyması gereken zorunlu kurallar vardır. İnsanlar nihai bir özgürlük isterlerse devlet topraklarından ayrılarak bunu gerçekleştirebilirler. Hobhouse işlevlerin özgürce yerine getirilmesi durumunda yararlı, isteksiz bir şekilde insanlara empoze edildiğinde zararlı olduğunu öne sürmektedir. Tüm ahlaki ve manevi işlevlerde bunun geçerli olabileceğini söylemektedir. Ancak zorla bir kabul edilmiş olduğunda işlevin değerini yitirdiğini söylemektedir. Devletin de ahlaki ve manevi işlevleri olabilir. Belirli bir eylemi, üyelerinin ahlaki ve manevi çıkarlarını ifade etmenin en iyi yolu olabilir. Manevi bir organ olarak eyleminin ancak üyelerinin iradesini ifade ettiği sürece değerinin olabileceğini söylemektedir (Hobhouse, 1911: s. 187-188).

Hobhouse'a göre devletin meşru işlevleri; üzerinde durulan toplumun bütün şartlarına, zorunluluğun türüne, zorunluluğun uygulanabileceği başarı derecesine, istihdamın refleks sonuçlarına bağlılık göstermektedir. Hobhouse toplumun genel

yaşamının önemli olduğunu da hatırlatmaktadır. Örneğin; tüm insanların tek bir ırktan, tek bir dinden olduğu homojen bir toplumda, aynı geleneklere bağlılık, aynı yaşam ideallerine bağlılık olarak yasaların uygulanmasında çok az zorluk yaratacaktır. Hobhouse, devletin bir örgütlenme olduğu, işlevlerini belirli kurumlar ve evrensel yasalar aracılığıyla gerçekleştirdiğini ifade etmektedir (Hobhouse, 1911: s. 189). Hobhouse'a göre kamu hizmetlerinin devlet tarafından örgütlenmesi gerekmektedir ve devlet tüm üyelerine sağlıklı ve verimli bir dış yaşamın tüm koşullarını sağlamakla mükelleftir. Hobhouse için devletin işlevinin bu şekilde genişletilmesi, kişisel sorumluluk duygusunun azalmasından değil, artan bir kolektif sorumluluk duygusundan kaynaklanmaktadır (Hobhouse, 1911: s. 200).

3.3. Hobhouse'un Toplum, Modern Devlet ve Liberal Ahlak Anlayışı

Hobhouse'a göre toplumsal düzenin yeni ve eski ilkeleri arasındaki mücadele modern devletin oluşum sürecini meydana getirmektedir. Bu bağlamda yeninin bize katacaklarını öğrenmek için eskiye dönüş yapmak şart olmaktadır. Liberal fikirleri çıkış noktası belirlediğimizde sosyal yapı biraz yavaş ama kesin bir biçimde sivil devletin yeni dokusuna yer vermektedir.

İnsanlık ilişkilerine göz attığımızda şunu açıkça görebiliriz ki; akrabalık ve komşuluk bağları toplumun minyatür ama en sıkı bağlarından birisidir. Bu bağlar sosyal bir düzenlemede baş rolü oynamaktadır. Akrabalık ve komşuluk bağlarının sınırları dar bir çerçeveden oluşmaktadır. Bir yerel grubun politik ve sosyal birliği yakalamasının yolu askeri bir organizasyondan destek alarak oluşabilmektedir. Askeri örgütler hem kendi kabilelerini korur hem de başka kabilelere kendilerine itaat etmelerini sağlamaktadır. Asıl amaçları düzenli bir toplumdur. Toplumun başına geçen yönetim insanların hayatlarını vergilendirme, askerlik hizmeti, yasal düzenlemeler ve birçok noktada etkilemektedir.

Hobhouse'a göre; dünya genelinde ve tarihte görülmüştür ki; küçük akraba grupları veya Afrika Krallığından Çin İmparatorluğuna toplumlar, sosyal örgütlenmenin iki önemli kanadını bize göstermektedir. Modern devletin başlangıç aşaması için Antik Yunan ve İtalya örneklerine bakmamız gerekmektedir. Eski imparatorluklar ve modern devlet sayılabilecek toplumlarla karşılaştırıldıklarında

küçük kalsalar da kendi dönemlerindeki ilkel toplumlara göre daha büyük oldukları bir gerçektir. Şehir devletinin vatandaşları hukuku destekledikleri için özgür insan topluluklarını oluşturabilmişlerdir. Bu toplum kendi yönetiminde söz sahibiydi ve bazı yaşam ilkelerine tabiydi. Bu toplumda bireyin konumuna baktığımızda toplumla yakın, doğal, doğrudan olduğu göze çarpmaktadır. Her insan görevlerini yerine getirmekten sorumluydu, bunun sebebi insanların çıkarlarının birbirine bağlı olmasında yatmaktadır. Görevini yerine getirmeyen insan toplumun tahribinde rol oynamaktadır.

Orta Çağ yapısını incelediğimizde feodal bir form ile karşı karşıya gelmekteyiz. Her insanın bir efendisinin olduğu bu sistemin hiyerarşik yapısı şu şekilde özetlenebilmektedir; büyük derebeyin efendisi kral, lordun efendisi büyük derebeyi, serfin efendisi olan lord. Bu bağlamda sanayi ve ticaretin gelişim göstermesi özgürlük merkezlerini meydana getirdiği görülmektedir. Şehir devletlerinin yeniden ortaya çıkmasıyla eskiyi öğrenmenin yeniden keşfi, edebiyatın, bilimin, felsefenin yeniden doğuşu ve birçok olay gerçekleşmiştir (Ülgen, 2010: s. 1).

Modern devletin başlangıcına baktığımızda otoriter düzene başkaldırarak başladığı görülmektedir, bu düzene karşı protesto ki; bu protesto dini, siyasi, ekonomik vb. sebeplerden oluşabilmektedir. Liberalizmin tarihi bir başlangıcı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda denilebilir ki; liberalizm bir eleştiridir. Liberalizm insanlığı özgür kılmak ister bunun nedeni insanlığı ezilen taraf bulmasıdır. Hobhouse keyfi kurallar altında inleyen toplumu tasvir etmektedir; Keyfi kuralların baskısı altında inleyen, fethetme yarışına girişmiş bir millet, sosyal ayrıcalıklarla engellenen ve vergilendirme ile kösteklenmiş bir sanayi kuruluşu bulmuştur. Hobhouse'un ifadesiyle liberalizm ağırlıkları kaldırmakta, engelleri aşmakta ve prangaları kırmakta olan bir anlayıştır. Modern devletin liberal ahlak unsurlarını bünyesine kattığı görülmektedir. Liberal ahlak unsurlarını nelerin meydana getirdiğini ve ne oranda kullanılabildiğini görmek liberalizmin temelini anlama konusunda bize yardımcı olmaktadır (Hobhouse, 2019: 7-17). Bahsi geçen tüm bu hususlar liberalizmden önce hakim olan atmosferi anlamamız açısından oldukça önemlidir.

3.4. Hobhouse'un Özgürlük Anlayışı

Hobhouse için bireycilik bir taraftan sözleşme özgürlüğüne dayanırken bir yandan birlikteliklerin faaliyet alanına uygulanabilir. Nominal özgürlük gerçek özgürlüğü zayıflatabilir bu demek oluyor ki; güçlü taraf zayıf olan tarafı ezebilir. Hobhouse hangi politikaların gerçek özgürlüğe katkı sağlayabileceğini sorgulamıştır (Hobhouse, 2019, s. 90).

Liberalizm, birey ve özgürlük kavramları çerçevesinde temellenir. Liberaller, bireyin önceliğine inanırlar. Bireyin özgürlüğü üstün bir değer kazanır. Liberallerin somut özgürlük ihlallerine karşı durmaları beklenir (Yayla, 2003: s. 2). Bununla beraber mutlak anlamda bireyin özgürlük hakkı söz konusu değildir. Bunun nedeni sınırsız özgürlük olduğunda bu durum bir başkasını taciz etme hakkına dönüşebilir. Liberaller için insanların, başkalarının kişilik haklarına tecavüz etmemek şartıyla, görüşlerini kısıtlama olmadan dile getirme hakları vardır.

Berlin'e göre, negatif özgürlük, öznenin diğer kişilerin müdahalesine maruz kalmadan gerçekleştirebileceği eylem alanının ne olduğu ve olması gerektiği gibi sorularla ilgili iken pozitif özgürlük ise, kişilerin yapacakları şeyi belirleyen müdahalenin kaynağının ne olduğu sorusunun yanıtıyla ilgili, engellenmemekten ibaret olmayan bir özgürlük anlayışıdır (Berlin, 2008, s. 25).

Pozitif özgürlük hedeflenen şey için gereken araçlara sahip olmayı içerir. Gerekli araçlar yoksa orada özgürlükten bahsedilemez. Soyut özgürlük fikirlerinin yeterli olmadığı görülürken, alt tabakanın durumlarını iyileştirmek için devletin müdahalesinin gerekli olduğunu savunan düşünürler ortaya çıkmıştır. T.H. Green ve Hobhouse gibi isimler bu konunun üzerinde durmaya başlamışlardır (Yılmaz, 2003, s. 62).

Kişinin yaptığı eyleme müdahalede bulunulmuyorsa orada negatif özgürlükten bahsedilir. Siyasal olarak özgür olabilmek için kişinin başkaları tarafından engele uğramadan hareket edebilmesi gerekmektedir. Kişi yapacağı eylem için başkaları tarafından engelleniyorsa ve bir baskıya maruz kalıyorsa özgürlüğün aksine köleleştirilmiştir. Kişinin müdahaleye uğramadığı alan ile kişinin özgürlüğü doğru orantılıdır. Ama burada sınırsız bir özgürlükten de bahsedilemez. Locke, Mill gibi bazı düşünürler özgür eylemlerin kanun eliyle sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır.

Onlar için ihlal edilemeyecek kişisel bir özgürlük alanının varlığı mevcuttur. Bu kişisel özgürlük alanının nerede başlayıp nerede bittiği ise tartışma konusudur. Sonuç olarak insanların birbirlerine bağımlılığı söz konusudur. Kişilerin eyleminin diğerlerinin hayatına etkisi de söz konusudur. “*Büyük balığın özgürlüğü küçük balık için ölümdür*” (Tawney, 1938: s. 55).

Özgürlüğün eşit bir çerçevede uygulanabilmesi, başkalarına kendimize davranılmasını istemediğimiz şekilde davranmamak, özgürlüğümüzü, refahımızı iyileştirmiş kişilere karşı borcumuzu ödemek, genel bir anlamla adalet, liberalizmi temellendiren etkenlerdendir. **Bazen** insanların özgürlüklerini korumak amacıyla özgürlüklerini kısıtlayabileceği durumlar da vardır. Bu perspektiften bakıldığında özgürlüğün dokunulmaz bir kavram olmadığı görülecektir. Özgürlük Locke’un da ifade ettiği gibi hukuk şemsiyesi altında gerçekleşebilir, hukuk yoksa özgürlüğün olduğundan bahsedemeyiz (Heywood, 2013, s. 53). Bu bahsedilenler aynı zamanda toplum sözleşmesi teorilerine de bir zemin oluşturmaktadır. Daha öncede bahsedildiği gibi özgürlüğün güvence altına alınması için özgürlükten feragat edilmesi gereken durumlar vardır. Asgari düzeyde bahsedilen özgürlüğe müdahale ve baskının olmaması gerekmektedir. Kanunlar bu çatışma durumunu engellemek için var olmalıdır (Berlin, 2008, s. 58). Özgürlüğün özerklik getirdiği açıktır ama bununla beraber başkalarını engelleme ve onlara karışma hakkı vermez, özgürlük kargaşa ile elde edilmez. Özgürlük ve devlet yönetimini aynı çizgide tutmak zordur ama bu zor sorunu hangi kurum olursa olsun görmezden gelemeyiz (Russell, 2004, s. 22).

Klasik liberallerin ve sosyal liberal düşünürlerin özgürlük hakkındaki görüşlerine genişçe yer verildi. Hobhouse’un özgürlük anlayışı bu liberallerin görüşlerinin neresindedir? Bu görüşlere katıldığı ya da bu görüşlerden ayrıldığı noktalar nelerdir? Hobhouse özgürlüğü çeşitli başlıklar halinde incelemiştir. Hobhouse’un bu başlıkları kullanması özgürlük hakkında düşüncelerini kapsamlı bir şekilde ele almamızı sağlamaktadır.

Hobhouse liberalizm hakkındaki fikirlerini açıklamaya liberalizmin bünyesinde barındırdığı ilkeleri anlatarak devam etmektedir. O liberalizmin unsurlarını insan hakları, finansal özgürlük, kişisel özgürlük, toplumsal özgürlük, ekonomik özgürlük, aile içi özgürlük, yerel, ırksal ve ulusal özgürlük, uluslararası özgürlük, siyasi özgürlük ve halk egemenliği olarak başlıklara ayırmaktadır.

Hobhouse'un finansal özgürlükle kastettiği şudur: Günlük yaşamda kendisine çok geniş yer bulan ve hissettiren finansal özgürlük kavramı hukuki özgürlükle yakından ilgilidir. Tarihe baktığımızda Fransız Devrimi'nin gerçekleşme sebebi soyluların, din adamlarının mali yüke bulaşmak istememeleridir. Yasaların sabitliği finansal konularda yetersiz bir uygulamadır. Kamusal ihtiyaç yıldan yıla, ihtiyacın şekline göre değişiklik gösteren bir faktördür. Vatandaşın finansal özgürlüğü, yerleşmiş yazılı yasalar aracılığıyla değil, doğrudan ve sürekli denetim mekanizmasıyla yürütmenin kısıtlanması demektir (Hobhouse, 2019: s. 18).

Kişisel özgürlük alanı tanımlanmasının, çizilmesi gereken sınırların belirlenmesinin zor olduğu bir konudur. İnsanın düşüncelerini paylaşabilmesi, başkalarının düşüncelerini dinleyebilmesi düşünmekten daha değerli bir eylemdir. Düşünce özgürlüğünü devam ettirmek için yazı, konuşma, baskılama vb. birçok yöntemin varlığından söz etmek mümkündür. Sınırlarını çizmekte zorlandığımız özgürlük din konusunda bazı zorluklara maruz kalmaktadır. Dinin kişisel bir olgu olduğu açıktır. Ondan daha açık bir durum var ki; din son derece sosyal bir olgudur. Hobhouse bize "toplumsal düzen için inançlarından daha hayati olan nedir?" sorusunu yöneltmektedir. İnsanların özgürlüklerini gerçekleştiremeyecekleri nokta başkalarının haklarını ihlal etmektir. Başkalarının haklarını ihlal etmek suretiyle dinin telkin ettiği uygulamalar mutlak özgürlüğe sahip olamayacaklardır (Hobhouse, 2019: s. 19-22).

Liberalizmin unsurları arasında toplumsal özgürlükte vardır ve Hobhouse'un bakış açısıyla toplumsal özgürlük şöyle ifade edilebilir: Liberalizmin uğraşması gereken nokta; toplumun hiyerarşik yapısından kaynaklanan, belli çalışma yerleri, meslek biçimi, eğitim hakkı veya eğitim fırsatını belli bir rütbe ya da sınıfa ayıran birey üzerindeki kısıtlamalardır. Hobhouse'un bahsettiği iki nokta vardır: Özgürlük mücadelesi zorlandığında eşitlik mücadelesidir ve bireyin haklarının öneminden ne kadar sıklıkla bahsedilse de İşçi Sendikaları gibi yapıların taşıdıkları sosyal değer göz ardı edilemez. Buradaki liberal prensip meselesi bir kurumun üyeliğinin herhangi bir kalıtsal niteliğe bağlı olmamasıdır (Hobhouse, 2019: s. 22-24).

Hobhouse toplumsal özgürlüğün kısıtlamalar aracılığıyla gerçekleşebileceğini söylemektedir. Yasal kısıtlamalar yoksa orada gerçek bir özgürlüğün olduğu şüphelidir (Hobhouse, 1911: s. 187). Bu görüşlere Liberalizm kitabında da yer vermiştir. Klasik liberaller özgürlük konusunda taviz vermezler onlar için bireyin özgürlüğü çok

önemlidir. Toplumsal özgürlüğün kısıtlamalar eliyle gerçekleşebileceğini öne sürmektedir. Bu yönüyle sosyal liberaller gibi düşündüğü görülmektedir.

Modern dönemin erken safhalarında sanayinin, kabotaj yasaları, gümrük vergileri, kısıtlayıcı kanunlar ile zincire vurulduğu ortadadır. Gümrük vergisinin etkisi liberallere göre olumsuzdur. Fabrika sisteminin yarattığı yeni sistem halk vicdanında bir sarsıntıya yol açmıştır. İşveren işçi ilişkilerinin yasalar aracılığıyla düzenlenmesine liberaller şüphe ile yaklaşmışlardır ama en katı bireyciler bile çocukların durumunu da göz önünde bulundurmaktan geri durmamıştır. Özgür sözleşme ve kişisel sorumluluk liberal harekete yakın bir yeredir. Liberal görüşleri benimsemiş olan insanlar, sanayide kamusal kontrolün genişletilmesini, eğitimde ve çocuk beslenmesinde, endüstriyel nüfusun barınmasında kolektif sorumluluk almayı, düzenli istihdam imkanlarının sağlanmasını kabullenip istekli davrandılar. Sözleşme özgürlüğü ile yakından ilgili olan bir durum dernek kurma özgürlüğüdür. İnsanlar üçüncü kişiye zarar vermedikleri sürece, çıkarları için anlaşma yapabilirlerse dernek oluşturabilirler. İşçi ve işvereni eşit şartlara yaklaştırmak için sendikalar gereklidir. Hobhouse'a göre; sendikaların serbest bırakılması bir özgürleşme hareketidir. İşverenlerin birlikteliklerinin yasalarla engellenemeyeceğini söylemektedir. Hobhouse bir yandan da sendikanın baskıcı güçlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği konusunda da uyarılarda bulunmaktadır. Hobhouse buradan hareketle liberalizmin faaliyetinin, her durum için geçerli olan bir hak özgürlüğü ve eşitliğini üst düzeyde tutacak biçimde serbest örgütlenme hakkını sağlayabileceği konusunda şüphe duymaktadır (Hobhouse, 2019: s. 24-26).

Hobhouse liberalizm ilkelerini sıralamaya devam ederken aile içi özgürlüğe de değinmiştir. Sayılabilecek tüm cemiyetlerin arasında aile topluluğu bağımsız bir gerekliliktir ve evrensel bir olgudur. Otoriter devlet, otoriter aile yapısının bir yansımasıdır. Eş ve çocuğun kişilik, mülkiyet hakları üzerinde kocanın sahipliği bu yansımadır. Hobhouse'a göre devletin çoğunlukla üst-ebeveyn olarak algılanması sosyalistliğe olduğu kadar liberalizme de aittir.

Aile gibi küçük bir sosyal birimden sonra daha büyüğünden bahsetmek gerekmektedir. Özgürleştirici hareket bütün ulusların diğer uluslara karşı mücadelesiyle meşguldü. Avrupa'nın Napolyon'a isyanı, İtalya'nın özgürlük mücadelesi, Türkiye'nin Hritisyan tebaasının kaderi ve daha birçok ulusal hareket

özgürlük problemini bize sunmaktadır. Liberalizmin genel eğilimi özerkliği desteklemektedir. Bölünme ve grupların birbiriyle yaşayacağı sorunlar nedeniyle devletçiliğe başvurması yerinde bir harekettir.

Hobhouse'un liberalizm unsurları arasında siyasi özgürlük ve halk egemenliği başlığı da bulunmaktadır. Hak sorununun getirdiği süreç, hakların nasıl korunacağı ve sürdürüleceği problemidir. Genel özgürlük, sosyal ilerleme bakımından sınırlı imtiyazın geniş olandan daha iyi sonuçlar getirmesi mümkündür. Liberalizm yaşamla birliktedir. Liberalizmin birey, aile, devlet, sanayi, hukuk vb. konularla da ilgilenmektedir. Liberalizm, modern dünyada yaşam yapısının etkili bir unsurudur. Modern yaşamın etkili bir diğer gücü tarihsel güçtür. Modern devlet, liberal unsurların benimsenmesiyle eski otoriter toplumların az veya çok oranda değiştirilmesidir. Liberalizm özgürlük ve eşitlik hareketidir. Liberalizm eski toplumun içinde işleyen, yapısının beşeri faaliyete dayattığı bağların gevşetilmesiyle değişime uğramış bir güçtür (Hobhouse, 2019: 15-35).

Özgürlük sadece bireyin hakkı demek değildir. Özgürlük ilkesi, sadece rasyonel yöntemin uygulanmasıdır. Kolektif olarak meydana getirilen eylem kişisel özgürlüklerin uygulanmasından daha az öneme sahiptir demek yanlıştır. Hobhouse, Green'in fikrini basitçe yeniden ifade etmiştir. Pozitif özgürlük, bireyin kendini geliştirmesi için güvence altına alınmış pozitif bir güçtür. Ortak iyilik yani uyum, toplum içindeki her bireyin gelişimini ima etmiştir. Toplumun her üyesinde kişiliğin gelişimi için özgürlüğe önem vermektedir. Bu durum sadece hukuk önünde hak eşitliği değil, fırsat eşitliğinin de temelini oluşturmaktadır (Weiler, 1972, s. 152). Hobhouse devletin iyiliği değil, toplumda gerçekleşmesi gereken bireyin iyiliği olduğu konusunda ısrar etmiştir. Hobhouse zorlanan bireyin özgürlüğünün kesinlikle kısıtlandığını da ifade etmiştir ama aynı zamanda diğer bireylerin özgürlüğünü korumanın yolunun da gerekli olduğunu savunmaktadır: “Saldırganın kısıtlanması, acı çekenin özgürlüğüdür.” (Weiler, 1972, s. 153).

Hobhouse'a göre eğer özgürlük sosyal bir mesele ise sosyal kısıtlama olmadan özgürlüğün gerçekleşmesi beklenemez. Herhangi bir kişi için tüm sosyal kısıtlamalar kaldırılmışsa, maksimum özgürlükten bahsedilebilir. Fiziksel gücün etkili olduğu bir yerde, en güçlü insanın zayıf olana istediğini yapmak için sınırsız bir özgürlüğü vardır. Güçlü olanın özgürlüğü ne kadar büyükse zayıf olanın özgürlüğü o kadar artmaktadır.

Güçlünün zayıfa saldırması durumunda zayıf olanın “bu benim bedenim” deme özgürlüğü yok edilmektedir. Tüm üyelerce kabul edilen kısıtlamaların kaldırılması demek, başkalarının zulmüne davetiye çıkaran bir durumdur. Hobhouse’a göre özgürlük için sınır ve kısıtlamalar vardır, özgürlük sosyal bir ideal olarak kabul edilirse, özgürlüğü sağlama sorunları sınırlamaları örgütlenme sorunu olmalıdır. Hobhouse için insanı hükümetten tamamen bağımsız kılan özgürlük çelişkili bir ideal gibi görünmektedir (Hobhouse, 1911: s. 189-190).

Hobhouse özgürlükle ilgili olarak, toplum insanlardan oluştuğu için, kişiliğin gelişimi için bir özgürlük ölçüsüne gerek olduğunu söylemektedir. Hobhouse özgürlüğü tanımının devletin bir görevi olduğunu söylemektedir ancak ona göre; özgürlüğü tanımak demek hiçbir şekilde kısıtlamaları ortadan kaldırmak demek değildir.

İnsanları yasalarla daha iyi bir konuma getirmenin olanaklı olup olmamasının cevabı ahlaki zorlamanın mümkün olmadığı yönündedir. Hobhouse baskıdan yana bir tavır sergilemez. Onun için ortak amaçların sürdürülebilirliği ve benzer düşünceye sahip kişilerin yaşamının devamı için kilise, dernek gibi kurumlar kurulabilir. Ancak bu kurumların özgür olması gerektiğini söylemektedir. Hobhouse hiçbir kuvvetin büyümeyi zorlayamadığını ileri sürer. Toplumsal değer olarak adlandırılan unsurlar ne olursa olsun, duygusal bir anlaşmaya, anlamın kavranışına, iradenin rızasına başvurularak özgürlükten geçilmenin mümkün olduğunu ileri sürer. Onun gözünde sosyal özgürlüğün kapsadığı alan ve üstlendiği görev budur (Hobhouse, 2019, s. 89-92).

Hobhouse baskının nerelerde uygulanabileceği ve değerinin ne olduğu ile ilgili de sorular yönelmektedir. Cevabı baskının, herhangi bir kimsenin uygunsuz davranışının diğerlerinin amacını bozduğu anlarda mümkün olmasıdır. Hobhouse çalışmalarında yalnızca özgürlüğün kısıtlamaya tabi olduğunu defalarca dile getirmektedir. Dini bir tören yapan bir grup insan, başka dine mensup kişiler onları taşlamadığı ve dini töreni yapan kişileri saygısızca engellemediği sürece bu töreni gerçekleştirmek için özgürdür. Hobhouse bir din ruhunu öğretmek amacı taşımaktan ziyade; diğer tarafın ibadet hakkını rahatça kullanabilmesi için düzensizlikten kurtardıklarını ifade eder. Amaç; düzene karşı bireylerin ahlaki eğitimlerinden ziyade; üyelerinin refahı için gerekli olduğunu kabul ettiği ve sadece zorunlu bir homojenlikle güvence altında bulunabilecek koşulları sağlamaktır. Ayrım yapılması gereken nokta

kişinin kendisini ve diğerlerini ilgilendiren eylemler arasında değildir. Zorlayıcı olarak nitelendirilen eylem ve zorlayıcı olmayan eylemler arasındadır. Denetimsel bir kısıtlamanın olmadığı durumlarda insanlar birebir ya da dolaylı bir şekilde birbirlerini kısıtlayıcı davranabilirler. Bu sebepten ötürü, özgürlük ve zorlama arasında kaçınılmaz bir çatışmanın varlığından söz edilemez, karşılıklı bir ihtiyaç halinin ortada olduğu açıktır. Hobhouse için her özgürlük bir denetim eylemine tabidir. Kişiliğin özgürce geliştirilmesi konusunda oldukça ısrarcı bir tavır sergiler ama bazı konularda istisna olduğunu da gözden kaçırmamak gerektiğini düşünmektedir. Aptal, kıt akıllı, ayyaş gibi kimseler kendi iyiliklerini kendi başlarına düşünemeyebilirler. Akıl hastaları çıkarlarını gözetemezler bu yüzden o kişiler baskı altına alınmak zorundadır. Bu kişiler için özgürlüğü uygulayabilecek şartlar yoktur. Bu kişiler rasyonel seçimlerde bulunamazlar, özgürlüklerini geliştirecekten türden bir anlayışa sahip olmaları beklenemez. Hobhouse'un özgürlük için vardığı sonuç şudur; genel iradenin amacını kavramak için yapılan hiçbir şeyin, kişisel ve sosyal eylemlerin gerçekleştirilmesinde özgürlüğü kısıtlamadığını öne sürmektedir. Özgürlük ve zorlamanın birbirine ihtiyaç halinde olduğunu söylemektedir. Her bir özgürlüğün denetim altında olması gerektiğini söylemektedir. Özgürlük ve baskı birbirlerini tamamlar, özerk devlet diye ifade edilen kavram aslında özerk bireyden oluşur ve onu bütünler. Burada Hobhouse devlet ve bireyin birbirine bağımlı koşullar altında olduğunu söylemektedir (Hobhouse, 2019, s. 89-98).

Klasik liberaller ve sosyal liberallerin özgürlük anlayışına göz atıp Hobhouse'un özgürlük anlayışını da inceledikten sonra Hobhouse'un özgürlük anlayışının hangisine daha yakın olduğunu saptayabiliriz. Negatif özgürlükte başkasının baskısına maruz kalmamak çok önemlidir ama Hobhouse bir eylemin genel irade amacına yönelik yapıldığı durumlarda kısıtlamaların doğal olduğunu söylemektedir. Klasik liberalizmde bir şeyden özgür olma anlayışı benimsenmişken Hobhouse için özgürlükte zorlama da vardır. Hatta onun için özgürlüğün iyi bir şekilde var olması için kısıtlamaların örgütlenmesine odaklanmak gerekmektedir. Pozitif özgürlükte baskıdan uzak olmak durumundan ziyade bir şeyler yapabilmek için araçların varlığı daha önem taşımaktadır. Bu durumları göz önünde bulundurduğumuzda Hobhouse'un özgürlük anlayışının negatif özgürlük anlayışına yakın olmadığı açıktır. Negatif özgürlük anlayışında baskı söz konusu bile olamazken Hobhouse'un özgürlüğünde her bir özgürlüğün bir denetime tabi olması

gerekmektedir. Hobhouse'un özgürlüğün tam olarak değeri insanın kendini gerçekleştirmesindeki rolüdür. Hobhouse kişinin toplumsal koşullardan, işçinin de hükümetten bağımsız şekilde gelişemeyeceğini öne sürer. Sosyal liberaller de bireyin kendini gerçekleştirme durumunun toplumsal koşullarla birlikte olabileceğini söylemektedir. Sosyal liberaller gibi sendikaların önemine vurgu yapmıştır ve onları gerekli görmüştür. Sendikaların gereklilik sebebini ise sadece yasaların işverenlerin birlikteliklerini kontrol etmeye yaramayacağı şeklinde açıklamıştır.

3.5. Hobhouse'a Göre Hakların Kullanımı

Hobhouse'a göre hak kuralını kamu yararı ilkesiyle uzlaştırmak, sosyal teorinin yüce bir esasıdır. İlk aşamalarında modern siyaset felsefesi, bireyin haklarını devletin oluşumundan önceki bir olgu olarak görüyordu (Hobhouse, 1922: s. 165).

Sosyal sözleşme teorisinin tüm sahipleri tarafından belirli orijinal haklarla giydirilecek şekilde tasarlanan birey, benzer şekilde konumlandırılmış diğer bireylerle bir sözleşme yapmak için bu hakların bazılarını feragat etmiştir. Tory, Whig ve Devrimci, bu sözleşmenin niteliği ve bireyin bunu yapmak için saklı tuttuğu hakların türüne ilişkin görüşlerinde doğal olarak büyük farklılıklar göstermiştir, ancak temel bakış açısı herkes için ortaktır (Hobhouse, 1922: s. 165)

Yer yer vurgulandığı üzere her insanın özgürlüğü başkalarının üzerinde bir kısıtlamadır. Hobhouse bunun diğer aşamasının toplum üzerinde bir kısıtlama olarak düşünmemiz olduğunu söyler. Bu kısıtlamaların hangi gerekçelerle haklı gösterilmesi gerektiğini sormaktadır? Basit bir tabirle bunun bireyin haklarına dayandığını söylemektedir. Bu noktada neyin haklı olduğunun sorulmasının önemli olduğunu söylemektedir. Hobhouse birine karşı hakkı varsa karşı tarafında ona karşı bir görevinin olduğunu söylemektedir. Bu görevin karakteri bakımından genel ve olumsuz olabileceğinden bahsetmektedir. Hobhouse verdiği bir örnekte kaldırırda çamura itilmeden yürümeye hakkının olduğunu bunun için yapılması gerekenin kendisine yer verilmesinin olduğunu söylemektedir. Hobhouse özel veya genel olsun vatandaşların hak ve görevlerinin bir bütün olarak toplum tarafından tanınan ahlaki düzeni oluşturan bir sistemi bir araya getirdiğini kabul etmemiz gerektiğini söylemektedir. Bu sırada her görevin bireyden beklenen bir şey olduğunu söylemektedir. Hobhouse için her bir hak bireyin başka bir kimseden veya toplumdan genel olarak beklediği şeydir. Hobhouse

genel olarak hakkın bir beklenti olduğunu söylemektedir. Bu beklentinin gerekçelendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Burada gerekçenin neye dayandığı önem kazanmaktadır. Yasanın tanımadığı ve ahlaki bilincin sahip olması gereken hakların olduğunu söyler. Bu haklar etik veya ahlaki haklardır ki; eski düşünürler bunlara “doğal haklar” demiştir. Bu hakların toplumdan bağımsız olduğuna ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eleştirilere Hobhouse, toplumdan bağımsız ve bu nedenle sosyal bilincin dışında hiçbir şekilde tanınmayacak hiçbir hakkın olmadığı yönünde cevap vermiştir (Hobhouse, 1911: s. 196-197).

Ortak yarar Hobhouse için tüm kişisel hakların temelini oluşturmaktadır. Ona göre; ortak yararı toplum hayatını etkileyen belli başlı koşullara dayandırırız eğer; insanın doğal haklara sahip olduğunu da kabullenebiliriz. Ortak yarar anlayışı ne kadar geliştirilirse bir toplum bireysel üyelerinin doğal haklarını o derecede garanti altına almaktadır. Herhangi bir gerçek hak, sosyal refahın koşullarını oluşturmaktadır. Genel uyum anlayışı, doğru anlaşılacak bu koşulların karşılıklı birbirini tanımlamasını, sınırlanmasını ima etmektedir (Hobhouse, 1911: s. 198).

Hobhouse insan haklarını sabit ve mutlak bir şey olarak nitelendirmektedir. Bu anlayışa göre, toplumun refahının bireylerin sahip olduğu iddia edilen haklara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir. Eğer bu yol izlenirse böyle bir doktrinin devrimci bir hareket için kolaylıkla bir zemin hazırlayacağını ileri sürmektedir. Bentham’a göreyse, sosyal refah anlayışının tersiyle oluşan bütün bir teori “anarşik yanlışlık” olarak ortaya çıkmıştır. Faydacı okul soruyu farklı bir bakış açısından sormuş, en büyük sayının en büyük mutluluğunu, yapılan tüm eylemlerin, özel ya da kamunun bir neticesi olarak, bireysel hak olarak ortaya atılan tüm hakların bir temeli olarak ortaya koymuştur (Hobhouse, 1922: s. 165).

Hobhouse *Liberalizm* adlı eserinde insan haklarına da atıfta bulunmuştur. Hem tarihsel hem de mantıksal olarak ilk saldırı noktası keyfi hükümettir ve Hobhouse’a göre güvence altına alınacak ilk özgürlük yasaya uygun olarak idare edilme hakkıdır. Başkasına karşı yasal bir dayanağı olmayan, başkasının itaati altında bulunan, emri altında olduğu kişinin keyfi ve değişen arzularına maruz kalan bir kişi diğer kişinin kölesidir. On yedinci İngiliz Parlamentosu’nun hedefinde keyfi hükümet vardı. Tebaanın özgürlüğü Haklar Dilekçesi, *Habeus Corpus* Yasası kanalıyla korunmuştu. Hobhouse’un insan hakları kavramıyla ilgili ifadeleri şu şekilde toparlanabilmektedir;

evrensel özgürlüğün ilk koşulu, evrensel bir kısıtlamadan geçmektedir. Kısıtlamanın olmadığı bir yerde özgür olan kişiler olacaktır ama diğerleri için bu durum söz konusu değildir. Hukukun gereklilik temeli özgürlüktür. Hukuka tabi bir insan keyfi saldırganlıkta bulunmaktan kaçınacaktır, hukukun varlığı bütün toplum özgürlüğü için geçerli tek yoldur (Hobhouse, 2019: 15-17). Hobhouse yasaların bir sihirbaz değneği gibi etki etmediğini söylemektedir. Onun için insanlar akıllarını kullanarak, yaygın bir ciddiyet göstererek, toplumsal sorunlara bir ilgi duyarak ve içlerinde onu çözmek için yarışır tavır takınarak bu çabalarının sonunda beladan kurtulabilirler. Bu durum kolektif bir sorumluluk içermektedir. Bir bakıma bir grup insanın ortak amaçları için ortak çabayla yaptığı, iyi bir şekilde organize edilmiş bir sendika ve dost bir toplumun ortak amaçlara yönelik ortak çabalarla kazandığı bir başarıyı yansıtmaktadır (Hobhouse, 1911: s. 192).

Liberallerin, eşitlik anlayışı, herkesi aynı olarak görmeyi içermez. Onların eşitliği herkesin eşit ahlaki değere sahip olduğunu düşünmekten geçer. Liberalizm, hukukun üstünlüğü aracılığıyla bireysel hakları güvence altına alma amacını taşır. Locke herkesin her şeyi yapabilme imkanının elinde olduğu bir durumda orada tehlikenin açık olduğunu ifade etmektedir. Hobhouse da Locke ile hemfikir bir şekilde kısıtlamanın olmadığı durumda bir taraf özgürken diğerinin özgür olmadığını söylemektedir. Hobhouse evrensel özgürlük yolunun evrensel bir kısıtlama yoluyla gerçekleşebileceğini söylemektedir. Locke ve Hobhouse'un hukukun varlığının özgürlüğün korunması için geçerli olduğu yönünde ortak bir düşünceyi paylaştıkları görülmektedir. Hobhouse liberaller gibi hukukun varlığının özgürlük için tek geçerli yol olduğunda hemfikirdir ama Hobhouse yasaların varlığının yanısıra insanların gayret göstermesi gerektiğini savunmaktadır.

3.6. Hobhouse'a Göre Demokrasinin Sınırları

Hobhouse'un demokrasi hakkındaki düşüncelerine "*Democracy and Reaction*" adlı kitabında yer vermiştir. Hobhouse'a göre demokrasiden anlaşılan teorik düşüncelerden daha fazla, demokrasinin daha ölümcül bir eleştirisinin olduğu söylenebilir. İnsan her zaman kendi günahlarına aykırı bir tavidir ve Hobhouse'a göre demokrasinin diğer tüm kurum ve inançları besleyen zayıflıklardan ayrı tutulmasını beklemek mantıklı olmayacaktır. Hobhouse'un sunduğu argüman gösteriyor ki; özgür bir insan kendisini başkasının efendisi yapmaya çalıştığı anda

özyönetim bozulmaya tabi olacaktır. Bu durum eğer kabul edilirse özyönetime aykırı bir tutum değil, ilkenin kendini gerçekleştirmesinden yana olduğu görülecektir. Kendi kendilerini yönetmeyi seven insanların asla emperyalist olmayacaklarına karşı duyulan inanç aslında bir yanılsamadan ibarettir. Kendi kendilerini yönetme ilkesinin, kanaatini duyanlar tarafından zaman zaman terkedilmesine izin verilmelidir. Hobhouse'a göre Demokratik Emperyalizmin hataları, kendi kendilerini yöneten insanlara yüce bilgeliği atfetmeye karşı olan bir argümandır. Kamu düzeninde, işlerinde ahlaki standartın düşürülmesi tüm düşünceli gözlemcileri çok derin bir şekilde bastırmıştır. Hobhouse zanaatkarlar ve işçilerin bir milleti saldırganlık planına sürükleyen gücü kontrol edebilecek güçten yoksun olduklarını söylemiştir. Bu onun için bir hayal kırıklığıdır. Onun için daha iyi standart bir form, daha sınırlı bir oy hakkı kazanmamız gerektiğini düşünmek için bir sebebimiz yoktur (Hobhouse, 1972, s. 169-170).

Yükseliş sevgisi herhangi bir sınıf veya ırka özgü bir durum değildir ve kendini beslediği özel bir yönetim şekli de yoktur. Mill'in uzun zaman önce ortaya attığı görüşlere de bakacak olursak düşüncelerinde şu ifadeyi bulabiliriz; insanlar gücü özgürlükten daha çok sevmektedir. Aynı şekilde tüm uluslarda ellerinde fırsat varsa az ya da çok saldırgan bir tutum izlemektedirler ve en affedilmez saldırganlıklarında bile savunma yapmak amacıyla hareket ettikleri konusunda ortak bir paydada bir araya gelmiş görünmektedirler (Hobhouse, 1972, s. 171). Hobhouse Mill'in anlattıklarını uluslarla bağdaştırarak anlatmaktadır. Ona göre tüm uluslar fırsat ellerine geçtiği sürece az ya da çok olsun saldırgan bir politika izleyebilir. En affedilmez saldırganlıkları için bile tamamen savunma amaçlı hareket ettiklerine kendilerini inandırmış vaziyettedirler. Kendilerini fethettikleri yerlerin iyiliği için hareket ettiklerine inandırmışlardır. Tek suçlamanın gereğinden fazla hoşnutsuzluk olduğu açıktır. Düşüncelerine şu notu da eklemektedir; demokrasi ile ilgili hiçbir yanılsama olmamalıdır. Özgür hükümetin hiçbir şekilde demoralizasyon üretmediğini ama umulduğu şekilde onu da engellemediğini söylemektedir. Bağımlı ve uyanık ırklarla ilgili olarak, emperyal bir demokrasi egemen sınıftır ve sadece diğer egemen sınıflara öğretildiği gibi öğretilir. Hobhouse bireysel seçmenin hükümetin meydana getirdiği eylemler için belli belirsiz bir sorumluluk hissettiğini söylemektedir. Seçmene bir kere de bir dizi sorular sorulur ve ona bir kere de evet ya da hayır demesi beklenir. Belli bir hükümetin iktidara dönüştürülmesine oy verir. Hükümeti oluşturanların bazı

sorunlar karşısındaki tutumlarını bilir ve diğer kişilerle aynı fikirde olmasa bile onlarla bir araya geldiğinde mümkün olduğunca elinden geleni yapmalıdır (Hobhouse, 1972, s. 163).

Hobhouse'un bireysel seçmen hakkındaki düşüncesi de şudur ki; seçmen iktidara getirdiği hükümetin eylemleri için belli belirsiz ve uzak bir sorumluluk hisseder. Bireysel seçmen belirli bir hükümet için oy verir ve yılların etkisiyle üzerlerinde hiçbir yetkisinin bulunmadığı sırada o hükümeti değiştirmek isteyebilir. Şüphe olmayan bir durumda şudur ki; teorik olarak seçmen iktidarı sona erdiğinde hükümeti cezalandırır ve o zaman yeni bir meseleyi gündeme taşıyabilmesi mümkün gözükmektedir. Sofistike bir beceriye sahipse ve hazırlıkla tartışma güdüsüne oldukça sahipse demokratik bir cetvel karşı konulamaz olabilir. Kısmen, özyönetim ilkesini daha tutarlı bir şekilde yerine getirmenin mümkün olacağı kamu hayatının sadeleştirilmesiyle düzeltilebilir görünmektedir. Demokrasinin sorumsuzluğunun ve yöneticilerine izin verdiği kabiliyetinin birçok insana temel bir yapılanmanın gerekip gerekmediğinin sorulmasının doğal olduğunu Hobhouse ifade etmektedir. Hobhouse "*Democracy and Reaction*" adlı kitabındaki "Demokrasinin Sınırlandırılması" adlı bölümü şu ifadelerle toparlayabiliriz; büyüyen gelişmekte olan sosyal dayanışma duygusunun, heyecan verici bir ulusal yaşamın uygun aracının doğal sonucu olduğunu söylemektedir. Başka bir ifadeyle modern devletin temel aldığı hak fikrinin siyasal ifadesidir. Eğer bu fikri eşit derecede koruyabilecek bir yönetim şekli varsa ki; Hobhouse'a göre böyle bir yönetim şekli henüz üretilmemiş bir yönetim şeklidir. Hobhouse'a göre reddetme hakkı demokrasinin yıkılmasının sonucudur. Hobhouse için hükümet binlerce farklı düşünceyle ve çelişen iddialarla ilgilenen pratik bir işletme gibidir. Savunduğu bir başka ifade de şudur ki; hükümetler genel olarak tek bir hakkı mutlak hak olarak ele alamamaktadır (Hobhouse, 1972, s. 163-185).

Hobhouse'un demokrasi anlayışına diğer eserlerinde de rastlamak mümkündür. "*Elements of Social Justice*" (*Sosyal Adaletin Öğeleri*) adlı eserinde demokrasi adında bir bölüm bulunmaktadır. Bu eserde, insanların yaşadığı hayat, içlerinden her birinin mizacı, iradesinin, arzularının, aklının ve sayılabilecek birçok özelliğinin katkısını yaptığı ortak bir üründür. Hobhouse'a göre kaderimiz yalnız başına kendi mizacımızın oluşturduğu bir şey değildir, birlikte olduğumuz herkesin düşüncelerinden meydana gelmektedir. Demokratik ilkenin asıl kökü, eğer gerçek ve ahlaki olarak özgür

olunacaksa herkesin özgür olmayacağıdır. Hobhouse için demokrasinin en basit manası, ortak yaşamda eşit özgürlük anlayışıdır. Hobhouse'a göre toplumda insan özgürlüğü asla mutlak olamaz. Özgürlük her zaman başkalarının eşit talepleriyle şartlandırılır. Özgürlük onun gözünde iki yönlüdür, ilk veçhesi karşımızdaki kişinin hakkını gasp etmeden kendi kendini belirleme, buradaki belirleme sadece birey için değil, sınıf, grup veya genel olarak topluluğun her bir ögesi için geçerli olan bir kendi belirlemedir. İkinci veçhe ise, bireyin toplumsal yaşama sunduğu katkıdır. Hobhouse kağıt üzerinde sunulan çözümlerin basit olduğunu ifade etmektedir. Herkesin bir görüşü ve oyu olmalıdır. Bireyler kararlar alınmadan önce alabileceği her türlü etkiyi uygulamakta tamamen serbesttir. Kararlar alındıktan sonra bağlayıcıdır ve kişiler bu kararlara uymak zorundadır. Azınlıklar çoğunluğun egemen demokrasi yasasını görmeli ve bunu kabul etmelidir. Hobhouse gerçeklere yönümüzü çevirdiğimizde bunun çok yetersiz kaldığını söylemektedir. Gerçeğin kağıt üzerindeki bu basitlik olmadığını ifade eder. Onun için her konuda her insana danışılması pratik olarak da mümkün olmayan bir durumdur. Belli bir amacın etrafında hareket eden bir avuç insan, bir iş ortağının işleri yönetebileceğini söylüyor, ama bu yöntem yüksek örgütlerin büyük toplulukları için geçerli olmayacaktır. Hobhouse analizlerinde ne demokrasinin ne de bürokrasinin görüldüğü kadar güçlü bir yapıya sahip olmadığından bahsetmektedir. Bilinçli demokrasinin gücü pratik olarak bazı kritik kararlarla sınırlıdır. Büyük ölçüde bürokratin önerileri doğrultusunda bir veto ile sınırlandırılabilirliğinden bahseder. Etkili popüler kontrol kavramını dile getirir, bu kavram onun için uyumsal şeyden ibarettir. Üst seviyede bir organ geliştirene kadar böyle devam etmesi gerektiğinden bahseder. Hobhouse'a göre demokrasinin mizacında duygusal kararlar vardır, bir dahaki sefere kadar her şeyi yöneticilere bırakmak gibi bir durum söz konusudur. Parlamentonun yaşamı boyunca görüşülen bin meselenin bir ya da ikisi belki konuşulur ya da çözülebilir ama politikacılar bu bir iki meseleyi de karıştıracak kadar zeki kişilerdir. Bu zorluklar karşısında çoğunluğun karar verdiği bir ortam mevcuttur. Burada güdülen amaç çoğunluğun yönetimidir. Hobhouse demokrasinin çoğunlukların tüm gücünü kağıt üzerinde tüm yetkiyle kullansaydı imkansız olacağından bahsetmektedir. Kendi ülkesinde seçim sistemi ve çoğunluğun abartılmış görünümünden dolayı bu kadar sıkıntı çekmediğini ifade etmektedir. Bir devlet, bir din, bir ırk vb. bir kavram iki ya da daha fazla bir bölünmeye uğradığında oldukça farklı bir tablo oluşmaktadır. Bir tarafı yöneten diğer

tarafı yabancı bir azınlık olarak nitelenen bir taraf vardır. Hobhouse şu şekilde sormaktadır: “...Sizler de bizimle aynı şartlardasınız, bir demokrasi altında yaşıyorsunuz, kendinizi yönetiyorsunuz, daha ne istiyorsunuz?” Bu soruya verilen cevap açık: “Biz kendimiz değiliz, çünkü sizinle bir değiliz.” (Hobhouse, 1922, s. 188-192).

Hobhouse demokrasinin özgürlük ve eşitliğe ek olarak, topluluk olarak adlandırabileceğimiz bir başka ilkeyi ima ettiğini, herhangi bir anayasal düzene dahil edilmesi imkansız olduğu yönünde çıkarımlarda bulunur. O genel olarak çoğunluğun arzusunun gerçekleştirilmesi yönünde bir hak olsa da, azınlığın isteklerine de uyum sağlamak için içten ve sürekli bir şekilde çaba gösterilmesi gerektiğini söylemektedir. Hobhouse’un demokrasiden çıkardığı bir sonuçta şudur; tam bir oy hakkı eşitliği anlamında demokrasinin milliyet iddialarına yeterli bir cevap vermediğidir. Vatandaşlık kavramı farklı bir topluluğu oluşturma çabasından ibarettir. Topluluğu barındırmayan demokrasi yeterli bir milliyet çözücüsü olmaktan uzaktır. Ahlaki olarak baskı altında kalmış, isyanlar, karşılıklı çürüme ile bölünmüş olan İngiliz ve İrlanda gibi iki topluluğun birleşmiş bir demokrasiyi oluşturmadığını ifade etmektedir. Farklı bir bölgede yaşayan bir vatandaşlığın iddiaları her zaman iç özerklik ve ortak çıkarların yönetimi için kararlaştırılmış bir temel ile ayarlanabilmektedir. Hobhouse’un analizlerine göre; azınlık penceresinden bakıldığında topluluğun herhangi bir bölümü ortak yarar için bazı sıkıntılara maruz kalıyor olabilir. Toplulukta olan çoğunluğun, azınlığın acılarına büyük ölçüde saygısız davranıyor olabileceği ihtimalini de hatırlatır (Hobhouse, 1922, s. 192-194).

Hobhouse’un demokrasi analizini incelediğimizde demokrasi için, bir topluluk duygusunun varlığını öne çıkardığı açıktır. Topluluk kabul edilebilir ama bir yandan topluluğun oluşturacağı kaos ortamının da kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Hobhouse’a göre egemenlik teorisi eski şartlara dayanır, demokrasi uygulamaya konulduğunda fikirlerde kafa karışıklığı ve uygulamada bazı kötü durumlar oluşabilir. Kolektif bir şekilde insanlar güçlerini sadece bir organ üzerinden kullanabilirler ve koşulsuz bir şekilde kendi isteklerini öngörebilecek hiçbir organın mevcut olmadığını söylemektedir. Hobhouse’un Hegel’in devleti tek mutlak güç olarak görmesiyle ilgili de bir yorumu vardır. Mesela sendikalar çıkarlarıyla ilgili bağımsız düşünce oluşturmaktadır ve devlet bu tutum karşısında onlarla eşit bir

pazarlık yapmak zorunda kalır. Hobhouse bunun iyi bir şey olup olmadığıyla ilgilenmediğini söyler, bunun politik demokrasinin ortaya çıktığı aynı kalkınmanın doğal bir sonucu olduğunu, devlet egemenliği konusunda ciddi bir sınırlama olduğunu öne sürmektedir. Hobhouse herhangi bir toplumda, itaatin alışlagelmiş bir biçimde yerine getirildiği, tahsis edilebilir bir hükümetin olabileceği sonucuna ulaştığını söylemektedir. Toplumun demokratik olduğu oranda o kadar kesin bir şekilde şartlandırılabilirliğini söylemektedir (Hobhouse, 1922, s. 195-198).

Hobhouse için devlet denilince İngiliz Devleti akla gelmekteydi. O zamanki liberallerin çoğu gibi İngiltere'nin demokrasi olduğunu varsaymaktadı ama o zamanın şartlarına göre yetişkin nüfusun yarısından azı oy kullanabilmekteydi. İngiltere' de o günün koşullarında herkesin oy hakkı yoktu ama oylamanın halk iradesini garanti ettiğini söyleyerek yine de oylamaya değer verdiği görülmektedir (Weiler, 1972, s. 153). Egemen bir devlet anlayışı, siyasi olarak örgütlenmiş bir toplumun gücünü ve tüm diğer topluluklardan bağımsız oluşunu ifade eder. Egemen devlet anlayışında Hobhouse'a göre bireyin iyi olması topluluğun olmasıyla ilgilidir. Hobhouse işlevlere uygun bir topluluktan bahsetmektedir. Mülk tutma ya da güç kullanma işlevleriyle toplumun devlet hayatındaki tüm fonksiyonların ortak çalışmasıyla değerlendirilmeye hazır olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun aksine devletin işlevlerini gerçekleştirecek organ uygunluğu, insanlığın hayatıyla ilgili olarak değerlendirir. Hobhouse'a göre egemenlik anlayışında siyasi örgüt genel olarak refahın ilk şartıdır. Genel refahı oluşturma yükümlülüğü, saygılı olma yükümlülüğünü de beraberinde getirmektedir. Bahsedilen bu düşünceler beraberinde işlevsel bir toplum üzerinde düşünmeyi gerektirmiştir. Sosyal yaşam bir binaysa birçok faaliyet tuğlalardır ve bu tuğlaların birleşimi sosyal yaşam binasını oluşturur; yani sosyal yaşam birçok faaliyetin birleştirilmesidir. Bu faaliyetler birçok insanın çalışmasını, örgütlenmesini ve kendi kendini yönetmesini içermektedir. Hobhouse devlet demokrasisi ve kamuoyu oluşturmak için bu faaliyetlere başvurmamız gerektiğini söylemektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesi için koordinasyonlu bir şekilde hareket etmek gerekmektedir. Hobhouse bunları gerçekleştirmek için bir Lonca Kongresi'ne sahip olmamız gerektiğini söylemektedir. İnsanlığın çıkarları çoğu devletin sınırlarını aşmakta olduğunu, bu çıkarları gerçekleştirmek için Uluslararası örgütlenme sağlamak için "Lonca" fikrine önem vermemiz gerektiğini ifade etmektedir. Hobhouse'a göre, madenciler, demir-çelik işçileri, tekstil işçileri ve tarımla uğraşanların ortak çıkarları

bulunmaktadır. Kapitalist örgütlerin yanı sıra sendikalar da buna bağlı olarak uluslararası genişleme arayışı içindedir. Sosyalist ideal, dünyanın manuel çalışanlarını temsil eden bir “Uluslararası” oluşturmuştur. Hobhouse’a göre işlevler arasındaki koordinasyon reddedilmemelidir. Tüm kuruluşların, tüm bireylerin arasında adil olan ve birey ile işlevsel kuruluş arasında olması gereken bir adalet organına ihtiyacımız olduğunu söylemektedir (Hobhouse, 1922, s. 198-205).

Klasik liberallerin demokrasi anlayışını hatırlatmak gerekirse temsili liberal demokrasi anlayışını benimsediklerini söyleyebiliriz. Liberal demokrasi anlayışı sınırlı bir alana mahkumdur ve yurttaşlarına tam bir siyasal katılım yetkisi verdiği söylenemez. Liberal temsili demokrasiye bireysel hakların korunması konusunda ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Sosyal liberallerin demokrasi anlayışı ise, demokrasinin geniş bir siyasal katılım sağladığı yönündedir. Mill’e göre bu durum kişilerin kapasitelerini sağlamak için iyidir. Mill sınırlanmış bir demokrasi anlayışının mülkiyet ve birey özgürlüğüne zarar verdiğini ifade etmekteydi. Demokrasi konusunda taşıdığı kaygı; çoğunluğun tiranlığıdır. Hobhouse’un demokrasi anlayışında olmazsa olmaz ilke topluluk ilkesidir. Hobhouse topluluk ilkesi olmadan demokrasinin uygulanamayacağını öne sürmektedir. Demokrasinin zayıf yönlerinin mevcut olduğunu söylemektedir. Demokrasiyi benimseyen toplumlar da emperyalist olabilir. Mill insanların gücü özgürlükten daha çok sevdiğini söylerken Hobhouse bu görüşte insan öznesi yerine ulusları kullanmıştır. Hobhouse topluluğun kaosu da beraberinde getirme ihtimalinin olduğunu hatırlatmaktadır. Hobhouse çoğunluğun, azınlığın acılarına büyük ölçüde saygısız davranıyor olabileceğini söylediğinde onun bu görüşünü Mill’in demokrasi konusunda taşıdığı endişe ile bağdaştırmak mümkündür. Mill’in demokrasi anlayışında taşıdığı kaygı da çoğunluğun tiranlığından kaynaklanıyordu (Hobhouse, 2019: s. 67-74). Hobhouse için demokrasinin asıl kökü eğer gerçek ve ahlaki olarak özgür olunacaksa aslında herkesin özgür olamayacağı yönündedir.

3.7. Hobhouse’da Faydacı Yaklaşımın Eleştirisi

Hobhouse “*The Elements of Social Justice*” adlı eserini yazarken Ütopya sisteminden, büyüme koşulları ve bunun manevi bir yönünün olduğundan da bahsetmektedir. Bu koşulları tanımak ve bir bütün olarak ele almanın kitabının amacını oluşturduğunu söylemektedir. Hobhouse’a göre siyaset ahlaka tabi olmalı, ahlak ise bir

bütün olarak ele alınmalıdır. Ahlaki ilkelerin eksikliği, ilerleme güçlerinin düzensizliğe düşmesinin ve şiddetin nedenidir (Hobhouse, 1922: s. 14).

Faydacılık kelime kökeni olarak incelemeye tabi tutulduğunda “pragmatik” kelimesi “fayda” kelimesine karşılık gelmektedir. Faydacılığın bazı eserlerde “pragmatizm” olarak geçtiği görülmektedir (Doğan, 2003, s. 83). Faydacılık bir düşünce sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce sistemi 19. yüzyılın sonunda meydana gelmiş, ahlaki boyut taşıyan eylemlerin kökeninde bazı psikolojik etkilerin olduğu düşüncesinden yola çıkan, ahlaki eylemlerin değerini sağladığı yarar ile nicelleştiren, iyi kavramını da faydalı kavramıyla açıklayan bir sistemdir (Özlem, 2001, s. 348-349). Faydacılık Antik Yunan’a kadar gerilere uzansa da, faydacı okulun kurucusu denilince akla Bentham gelmektedir. Bunun sebebi Bentham’ın üzerinde fazla düşünülmemiş, dağınık faydacı düşünceler üzerinde çalışmalar yapması, onları ilkeselleştirmesi, sistematik bir biçimde ele almasıdır.

Faydacılık düşünce sisteminde fayda kavramı doğruluk ve iyilik kavramının içeriğini oluşturmaktadır. Burada güdülen felsefe iyi ve doğruyu fayda ile eşdeğer tutan ahlak felsefesidir. Faydacılıkta ahlakın temelinde fayda ilkesi yatar ve eylemde haz ve acı kavramlarıyla şekillenir. Faydacılıktaki birey ve toplum ilişkisi, toplum içinde varlık gösteren bireyin en yüksek sayıda kişinin mutluluğunu sağlayacak şekilde hareket etmesi ile şekillenmektedir (Demir, 2004, s. 146).

Faydacılık türlerine baktığımızda eylem ve kural faydacılığı olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Eylem faydacılığında insanlar ahlaki kararlarını sağladığı faydayı göz önüne alarak vermektedir. Bir eylem fayda ilkesine uygunsa o eylem doğru kabul edilmektedir. Eylem bireyi acıdan uzaklaştırıp, mutluluk sağlayabiliyorsa o eylemin doğru olduğu kabul edilmektedir (Başdemir, 2005, s.1). Kuralcı faydacılar ise, kuralların bir fayda sınavına tabi tutulması gerektiğini söylemektedir. Toplumsal iş birliğinde kuralların izlenmeye tabi tutulması önemlidir. Belli bir biçimde davranışın sonucu değil, bir davranış kural haline getiriliyorsa onun sonucunun değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Kural faydacılığında anlık faydadan ziyade; insanlığa getireceği yarar dikkate alınır. Bir örnek verilecek olursa, borç alındığında borcun geri ödenmemesi o kişiye, ileride borç verilmemesine neden olur ki bu durum sosyal ilişkileri tehlikeye atar. Kuralcı yaklaşımda borcun ödenmesi uzun vadede bir yarardır (Kymlicka, 2006, s.34). Sonuççu faydacılıkta ise hangi

hareketlerin haz ve fayda sağladığı oluşturduğu sonuçlar dikkate alınarak belirlenmektedir (Demir, 2004, s. 101).

Faydacı gelenekte en etkili olan görüş, haz deneyimi ya da duyumunun insan için birincil önemde bir iyilik olduğudur. Haz deneyimi bir amaç taşır ve öteki iyilikler haz deneyimi yanında birer araçtır. Faydacılık hazzı bir ölçüt olarak kabul eden bir anlayıştır (Kylmlica, 2006, s. 17).

Bentham analizlerinde tabiatın kişiyi haz ve acının yönetimi altına koyduğunu, kişinin yapması ve yapmaması gereken davranışları haz ve acının belirlediğini ifade etmektedir. Bentham faydayı haz olarak gördüğü için, hayatın anlamını haz ve fayda sağlamak olarak görmektedir (Anay, 2011, 104). Ne yapmamız gerektiğine yapacağımızı belirlemek acı ve hazza bağlıdır. Doğru, yanlış ve neden, sonuç acı ve hazza bağlıdır. Yarar ilkesiyle kastedilen şey, her davranışı çıkarı söz konusu olan mutluluğu artırma ya da azaltmadır (Hampsher- Monk, 2004, s. 394). Bentham acı ve haz duygusunun herkese ait duygular olduğunu söylemektedir. Bu duyguların inkarı kişinin kendisini kandırmasından ibarettir. Bentham insanın geleceği konusunda “korku” duygusunun “umut” a ağır bastığını söylemektedir. Ahlakçıların çile çekmelerindeki sebep umutken, dindar kişilerin nedeni ise korkudur, iki tarafında taşıdığı amaç hazzı elde etmek ve acıdan kaçınmaktır (Demir, 2004, 98).

Bentham, kendi prensibini, “yarar ilkesi” veya “en büyük mutluluk ilkesi”ni yasalara ve toplumun davranışına nasıl uygulayabileceğini açıklamaktadır. Bentham’ın temel uğraşı, yararın anlaşılabilmesi bizi hangi davranışın yasaklanması gerektiği ve bu yasaklamanın en iyi hangi şekilde yapılabileceğinin anlaşılmasıdır. (Hampsher-Monk, 2004, s. 394). Bentham faydacılığı grubun yararına göre gelen mutluluğu artıran ya da azaltan eylemler anlaşılmalıdır. Kişilerin çıkarlarına uygun hareketi, başka insanların zararına bir durum yaratabilir. Bu mağduriyeti gidermek için Bentham “en çok sayıda insanın mutluluğu” ilkesini geliştirmiştir. Bu ilke ile kastedilen iyi olanın zevk ve mutluluk olduğu, kötü olanında acı olduğudur (Anay, 2011, s. 105).

Bentham için toplum insanlardan meydana gelen bir yapı olduğu için toplum faydası, toplumu oluşturanların faydalarının toplamıdır. Bireyin faydası olmadan toplumun yararının belirlenmesi mümkün değildir. Bireyin eyleminin amacı toplumun mutluluğunu artırma eğilimindeyse, devletin amacı da toplumun mutluluğunu artırma

eğilimindeyse, devletin faydacılık ilkesine uygun hareket ettiği görülmektedir (Demir, 2004, s. 105). Faydacılık bir amaçtır, ilk görevi de kişilere eşitler olarak davranmak değil, faydalı durumlar yaratmaktır. Faydacılık için değerli olan durum koşullardır. Hazzı artıran eylemler doğru eylemleri oluştururken, hazzı azaltan eylemler yanlış eylemlerdir. Toplumun en çok sayıdaki kişisine mutluluk sağlayacak olan eylem doğru eylemlerdir. Burada az sayıda kimsenin mutsuzluğu, çoğunluğun mutluluğuna yani faydasına feda edilmiş olacaktır. Bentham okulu özgürlük ve demokrasiyi desteklemiştir. Herkesin mutluluğu için olması gereken herkese sunulan eşit güç payıdır. Ortak yarar; kişilerin çıkarlarının toplamı olarak görüldüğünde, insanlar kendileri için iyi olanı aramakta özgür oldukları sürece seçim yapma özgürlüğü ile çok sayıda insanın iyiliğinin gerçekleştirilebileceğine dair inancın varlığı söz konusudur (Hobhouse, 2019: s. 46).

Hobhouse'a göre; Bentham'ın prensibi, eylemlerinin, etkiledikleri kişilerin mümkün olan en fazla sayıda mümkün olan en büyük mutluluğunu teşvik etme eğiliminde olmaları bakımından iyidir. Bentham okulu, ahlak kurallarına açık bir şekilde siyasetini koymas, tüm kişisel ve toplumsal ilişkilerinin mihenk taşı olarak basit ama kapsamlı bir iyilik teorisi uygulama çabası taşır (Hobhouse, 1922: s. 14).

Bentham tarafından üzerinde sistematik bir şekilde çalışılan, J. Mill tarafından geliştirilen ilkeye göre insan her zaman kendi hazzını ister, bunu arar ve acıdan kaçınmak ister. Mill de diğer faydacılar gibi zevkin ve mutluluğun davranışlarını üzerindeki etkisine, yani faydaya inanmaktadır. Mill manevi zevklerin maddi zevklere göre daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Onun için hayatın amacı sadece zevk ve mutluluk peşinde koşup acıdan kaçınmak değildir. Zevk ve mutluluğu elde etmeye çalışırken oluşan koşullarda önemlidir. Mill çoğunluğun tercihini reddetmektedir çünkü çoğunluğun tercihi tiranlığa dönüşebilir. Mill için tek bir kişinin ifadesi toplumsal yarar olarak çoğunluğun ifadesinden daha faydalı olabilir. Bu tek kişinin ifadesine saygı göstermek sadece fayda kaynaklı değildir ahlaki gerek olan bir yönü de bulunmaktadır (Çaha, 2009, s.19-23).

Hobhouse'un analizlerinde faydacılığa yönelik yorumları görmek mümkündür. Hobhouse'a göre insan mutluluğunu ve mutsuzluğunun dayandığı tüm koşulları özgürce araştırmak ister ve elde edeceği en iyi bakış açısına göre kurumlarda neyin doğru neyin yanlış olduğuna bu şekilde karar vermek isteyecektir. Topluma yönelik

araştırması onun insan mutluluğu için gerekli olan şeylerden birinin güvenlik olduğunu söylemektedir. İnsanların neyi bekleyip beklemediklerini bilmedikleri sürece kendi yaşamlarını şekillendirmede başarısız olacaklarından bahsetmektedir. İnsan mutluluğunun değişen gereksinimlerine göre hakları ve görevlerin düzenli ve kararlaştırılmış bir prosedürle değiştirilebilir olmasının ne kadar önemli olduğunu görüleceğini de söylemektedir. Faydacı ilkenin uygulamalı bir sosyoloji için temel sunma hakkına sahip olduğunu da dile getirmektedir (Hobhouse, 1922: s.16).

Mill, arasında kendi mutluluğu ve diğer herhangi bir insanın mutluluğu olan faydacı teoride, kişinin tarafsız olması gerektiğini ifade etmektedir. Bireyler farklılık gösterir ve bu farklılık sınıfsal değil, derinlik, hassasiyet ve saflık derecesindedir. Faydacı teori, nerede ve kimde bulunursa bulunsun özdeş karaktere sahip insan duygularının eşit olarak tanınmasını talep etmektedir (Hobhouse, 1922: s. 17).

Faydacılık teorisine yöneltilen eleştirilerden biri de mutluluk terimine ve Bentham'ın mutluluk tanımına gelmiştir. Hobhouse Bentham'ın mutluluğu zevk ve acı kavramlarına dayandığına ifade etmektedir. Hobhouse bunun doğru olduğunu kabul etmektedir ve Bentham'ın tanımının eleştirilenler tarafından fazlaca eleştirildiğini söylemektedir. Mutluluğun zevkle aynı nitelikte olduğu inkar edilmiştir (Hobhouse, 1922, s. 18).

Hobhouse hissetmeden mutluluğun olmayacağını söylemektedir, sıradan bir dil ve teknik felsefi tartışmada zevkin, yorgun ve durgun, kalıcı şartlar üzerindeki yoğunluğa bağlı olmayan, genel ve kısmi bir durum anlamına geldiğinden bahsetmektedir. Hobhouse hayatın değerinin daha derin olduğunu ifade etmektedir. Hobhouse'un mutluluğun nicelleştirilmesi konusunda da eleştirisi bulunmaktadır. Hobhouse mutluluğun toplama ve çıkarma meselesi olmadığını, derin ve güven veren bir hoşnutluk hissettiğimiz sürekli bir ilişki olmadığını söylemektedir. Hobhouse için hangi nesnenin kalıcı olarak tatmin vereceğini bilmek, mutluluğun sırrına sahip olmaktır ama şuan için önemli olanın bazı nesnelere gerekli olduğudur ve Benthamcılığa yönelik en ciddi eleştirilerden birinin, gerekliliği görmezden geldiği yönündedir. Hobhouse mutluluğun bütünüyle, her şeyin aracı olarak görüldüğünü söylemektedir. İnsan bir şeyde mutluysa buna değer olması gerektiğini ve içsel değerini aldığımızda mutluluğun bir yanılsamadan ibaret olduğunu söylemektedir (Hobhouse, 1922: s.18).

Hobhouse'un arzular konusunda da bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Hobhouse arzusunun özünde zevk için değil, aynı zamanda bazı kazanımlara karşı bir dürtünün olduğunu söylemektedir. Dürtünün yalnızca memnuniyetini ve gerginliği gidermek için haz alınmada denendiğini söylemektedir. Hobhouse kazanımlarda birçok hayal kırıklığının varlığından bahsetmekle beraber, aynı zamanda birçok uygun ve tekrarlayan memnuniyetin olduğunu da söylemektedir. Aksi halde hayatın boşa uğraşmaktan başka bir şey olmayacağını da eklemektedir. Hissetmek aynı hissi uyandıran deneyimlerde ortaya çıkan bir eylem sürecini teşvik etmekte ve bunu sürdürmektedir. Bu durum duygu deneyimini sürdürmeye ve yenilemeye çalışır. Hobhouse faydacı doktrinin kökeninde, evrensel olarak memnuniyetin yattığını söylemektedir. Hobhouse iyiliği tanımlarken iyiliğin, duygu ile eylem ve deneyim arasında bir çeşit uyum olduğunu söylemektedir. Hobhouse'un da katıldığı bir nokta vardır, birinin zevk aldığı durum başkasının acısı olabilmektedir. Hobhouse iyinin en geniş manada "tecrübe" olduğunu ifade etmektedir. Tecrübenin pasif olarak zevk alan veya acı çekenlerin yanı sıra eylemlerimizi, isteklerimizi, duyularımızı da içerdiğini söylemektedir. Hobhouse kişisel ahlak kurallarını, kendini kontrol etme ve düzene bakma ile iyi bir şekilde tanımlama da kararlı olduğunu söylemektedir (Hobhouse, 1922: s. 24).

Hobhouse duygu ve çabanın iç uyumu, doğanın koşullarını, bir kazanımın bir dış uyum içinde kontrol ettiğimiz sürece yansıtılacağını ifade etmektedir. Her memnun edici dürtüde doğamızın bir kısmını yerini getirdiğimizi söylemektedir. Yerine getirme hali bizi devamlı hayal kırıklığına uğratiyorsa, bunun nedeni doğamızın kendisiyle uyum içinde olmaması ve kazancımız sandığımız şeyin kaybımız olmasıdır. Hobhouse'a göre bu uyumsuzluk belki de fiziki dünyanın ezici gücünün ölümcül bir duygusuyla beslenmekte, bu feragatten ziyade vazgeçme yerine bizi aramaktan vazgeçen iyiliğin peşinde koşan insan başarısının karamsar görüşünü yönetmektedir. Bu noktada bireysel ve ortak bakış açısı arasındaki zıtlığa değindiğini söylemektedir (Hobhouse, 1922: s.22).

Hobhouse faydacılık analizinde tarih boyunca birçok adamın bir amaç uğruna çalıştığını, bunların iyi amaçlar olduğunu söylemektedir. Tarihin aynı zamanda onlara yönelik eleştirilerle dolu olduğunu da ifade etmektedir. Hepsinin taşıdığı iyilik ruhunun kendi anlamını anlayabileceğini ve böylelikle iç çatışmaların yerine istikrarlı

bir iş birliğinin olduğunu düşünmemizi ister. İnsan kapasitesinin mutlu yaşamın özü olarak uyumlu bir şekilde yerine getirildiğine dair bir anlayışı ortaya koymuştur ve yeniden düzenlenmenin koşullarını aramamız gerektiğini söylemektedir. Hobhouse için, teoriyi tartışmanın değeri, başarı koşullarını temizlemekte, sonuçları ölçmekte, başarı ve başarısızlık unsurlarını tanımakta ve gerekli eylemleri planlamaktadır. Sonuç ise işin yapılıp yapılmayacağını belirlemelidir (Hobhouse, 1922: 27).

SONUÇ

Çalışmada Hobhouse'un liberalizm anlayışı incelenmiştir. Hobhouse yeniyi anlamak için eskiyi incelemek gerektiğini ifade etmektedir. Çalışmada bu görüşten yola çıkılarak önce liberalizmin ne olduğu, hangi koşullar altında şekillendiği ve gelişim gösterdiği, liberalizmin türleri olan klasik ve sosyal liberalizmin ne olduğu incelenmiştir. Bunu yapmaktaki amaç; liberalizmden önceki atmosferi inceleyerek, liberalizmin ne olduğu, değeri ve Hobhouse'un liberalizm anlayışını belirlemede sistematik bir yolu sunmasıdır. Liberalizm kavramını ayrıntılı bir şekilde ele aldıktan sonra Hobhouse'un bu kavrama yüklediği anlam, çağdaşları olan liberallerle ortak ya da farklı görüşe sahip oldukları noktaların incelenmesi gerekli olmuştur.

Liberalizm bireye önem veren ve onu biricik gören, ilerleme, özgürlük gibi kavramları amaç edinen, bireyi, devleti, sınırlı devleti, özgürlüğü ve serbest piyasayı temel ilkeleri arasında sayabileceğimiz bir ideolojidir. John Locke' un çalışmaları ile liberalizm anlayışının paralel bir şekilde geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. John Locke mülkiyet hakları dediği; yaşam hakkı, özgürlük hakkı, mülk edinme hakkının korunması gerektiğini öne sürmektedir. Locke' un doğal haklar olarak genellediği bu hakların korunmasını talep ettiği anlayışın liberalizmin gelişmesine katkısı büyüktür. Devletin bireye müdahale etmediği ve bireye önem veren bir toplumsal düzen liberalizmin ana hedefidir. Liberalizmde toplum bireyden sonra gelmektedir. Birey liberalizmde biriciktir. Devletin bireyi sadece koruması beklenir, bireyin haklarına müdahalede bulunması liberaller için kabul edilemeyecek bir durumdur. Onlar devletin müdahalesini en minimum düzeyde tutması gerektiğine dikkat çekmektedir.

17. yüzyılda belirli hatlar kazanmaya başlayan klasik liberalizm anlayışı 19. yüzyıl dünyasında gelişen olaylar karşısında sosyal liberalizm adını alarak yeni bir yol ayrımına girmiştir. Temel unsurlar konusunda ortak anlayışı güden bu iki liberalizm sadece bu unsurlara yükledikleri anlam bakımından farklılaşmaktadır. Sosyal liberalizm, Sanayi Devrimi gibi büyük kitleleri etkileyen bir olay karşısında bazı liberallerin insanların çektikleri acı ve sıkıntılara gözlerini kapayamayıp çözüm arayışları aramasından doğan bir liberalizmdir. Sanayi Devrimi'nin toplum üzerindeki yarattığı olumsuz sonuçlara verilen tepkiler sosyal liberalizmin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Halkın cehaleti, yoksulluğu, kötü yaşam koşulları ve kötü çalışma koşullarına yönelik yapılan reform hareketleri sosyal liberalizmi de beraberinde

şekillendirmiştir. Sosyal liberaller devlet müdahalesi konusunda klasik liberaller kadar sert bir tutum izlemezler. Onlar oluşan kötü koşulların yok edilmesi için devletin müdahalede bulunması gerektiğini iler sürerler. Klasik liberalizmde negatif özgürlük anlayışı hakimdir bu özgürlükten ne anladığımızı şu şekilde ifade edebiliriz; bireyin başkalarının baskılarına maruz kalmadıkları, bir şeyden özgür oldukları bir özgürlük türüdür. Sosyal liberaller ise pozitif özgürlük anlayışını benimsemişlerdir. Pozitif özgürlük; kısıtlamalardan uzak olmaktan ziyade bir şeyi yapabilme gücünün elinde olduğu bir özgürlüktür. Sosyal liberallere göre; bireyi baskılardan ne kadar uzak tutarsak tutalım bireyin yapmak istediği hedef için gerekleri araçları elinde yoksa o kişinin özgür olduğu söylenemez.

Hobhouse liberalizm kavramından önceki genel durumun tasvirini yaparak teorinin şekillendiği koşullar ve teorinin unsurlarını tek tek ele alarak bizi aydınlatmaktadır. Hobhouse'un liberalizm anlayışını onun cümleleriyle anlayabiliriz:

“...Modern devlet, otoriter bir düzene dayanarak başlar ve bu düzene karşı protesto, dini, siyasi, ekonomik, sosyal ve etik olan protesto, liberalizmin tarihinin bir başlangıcıdır. Dolayısıyla liberalizm ilk başta bir eleştiri, bazen yıkıcı ve devrimci bir eleştiri olarak ortaya çıkar. Olumsuz yönü asırlardır en başta gelir. Vazifesi, medeniyet inşası için çabalamak ya da biçimlendirmek için olumlu bir amacı işaret etmek yerine, insani gelişmenin önünü kesen engelleri kaldırmak için aşağı çekmek gibi görünmek değildir. İnsanlığı ezilen bulur ve özgür kılar. Keyfi kurallar altında inleyen, fetih yarışına esir olan bir millet, sosyal ayrıcalıklar tarafından engellenen ve vergilendirmeye kösteklenen bir sanayi kuruluşu bulur ve yardım sağlar. Liberalizm her yerde aşırı ağır ağırlıkları kaldırıyor, prangaları kırıyor, engelleri temizliyor (Hobhouse, 2019: s. 14).

Hobhouse'a göre; dünya geneli ve tarihte görülmüştür ki; modern devletin başlangıç aşaması için Antik Yunan ve İtalya örneklerine bakılabilir. Şehir devletlerinin vatandaşları hukuku destekledikleri için özgür insan topluluklarını oluşturabilmişlerdir. Bu toplum kendi yönetiminde söz sahibi olan ve her bireyin kendi görevlerini yerine getirmekten sorumlu olduğu bir toplumdur. Her bireyin görevini yerine getirmesinin nedeni toplumdaki bireylerin birbirine bağlı olmasıdır. Bu toplumda bireyin konumuna baktığımızda toplumla yakın, doğal olduğu anlaşılmaktadır. Şehir devletlerinin yeniden ortaya çıktığı dönem de öğrenmenin yeniden keşfi, edebiyat, bilim, felsefenin yeniden doğuşu canlanmıştır. Modern devletlerdeki özgürlük hareketleri liberalizmin tarihsel gelişiminde rol oynamıştır.

Hobhouse'un liberalizm unsurları; insan hakları, finansal özgürlük, kişisel özgürlük, toplumsal özgürlük, ekonomik özgürlük, aile içi özgürlük, yerel ırksal özgürlük, uluslararası özgürlük, siyasi özgürlük ve halk egemenliği başlıkları altında

incelenmiştir. Hobhouse finansal özgürlüğün de hukuki özgürlükle alakalı olduğunu söylemektedir. Fransız Devrimi gibi büyük bir olayın sebebinde bile mali yüke bulaşmama isteğinin olduğunu söylemektedir. Kişisel özgürlük onun için sınır belirlemenin en zor olduğu alanlardan biridir. İnsanın düşüncelerini paylaşabilmesinin, düşüncesini paylaşan birini dinleyebilmesinin düşünmekten daha önemli bir şey olduğunu söylemektedir. Toplumsal özgürlükteki liberal prensibi ise; bir kurum üyeliğinin herhangi kalıtsal bir niteliğe bağlı olmadan gerçekleşebilmesidir. Ekonomik özgürlük başlığında; fabrika sisteminin yarattığı yeni sistemin halk vicdanında bir sarsıntıya yol açtığından bahsetmektedir. İnsanlar üçüncü kişiye zarar vermedikleri sürece, çıkarları için anlaşma yapabilirlerse dernekler oluşturabilir. İşçi ve işveren eşit şartlara yaklaştırılmaları için sendikaların kurulması gerektiğini söylemektedir. Otoriter devletin otoriter bir ailenin yansıması olduğunu söyleyerek aile içi özgürlüğe de vurgu yapmaktadır. Hobhouse'a göre devletin çoğunlukla üst-ebeveyn olarak algılanması sosyalistliğe olduğu kadar liberalizme de aittir. Yerel ırksal özgürlükte; özgürleştirici hareketin bütün ulusların diğer uluslara karşı mücadelesiyle şekillendiğini ifade etmektedir. Uluslararası özgürlük anlayışından sonra siyasi özgürlükten bahseder; liberalizmin yaşamla iç içe olduğunu söylemektedir. Hobhouse, liberalizmin özgürlük ve eşitlik hareketi olduğunu ifade etmektedir. Hobhouse'un özgürlük anlayışı negatif özgürlük anlayışı değildir. Negatif özgürlüğü benimseyen liberaller baskının varlığından hoşlanmazlar. Hobhouse'un özgürlük anlayışında gerekirse zorlama olacağı, her özgürlüğün denetim eylemine tabi tutulması gerektiği fikri vardır. Baskı unsurunu benimsemeyen negatif liberaller ve Hobhouse'un özgürlük anlayışının benzer olmadığı açıktır. Hatta Hobhouse, özgürlüğün sağlanması için ilk yapılması gereken eylemin kısıtlamaların örgütlenmesi hakkında çalışmak olduğunu söylemektedir. Hobhouse bu konuyu ortaya atmakla beraber, bu konu hakkındaki düşüncelerini çok açmamıştır. Hobhouse'un çalışmada Hobhouse'un özgürlüğe yüklediği anlam, klasik liberaller ve sosyal liberallerin özgürlük anlayışı ile karşılaştırıldığında açıklık kazanmıştır.

Liberal hareketin meşgul olduğu temel bakış açısını bilmek ve özgürlük tutkusunun kendisini ifade etmek istediği ana teori türlerinden bahsetmek uygun olacaktır. Bu teorilerden biri "Doğal Düzen" teorisidir. Başlangıçta liberalizm otoriter hükümetle mücadele ediyordu ve ekonomik ve kişisel özgürlükleri haklı çıkarmak gibi bir gayesi vardı. Hobhouse için liberal teoride insan hakları doğal hukuka, devlet

hakları da insana bağlıdır. Siyasi kurumlar eşitsizliğe neden olduğu için anlaşmaya varıp doğal hükümeti kurarlar. Bunu takip eden durumda doğal hakların korunması da vardır. Hobhouse'un hukuk konusunda Locke ile benzer bir düşünceyi paylaştığı açıktır. Locke herkesin her şeyi yapmaya hakkının olduğu bir durumda tehlikenin olabileceğini söylemektedir. Hobhouse da benzer bir şekilde; herkesin özgür olduğu bir durumda bir tarafın ezilmeye maruz kalacağını, güçlü olanın zayıf üzerinde hak sahibi olarak onun özgürlüğünü elinde alabileceğini ifade etmektedir. Hobhouse ve Locke özgürlüğü gerçekleştirme konusunda yasalara ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir. Hobhouse'un özgürlük anlayışında; evrensel bir özgürlüğün evrensel bir kısıtlama ile mümkün olabileceği görüşü açıktır. Hobhouse kısıtlamaların hangi gerekçelerle olması gerektiği sorusuna "bireyin hakları" gerekçesi ile yanıt vermektedir. Locke'un doğal hakların korunmasını istemesi de yasaların varlığına duyulan ihtiyacın nedenidir. Bu yönüyle Hobhouse ve Locke'un haklar ve korunması noktasında ortak görüşlere sahip olduklarını saptamaktayız. Hobhouse'un bu duruma ekleyebileceğimiz düşüncesi ise; yasaların tek başına bir sihirli değnek olmadığı bireylerin de adeta yarışarcasına toplumsal sorunların çözümü bir çabanın içine girmesi gerektiğidir.

Hobhouse Mill'in düşüncelerini liberalizmin kalbine giden bir yol olarak görmektedir. John Stuart Mill, Hobhouse için klasik liberalizm ve sosyal liberalizm arasında bir köprü görevini üstlenmektedir. Hobhouse gibi yeni liberaller Sanayi Devrimi'nin yarattığı olumsuz koşulları değiştirmek için devletin müdahale etmesi gerektiğini düşünmektedir. Hobhouse'un bu görüşü sosyal liberallerle paralel bir çizgidedir. Hobhouse diğer sosyal liberaller gibi Sanayi Devrimi'nin olumsuz sonuçları karşısında önem kazanan sendikaların gerekli olduğunu öne sürmektedir. İşveren ve işçiyi eşit şartlara yaklaştırabilmelerin şartı budur. Hobhouse'un bu noktada bir uyarısı vardır; o da sendikaların baskıcı bir güce dönüşebileceğinin unutulmaması gerektiğidir. Liberal teori bakımından birey ve toplum ilişkisi önemlidir. Bireysel hakkın ortak yarardan kopuk olması beklenemez. Hobhouse bireyin topluma bağımlı olduğu eleştirisine toplumun tamamen insanlardan meydana geldiği yönünde cevaplar vermektedir. Hobhouse için kolektif olarak yürütülen eylemlerde en az kişisel özgürlüklerin uygulanması kadar önemlidir. Klasik liberallerin bireyi bağımsız bir unsur olarak gördüğü dile getirilmiştir. Sosyal liberaller bireyin kendini gerçekleştirmesinin toplumsal koşullara da bağlı olduğunu sık sık dile getirmektedir.

Hobhouse'un birey anlayışında kişinin kendini gerçekleştirmesinin toplumdan bağımsız bir şekilde olamayacağı anlayışı vardır. Mill'in de düşünceleri kişinin toplumdan bağımsız bir şekilde ele alınamayacağı yönünde olduğuna göre Hobhouse'un bu noktada Mill ile ortak bir fikri savunduğu açıktır.

Green 19. yüzyılda çalışmalarında liberalizmi yeniden yorumlama girişimine girer. Green negatif özgürlüğe eleştiri yöneltir ve iş sözleşmelerinin eşit ve özgür bireyler arasında gerçekleşmediğini söylemektedir. Green'in çalışmalarını izlemleyen Hobhouse bireysel özgürlüğün sosyal ve ekonomik şartların varlığı ile mümkün olabileceğini düşünmektedir. Hobhouse'un bireyin iyiliği için ortak iyi fikrinden yola çıkması bize Green ile benzer düşüncelerden yola çıkarak hareket ettiğini göstermektedir.

Hobhouse'un çalışmada yer yer sosyal bir liberal olarak incelendiği görülmektedir. Ona sosyal liberal ününü kazandıran noktalar; devlete yoksulluğu, eğitimsizliği ve kötü sağlık koşullarının düzeltimi için bazı reformist görevler yüklemesinde yatmaktadır. Hobhouse klasik liberallerle bireylere tanınan siyasi hak ve özgürlüklerin genişlemesi yönünden ortak bir görüş taşısa da devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuş ve devletin müdahaleci yaklaşımına ılımlı bir tavırla yaklaşarak sosyal liberallerle ortak bir noktada buluşmuştur. Görülüyor ki; Hobhouse'un devlete bakış açısı klasik liberallerden uzaktır. Hobhouse'un bireyin iyiliği için devlete müdahale etme hakkı tanınması da onu sosyal liberal olarak anmamız için gayet geçerli bir sebeptir.

Klasik liberallerin devlete kendilerini koruma görevini verdikleri ve bunun haricinde devletin birey alanına müdahalesini hoş karşılamadıkları görülmektedir. Sosyal liberaller ise sosyal refah devleti anlayışına yönelmişler Sanayi Devrimi'nden sonra oluşan kötü koşulların insanlar üzerindeki etkisini kırmak ve koşulları iyileştirmek için klasik liberallerden farklı bir devlet anlayışına yönelmişlerdir. Hobhouse'un devlet anlayışında saptadığımız nokta da şudur ki; klasik liberallerin aksine devletin bireyi zorlayabileceği alanların olduğunu söylemektedir. Hobhouse devlet ve bireyin birbirine karşı sorumlu olduğunu söyler. Hobhouse'un devlete yüklediği görevler farklıdır. Devletin görevi; bir bireyi yedirmek, içirmek, giydirmek olarak ifade edilemeyeceğini söylemektedir. Ekonomik şartların fiziksel, akılsal noktalarda eksikleri bulunmayan bireyler için, kendisini, ailesini yararlı işgücüyü

besleyip, barındırıp, giydirip normal insan gibi yaşam sunmasına yardımcı olması gerektiğini söylemektedir. Hobhouse devlet ve birey ilişkisinde karşılıklı görevlere vurgu yapar. Hiçbir şekilde müdahalede bulunmayan bir devlet anlayışında yana olmadığı gibi, devletin bireylerin temel ihtiyaçlarını doğrudan önlerine sunmasına da karşıdır. Bireylerin bu ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli olan “çalışma ve maaş haklarının” kişilere sunularak bireylerin temel ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması gerektiğini öne sürmektedir.

Son olarak Hobhouse’un demokrasi hakkındaki görüşlerini incelemekte yarar vardır. Klasik liberaller liberal temsili demokrasi anlayışını savunmaktaydı ancak liberal temsili demokrasi sınırlı bir alanla özdeşleştirilmiş ve yurttaşların tam bir siyasal katılım gösterememeleri bakımından eleştirilmiştir. Sosyal liberaller ise demokrasinin kişilerin kapasitelerini sağlaması bakımından gerekli olduğunu söylemektedir. Mill gibi düşünürler demokrasinin tehlikeli yanlarının olabileceğini de söylemektedir. Onun için demokrasi de “çoğunluğun tiranlığı”nın gerçekleşmesi muhtemeldir. Hobhouse ise demokrasi konusunda Mill’e yakın bir görüşü izlemiştir. Hobhouse demokrasinin zayıf yanlarının olabileceğini demokratik yönetimlerin de emperyalist olabileceğini söylemektedir. Mill’in güçlü olan insanın zayıf olanı ezebilmesi durumunu da ulusları konu alarak güçlü olan ulusun zayıf olana saldırabileceği düşüncesi ile ifade etmektedir. Hobhouse’un demokrasi anlayışına olmazsa olmaz olarak eklediği ilke” topluluk ilkesi”dir. Ancak Hobhouse bu ilkenin kaosa neden olabileceğini, çoğunluğun azınlığa saygısızca davranarak çoğunluğun tiranlığına neden olabileceğini söylemesi yönüyle Mill ile benzer bir görüşü savunmaktadır.

Unsurlarının ortak olmaları bakımından klasik liberalizm ve sosyal liberalizm bir doğru çizgisine benzese de bu doğrunun farklı uçlarını temsil ettikleri açıktır. Hobhouse’un çoğu görüşünün bu doğrunun sosyal liberalizm tarafında olduğu açıktır. Hobhouse’un bir dizi fikir ve pratiği bir araya getirmeye çalışan bütüncül bir yaklaşım sergileyen bir düşünür olduğunu ileri süren bazı çalışma içerikleri mevcuttur. Kimileri için Hobhouse’ı meselelerin aktif bir parçası olan birinden ziyade tartışmalara bakan bir yabancı olarak görülmüştür (Renwick, 2012: s. 99). Hobhouse ciddi bir sosyal bilim düşünürü olarak övgülerle de yüceltilmiştir. Weiler için Hobhouse modern refah devletinin entelektüel köklerinden biridir (Weiler, 1972: 161). Hobhouse’a sık sık

övgüler yağdırılsa da hakkındaki bilimsel çalışmalar oldukça azdır. Buna sebep olarak bazı yazarlar tarafından Hobhouse'un siyasi düşüncesinin derinliği olmadığı iddia edilmesidir. (Renwick, 2012: s. 98). Hobhouse incelenmesi zor bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmadaki bazı eksik olarak görülebilecek noktalar bir eksiklik olmaktan ziyade Hobhouse'un o konuyu açmakla beraber fikir ve önerilerini sunmamasından dolayıdır. Hobhouse geniş bir çalışma yelpazesine sahiptir. Görüşlerini çalışmalarıyla desteklemesinin yanında bazı sorularımıza cevap bulamadığımız yanlarında olduğu açıktır. Hobhouse'un görüşlerini analiz ettiğimizde, O'nun liberalizme sosyal bir yön yükleyen sosyal bir liberal olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.A. (2013), *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Yayınları
- Aktan, C., (1994), *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*. Ankara: Takas Matbaacılık
- Anay, H., (2011), "Jeremy Bentham'ın Etkisi ve Yararcılığın Çağdaş Arap Düşüncesine Girişi," *Osmanlı Araştırmaları*, 37, 99-138
- Aybek, Ş. (2008), *Siyaset Felsefesi' ne Giriş*, İstanbul: Maya Akademi
- Bastiat, F. (2010). *Hukuk* (Çev. Y. Aslan, A. Yayla), 18 Ankara: Liberte
- Başdemir, H.Y., (2007), *Liberalizmin Ahlaki Temelleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi
- Beaud, M., (2018). *Kapitalizm Tarihi* (Çev. F. Başkaya) İstanbul: Yordam Kitap
- Berktaş, F., (2007), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Berlin, I., (2008). *Kirpi Ve Tilki* (Çev: M.Tuuncay. Z.Mertoğlu), 25-58. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.Bochenski,
- Canikoğlu, M., (1996). *Liberalizm*, İstanbul: BDS Yayınları
- Cevizci, A., (2010), *Felsefe Sözlüğü*, 1018-1023. İstanbul: Paradigma.
- Çetin, A. ve Tayyar B., (2013). "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet" Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi ,14(1), s. 107-120
- Çaha, Ö., (2003). John Stuart Mill Üzerine Bir değerlendirme, Ö. Çaha (Ed.) *Hürriyet Üstüne* (s.11-32). Ankara: Liberte
- Çalışkan Akçetin, N. ve Akçetin, E., (2013), Liberalizmin Dönüşümü, *Humanitas*, sayı 2(Güz), s. 15-26
- Çetin, H. (2001)., "Liberalizmin Temel İlkeleri", *Cumhuriyet Üniversitesi*

İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1).

Çetin, H., (2002). “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1)

Değirmencioğlu Yıldız, B., (2016). John Locke’ ta Doğa Durumu ve Direnme Hakkı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, s. 3

Demir, Ç., (2004), *Pragmatizm Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi

Doğan, N., (2003), "Pragmatizmin Felsefi Temelleri," *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 83-93

Erdoğan, M., (1998), *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*, Ankara : Siyasal Kitapevi

Evren, M., (2015). Locke ve Rousseau’nun Doğa Durumu ve Mülkiyet Anlayışlarının Karşılaştırılması, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 31-44

Göze, A., (2005). *Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonel Sosyalist ve Sosyal Devlet*, İstanbul: Beta Yayınları

Göze, A., (1987), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları.

Gözler, K., (2008). “Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı”, *Muhafazakar Düşünce*, Yıl:4 sayı: 15, s. 77-90

Hampher Monk, I., (2004) *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları

Heywood, A., (2015). *Siyasi İdeolojiler Bir Giriş* (Çev: A.K.Bayram), 49-53. Ankara: Adres.

Heywood, A., (2006). *Siyaset*. B. Kalkan (Ed), Ankara: Liberte Yayınları.

Heywood, A., (2007). *Siyasi İdeolojiler*. A. K. Bayram, V.D. (Çev). B.

Kalkan (Yay. Haz.). Adres Yayınları. Ankara.

Hobhouse, L.T., (1896). *The Theory of Knowledge: A Contribution to Some Problems of Logic and Metaphysics*. London: Methuen

Hobhouse, L.T., (1911). *Social Evolution and Political Theory*, New York: The Columbia University Press

Hobhouse, L.T., (1922). *The Elements of Social Justice*, London: George Allen & Unwin LTD.

Hobhouse, L.T., (2019). *Liberalizm*, (Çev. M.G. Önses), İstanbul: Liberus Yayınları

Hobhouse, L.T., (1972). *Democracy and Reaction*, London: T. Fisher Unwin Publisher

Hobshawn, E.J., (2017). *Sermaye Çağı 1848-1875*. Ankara: Dost Kitabevi

Kapani, M., (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Yetkin Yayınları. Ankara.

Kaya, M., (2017). “Doğal Hak Kavramı Bağlamında Hobbes ve Spinoza”, *Kesit Akademi Dergisi*, Sayı: 9, s. 175-188

Küçükcalay, M., (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı 2(Güz), s. 51-68

Kocaoğlu, M. ve Altundal, U., (2017) Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi, Eleştirel Bir Bakış, *Birey ve Toplum*, Cilt 7, sayı 13

Kymlicka, W., (2006) *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çev: E. Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Locke, J., (2012). *Yönetim Üzerine İki İnceleme* (Çev: F. Bakırcı) İstanbul: Ebabel Yayınları

Hobhouse, L.T., (1972), *Democracy and reaction*, London: T.Fisher Unwin, Publisher:

Hobhouse, L.T., (1922), *The elements of social justice*, published London, g. Allen & Unwin LTD.

Hobhouse, L.T., (2019). *Liberalizm* (M. Görkem ÖNSES, çev.) İstanbul: Liberus

Mill, J.S., (1956). *Özgürlük Üzerine* (Çev: O. Dostel). Ankara: Liberte.

Nozick, R., (2000). *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (Çev: A. Oktay), 21. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Özlem, D., (2001) *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi

Öztürk, A., (2017) “Isaiah Berlin Düşünüşünde Özgürlüğün Sınırları”, *Kent Akademisi*, s. 157-167

Rrenwick, C., (2012), L.T. Hobhouse’s Evolutionary Philosophy of Reform, *British Sociology’s Lost Biological Roots*, page, 98-99

Russell, B., (2004). *Politik İdealler*, (Çev: G. Zeybek), 22. İzmir: İlya

Ryan, A., “Liberalism”, A Companion To Contemporary Political Philosophy, Ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, 1. Bs, Cambridge, Massachusetts, Blackwell Publishers, 1993.

Sabine, G., (2000). *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi

Scott, J., (2016), Leonard Hobhouse as a Social Theorist, *Journal of classical sociology*, 2016, 6(4) page 349-368

Strauss, L., (2011), *Doğal Hak ve Tarih* (Çev: M. Erşen) Ankara: Say Yayınları

Şenel, A., (1998), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: İmaj Yayıncılık.

Taner, A. (2013), Çağdaş Liberalizmde Yeni Yol Ayrımı: Anarko Kapitalist Liberalizme Karşı Minimal Devletçi Liberalizm, *Liberal Düşünce*, Yıl 18, Sayı 69-70, s. 227-243).

Tawney, R. H., (1938). *Eşitlik* (Çev: M.Tuncay. Z.Mertoğlu), 55. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013), Liberal İktisai Düşüncede Devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, s. 1

Torun, Y., (2011), *Siyasi Felsefe Tarihinde Devlet*, Ankara: Orion Yayınları

Türe İ., Türe F., (2014), Liberalizm, Mülkiyet Hakları ve Hukuk Devleti Üzerine, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 357-369

Uslu, C., (2013), *Liberalizmin El Kitabı*, Ankara: Kadim Yayınları

Uslu, C., *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri: Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, Doktora Tezi, Ankara (2007)

Uslu, C., (2009), *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, Ankara: Liberte Yayınları

Ülgen, P., (2010), Orta Çağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış, *Mukaddime*, 1

Weinstein, M. A. (1994). "C. B. Macpherson: Demokrasi ve Liberalizmin Kökleri". *Çağdaş Siyaset Felsefecileri* (U. Aydın, Çev., S. 252-253) içinde İstanbul: Remzi Kitapevi. Yayla, 2002, s.29-30).

Yaşa, G., (2018), Liberal Bir Perspektiften Sosyal Refah Devleti, *International Journal of Social Sciences*, 2/2, s. 146-164

Yayla, A., (2000), *Liberal Bakışlar*: Liberte Yayınları

Yayla, A., (1992), *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.

Yayla, A., (2012), *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Yıldırım, K., (2013). *Marksist Devlet Tartışmalarına Althusseryen Bir Not: Devletin Sert Çekirdeği*. 61 Ankara: Phoenix

Yılmaz, A., (2003), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: Vadi Yayınları.

Yüksel, F., (2007), Sosyal Devletin Dönüşüm Sürecinde Yerel Yönetimlerin Yeni İşlevleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62, s. 279-298

Weiler, P., (1972), The New Liberalism of L.T. Hobhouse, *Victarian Studies* Vol. 16, No.2

Wood, E. M., (2003), *Kapitalizmin Kökeni*, (Çev: A. Cevdet Aşkın), Ankara: Epos Yayınları

Wood, E. M., (2016), *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, (çev. Şahin Artan), İstanbul: Yordam Kitap

ÖZGEÇMİŞ

Öznur SİNOPLU; 2017 yılında Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Programı'na kaydoldu.